

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1995

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured covers/
Couverture de couleur
- Covers damaged/
Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing/
Le titre de couverture manque
- Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material/
Relié avec d'autres documents
- Tight binding may cause shadows or distortion
along interior margin/
Le reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la
distorsion le long de la marge intérieure
- Blank leaves added during restoration may appear
within the text. Whenever possible, these have
been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées
lors d'une restauration apparaissent dans le texte,
mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont
pas été filmées.

- Coloured pages/
Pages de couleur
- Pages damaged/
Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached/
Pages détachées
- Showthrough/
Transparence
- Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression
- Continuous pagination/
Pagination continue
- Includes index(es)/
Comprend un (des) index

Title on header taken from: /
Le titre de l'en-tête provient:

- Title page of issue/
Page de titre de la livraison
- Caption of issue/
Titre de départ de la livraison
- Masthead/
Générique (périodiques) de la livraison

Additional comments: /
Commentaires supplémentaires:

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	12X	14X	16X	18X	20X	22X	24X	26X	28X	32X
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☐	☐	☐

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

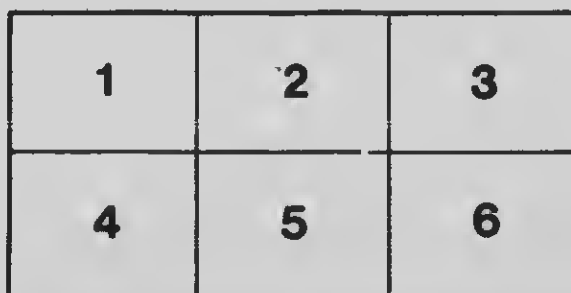
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

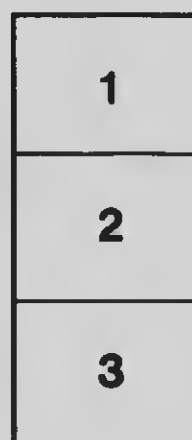
Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

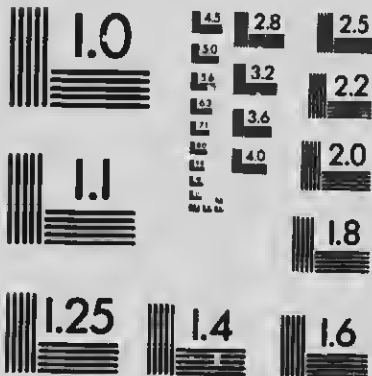
Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

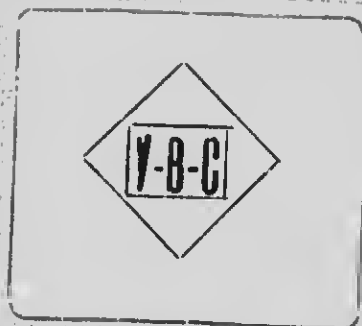
APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 -- Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

ДЛЯ
ДОМАШНЬОГО
ОГНИЩА

ПОВІСТЬ

Івана Франка

ЦІНА 85 ЦЕНТІВ.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ
ВІННІПЕГ, КАНАДА.
1920

Книжки, Які Можете Купити в Книгарни „УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”

„Незвичайні пригоди Матія Саидорфа”, в 2 томах, 749 сторін в брошурованій оправі \$2.80; оправлена	\$3.50.
„Для Домашнього Огишца”, чудова повість Ів. Франка, великого формату, на гарнім папері. Ціна	85 ц.
„Віддячив ся” — А. Чайковського. Брошурована	\$1.00
В оправі	\$1.50
„Без Язика” — прецікаве оповідає — Королеика. Ціна 70 ц.	
„Кривавий Шлях”, сензаційне оповідає К. Дойла. Ціна 60 ц.	
„Нетри”, велика повість з американського робітничого життя Сікклера. Ціна	\$1.00
„Синя Фльота”, велика фантастична і дуже займаюча повість Зелігера в двох томах. Ціна за оба томи ..	\$2.00
„Світ Щастя і Мира” — думки про різниці між инішнім старим суспільним ладом, що є причиною иужди і горя на світі, а будучим иовим ладом, що подасть людському родови мир і щасте. Ціна	30 ц.
„Велика Мапа України” зі старого краю. Ціна	\$1.00
„Короткий Виклад Політичної Економії”; потрібна книжка кождому, видрукована на гарнім папері в твердій оправі з золотим наголовком. Ціна	\$2.50
„Гуцули й Гуцульщина”. — Опис про Гуцулів і їх жите Хоткевича. Ціна	25 ц.
„Молода Україна” провідні ідеї і епізоди — Франка. Ціна 60 ц.	
Казка про сотворене світа	15 ц.
Народиість і її початки	25 ц.
Про походжене та розвиток мов	25 ц.
Фільозофія Соціал-Демократії, брошурована	\$1.50
В гарній оправі	\$2.00

В Книгарни „Українського Голосу” дістанете веї українські книжки. — Заовляйте книжки і пишій за каталогом, якій виспласмо даром, на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626.

WINNIPEG, MAN.

CANADA.

National Library
of Canada

Bibliothèque nationale
du Canada

ДЛЯ
ДОМАШНЬОГО ОГНИЩА

ПОВІСТЬ

ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНЬСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
УКРАЇНЬСЬКОГО ГОЛОСУ
ВІННІПЕГ, КАНАДА.

PG3948

F7

D5

1920

I.

В невеличкім, чистенькім і зі смаком прибранім салонику дві дами заняті живою розмовою.

Обі однакових літ, однаково показного росту, обі вродливі, в цвіті віку, обі вбрані добірно і зі смаком. Говорять між собою інтимно, інколи мимоволі понижуючи голос до таємного шепоту, хоч ані в салонику, ані в сусідних покоях, ані в сінцях нема й душі живої.

Одна з них, розкішно розвита брунетка з блискучими чорними очима, з цвітом молодости і здоровля на повних, румяних щоках, на чудово викроєнних малинових устах, з маленькою ямочкою на круглому підборідю, що надавала їй вираз жартовливої молодости і невинности, — се очевидно пані дому. Ніхто би по ній не пізнав, що їй 28 літ, що вона мати двоїх дітний, котрі ходять вже до початкової школи — так молодим, овіжим і непочатим видає ся їй лице, вся її елястична, дівова і чаруюча постать. В простім, а про те дорогім і елегантнім домовім убраню, вона дуже живо занята тим, що „робить порядок” у салонику: знімає полотняні футерали з мягких, коштовних меблів і з золочених рам зеркал та образів, уставлює сіметрично статуетки та оздобну посуду на комоді, придивлює ся і примірює, де би найкраще стояти букетам з живих цвітів, що настромлені в делікатні вазоники з золоченого скла, розливають сильні пахощі на ввесь салоник. Упоравши ся з сим, підбігла до невеличкого, перламутром викладеного столика і накрутила старосвіцький металевий годинник, що довгий час без діла дрімав під хрусталевиим клошем. Одним словом, молода пані „виганяє пустку” з сего салоники, котрий, очевидно, чимало часу стояв пустий, запертий. В коминку тріщить і гуде веселий вогонь, що звільна оживлює, огріває заморожене повітре салоники, немов достроює його до оживленних рухів, цвитучого лица і розіскрених очий пані дому.

— Алеж Юлечко, — говорить вона дзвінким, дивно проймаючим голосом, — не робиж мені тої прикрости, роздягни ся, присядь на хвилечку! Я занята, се правда, але так... знаєш, така вже моя вдача, що ані хвилі не можу дармувати. Я би се могла і по обіді зробити, ну, але знаю, що ти мені сего за зле

не приймеш.

— Щож знов, Аиельцю! Аджеж власне задля того...

— Ні, ні, не кінчи, не говори мені нічогоісенько: задля сего чи задля того! — перебила їй господиня, притулюючи їй свою білу, пухку, маленьку ручку до уст і силою втискаючи її на крісло. — Коли вже ти прийшла до мене, то напевно знаю, що не без причини. І добре зробила, що власне тепер прийшла, — додала по хвилевій мовчанці, підчас котрої її приятелька знімала капелюх. — Мариня пішла до міста, діти ще в школі, можемо поговорити свобідно.

— Але твій чоловік, — з виразом якогось заклопотання промовила друга дама, — аджеж він сьогодні має приїхати, не правда?

— Власне, власне! — живо відмовила Аиеля, — але аж вечером. Айтось писав мені з Перемишля, що мусить там ще полагодити якісь формальности.

— Ну, то добре, коли так! Я думала, що з рана приїде, тим поїздом, що власне о девятій надійшов.

— Що ти мовиш! — скрикнула Аиеля з жартовливим обуренням. — Тепер вже пів до одинайцятої. Як би був тим поїздом приїхав, то вже би давно був у мене. О, я його знаю! Він би не видержав так довго.

Уста її і очі заблиснули при тих словах напів жартовливим на пів розкішним уміхом.

— Ах, так! Без сумніву! — сказала Юльця. — Вспокоюеш мене цілковито. А щоби перейти на те, що я тобі мала сказати — додала, мимоволі понижуючи голос, — то... може воно й нічого, може се так тільки... Але ти знаєш, яка моя натура. Нехай що небудь найменше, я зараз перелякаю ся так, що крий Боже.

Вираз її лица, її очі і ціла її подоба, бачилось, потверджували правду тих слів. Все в ній проявляло неінастайний, внутрішній неспокій, і то не хвилевий, але якийсь органічний, вроджений, що плив з недостачі рівноваги між поодинокими силами її душі, між чутем і волею, між бажаннями і-спосібністю до їх заспокоєня. Хоч ровесниця Аиелі, хоч не менше від неї вродлива і одягнена в елегантний візитовий стрій, вона все таки виглядала о яких десять літ старшою від своєї товарниці. Її величезні русьві коси обвиті довкола голови, бачилось пригнітали те низьке чоло, порисоване вже легенькими морщинками, те бліде, дрібне, доцвітаюче личко з блискучими очима, що раз у раз бігали неспокійно. Коли говорила, кінчики

її уст тремтіли судорожно, а в руках мняла раз у раз наперфумовану батистову хусточку. Хто її ближше приглянув ся, той мусів достерегти, що не любила ніколи довший час спочивати очима на однім предметі, що часто якось мимозільно з привічки озирала ся, щоби хто її не підслухував і таксамо часто, машинально поправляла складки своєї сукні. Навіть в тих хвилях, коли сміяла ся, коли слова рвучим потоком плили з її уст, — навіть в тих рідких хвилях видно було якийсь вираз терпіння і тривоги на її лиці, щось таємне і принадливе мов загадка, а глибоке мов гірське озеро.

— А якже, а якже! — з усміхом щебетала Анеля, винимаючи з комоди велику срібну тацу з емаліованими на ній головками ангеліків, що би то було, як би моя Юлечка не мала раз якогось страховищного прочуття, не переживала смертельної тривоги! Ну, ну, успокій ся, моя любочко, і скажи, яким прочутем ти знов мучиш ся?

— Жартуєш, Анельцю, — сумовито відповіла Юльця. — Щаслива ти, що можеш жартувати! Такий уже, видно, твій темперамент. Як я тобі завидую його! Ах, а я!... Ну, але сим разом, люба моя, не в прочутях діло. Бою ся дуже, щоби не було щось геть гіршого!

Легенька хмарка пробігла по лиці Анелі. Зупинила ся на середині покою, несучи тацу, щоби поставити її на столі, і пильно зирнула в лице овоєї товаришки.

— Хочеш мене занепокоїти! — сказала і додала з усміхом: — Не знаю, чи се тобі вдасть ся. Знаєш, у мене нині щасливий день: муж по п'ятилітній неприсутности вертає до мене зі служби. Ну, так щож там таке, говори!

— Бій ся Бога, Анельцю, — скрикнула Юльця. — Як ти можеш таке говорити! „Хочеш мене занепокоїти!“ Хтось би міг собі подумати, що я завидую тобі родинного шастя і бажаю його затроїти!

— Хто знає! — сміючись вимовила Анеля. — По вас старих самотницях, усього сподівати ся можна.

І поставивши тацу на столі, принесла велику коробочку і висипала з неї на тацу різнобарвних карток візитових білетів з бажаннями, запитаннями і запитами, а потім супокійно, систематично почала розкидати по таці ті докази сердечного, рухливого і обіймаючого широкі круги товариського життя. З правдиво жіночою грацією розкидала їх так, що в тім ніби неладі видно було певну провідну думку, навіть певне певнине кокетство.

— Юльця сумовито похитала головою.

— Встидай ся, Анельцю, встидай ся, що можеш щось по-
дібне подумати про овою приятельку! Ні, на се я не заслужила!

— Ну але щож там маеш? що там душиш у тій прекрасній
головці? — сказала Анеля, цілуючи її в лице а потім в чоло, а
відтак сідаючи побіч неї. — Я готова зі своєю роботою. Те-
пер говори!

— Я вже сказала тобі — мовила Юльця, беручи її за ру-
ку і похилиючи очи в низ, мов який влюблений хлопчина —
сказала вже тобі, що се все може й не значить нічого. Стіль-
ко разів уже ми непотрібно трівожились... від коли ми розпо-
чали сей нещасний інтерес...

— Ах, то певно знов Штернберг! — скрикнула Анеля.

— Розуміє ся, що не хто, як він. Сміє ся з мене, Анель-
цю, але мене раз у раз мучить прочуте, що той хитрий Жид
наробить нам ще великого клопоту.

— Сміє ся з того! — рішучо відмовила Анеля якимось змі-
ниним, твердим голосом, голосом купця, що певен своєї добре
обдуманій купецької комбінації. — Що він нам може зроби-
ти? Камінь, котрий хотів би звалити на наші голови, поперед
усім розтовк би його самого, а нас хто ще знає. Ні, Юлечко,
з того боку я безпечна, з того боку я не бою ся нічого.

— Ах, моя люба, — відказала Юльця — ніколи чоловік
не може так обезпечити ся! Нераз найменша дрібниця, непе-
редвиджений припадок може полсувати найкращі замисли.

— Ха, ха, ха! — зареготала ся Анеля сріблестим сміхом.
— Алеж се ми знали з самого початку, моя Юлечко! Хто
вовка боїть ся, нехай в лїс не йде. А тимчасом Бог дав, що до-
си нас вовки не зіли. Аж тепер, коли ми вже майже зліквіду-
вали свій інтерес, коли всі акти зложено до архіва, а кінці ки-
нею в воду... Ні, Юлечко, поглянь на мене! Котра з нас біль-
ше ризикувала? Котра могла більшої страти лякати ся? При-
знаєш мені певно, що я. А всеж таки раз зваживши ся присту-
пити до нашої спілки, я стояла сміло на своїм становищі, роби-
ла все, що тільки ми признавали потрібним і ані разу — прав-
да? ані разу я не завагувала ся. Ну, скажи, чи не правду го-
ворю?

— Героїня з тебе, моя Анельцю, о так, правдива героїня.
Ще від дитячих лїт, від шкільної лави любила я тебе за те,
подивляла тебе за те. Ах і тепер подивляю тебе і завидую то-
бі твоєї незломности. Але признай, мое серденько, що і я не
була перешкодою в цілій справі, що і я експонувала ся і нара-

жувала ся, ох, тай ще й як. Аджеж увесь пляш був мій. Добір спілвників і агентів — мій. Навязане зносин — моє. Я була душею цілого підприємства, не правда? А коли я раз у раз трівожила ся, раз у раз остерігала, коли я нераз навіть видумувала небезпеченства там де їх не було, то аджеж і се не вийшло нам на шкоду.

— Противно, Юлечко, противно! — живо мовила Анеля, знов її цілуючи. — Ну, але скажиж, мій сторожевий журавлику, які се там чорні точки ти добачаеш на видокрузі?

Замість відповіді Юльця виняла з кишені помяту телеграму і подала її Анелі.

— Телеграма! — скрикнула Анеля троха зачудована, і поспішно розвинула помяту картку. — З Филипополя! Від Штернберга. А він у Филипополі що робить?

А потім звільна, майже на пошепки прочитала отсих кілька слів, що містилися в телеграмі:

(„Прийжджу Східним Поспішним Поїздом. Пришло дальші телеграми з Будапешту. Давид“).

Анеля поблідла. Сиділа недвижна і пальці її, в котрих держала телеграму, затремтіли судорожно і телеграма випала з її руки на коліна. Погляд її напружив ся, зіньки очий розширили ся. Гляділа перед себе, не бачучи нічого, гляділа в нутро своєї душі, шукаючи чогось, що помогло би її розв'язати загадку заключену в тій скупій на слова, та очевидно грізній телеграмі. В кінци, не маюючи нічого, звільна обернула ся до Юльці.

— Шож ж се значить? — запитала.

— Хиба ж я знаю? Чую тільки....

— Покинь ти сі свої чуття! — майже гнівно перебила її Анеля. — Чому він виїхав з Константинополя?

— Отсеж то власне питанє!

— По що їде Орієнт експресом? Видно, що йому дуже пилюно.

— Отсеж то власне мене трівожить!

— По що їде на Будапешт? Чого йому там треба?

— Загадка цілковита.

— Чому не телеграфує виразно, що стало ся?

— Видко, що не чує себе безпечним.

— Так шож там могло стати ся?

— Отсе саме головне.

— Ні, се не головне. Коли стало ся що небудь неприємне, то важио також знати, де саме стало ся: чи в Константинополі,

чи може А!

В тій хвили стало ся щось зовсім незвичайне, несподіване, щось таке, що з елементарною силою вірвало ся до сего тихого салоники, з лоскотом розтворивши його двері, впало до середини серед бовдурів холодного повітря, сильно піддуло вогонь в комию, так, що палаючі полїна затріщали і горючі вуглі повискакували геть на серед покою мов метеори, сполошило обох дам, попхиуло Аиелю на середину і вхопило її в якийсь скажений вир, в котрім нічого не було видно з поза сивого морозового облака, тільки чути було огинсті поцілуї, оклики: „Антось!” „Аиеля!” і вкїнци довге, сердечне хлипане, перериване спазматичним реготом.

П.

— Антось! Недобрий хлопчик! Як же ти міг зо мною так поступити! Пишеш, що в иочи приїдеш...

— Я вирвався у них! Вирвав ся швидше, ніж надїяв ся. І ось я тут! тут! тут!

І Антось покривав поцілуями руки, груди і уста своєї жінки.

Та колиж ти приїхав?

— О девятій.

І аж тепер приходиш?

— Служба, Анелечко, служба! Треба було людей запровадити до касарні і здати рапорт в геиеральній коменді. Добре що й так швидко упорав ся.

— Недобрий хлопчисько! Недобрий хлопчисько! — віддучши губки повторяла Анеля, бючи його по руках, що ними Антось обнимв її гнучкий стан, притискав до своєї груди.

Той „Антось” або „хлопчисько”, се був високий, крепко збудований мушина, літ около сорока, з рідким уже, з легка шпаковатим волосем, з рудавими вусами і з такими ж баками, при шаблі, в зимовім військовім плащі і в мундурі капітана австрійської піхоти. Лице його, не зважаючи на признаки великої втоми і тільки що відбутої далекої подорожі, дихало здоровлем. В сивих очах видніла ся доброта і лагідність, хоч бистрі і певні рухи свідчили про військову дисципліну, що ввійшла, так сказати, в кров і нерви.

Капітан Антін Ангарович вертав власне з Боснії, де пробув цілих пять літ у військовій службі. Відкомендерований туди з одним із перших відділів окупаційного війська він мав участь у всіх бійках і перестрілках, серед яких докоіаю окупації і пацифікації того краю, відзначив ся при здобуваню Сараева і пізнійше кілька разів у боях з бандами „гайдуків”, що волочили ся по краю, авансував з поручника на капітана, лишив ся добровільно ще три роки в військовій службі в Боснії, з огляду на висшу плату і обіцяний йому дальший аванс і власне, по пятилітній несприсутности вертав назад до Львова, на лоно своєї сімї. Його приділено до львівського гарнізону, при найближшій маевім авансі мали іменувати майором, а се зна-

чило пенією, що сяк так забезпечить прожиток і будуччину його сім'ї. Найсміліїші, найгорячіїші його бажання близькі були до здійснення.

— Так ось ти мені! ось ти мені! мій найдорозший скарбе! мое золото! жите мое! По тільких літах, по тільких трудах, по тільких небезпеках! — приговорював капітан голосом уриваним зі зворушення, все ще тулячи в своїх обіймах жінку, що раз хлипала з плачу, то знов вибухала сміхом. — Тепер я твій, тепер иїщо нас не розлучить.

І обоє сплетені раменами сіли на софі.
Тільки тепер капітанів зір побачив Юлію, що стурбована і збентежена стояла не знаючи що її почати і очевидно бажала була нечутно і незримо вифуркнути з сего щасливого гнізда.

— Гальт, регімент! — весело скрикнув капітан. — А се хто? — запитав обертаючи ся до жінки.

— Ах, я й забула представити тобі — Юльця Шабліиська, моя товаришка ще з пансіона. Юлечко, сей нечемний хлопчисько — бачиш його? — з тими логаними вусищами, се е той Антось, про котрого я тобі натарахкотіла повні вуха.

Юлія злегка відклонила ся і зачала пришпилювати до волося капелюх.

— Герштельт! — крикнув капітан! — Положиш капелюх! Сюди, на стіл! Сідати! Приятелька моєї жінки мусить бути й моя приятелька. Приятеля я мабуть визвав би на шаблі, але приятельку звиваю, щоби лишила ся з нами на обід.

Юлія, очевидно ще більше заклопотана, держала капелюх у руці і не знала, на яку ступити.

— Паие капітане, — промовила нарешті — дякую за ласкаві запросини, але сьогодні у паньства такий день, що моя присутність буде зовсім не на місци. Справді...

— Гілт ніхтс! — відрубав капітан жартовливо грізним голосом. — Сьогодні я в таким настрою, що міг би обняти і цілувати весь світ і оту стару жидівку, що на Зарваниці продає варений біб.

— Фідо! Антосю! — перервала Аиеля, даючи йому кляпса по рамени.

А нехай мене твоя приятелька не визиває на зтвертість! — відмовив капітан. — Скажи її, витолкуй її, що у мене нема иїяких викрутів, що опозиції не терплю. Слово сказало ся і клямака запала. Паниа Юлія лишаєть ся з нами на обід і по всьому.

— Ха, ха, ха! Алеж воиа не паниа! Бачиш і вис тикиула ся

тобі з під твого слова.

— Не панна! А щож вона таке?

— Чудесно б ти її прислужив ся, як би вона для твоєї вгоди мала лишити ся старою панною.

— Не люблю старих панив. Значить, вона замужна. Тим ліпше. Задержимо її тут, поки нам її муж екзакуції не надішле.

— А леж ти знов зловив ся на полову, старий воробію! Пані Юлія вдова.

Лице капітана виявило велике, комічне розчаруванє.

— Вдова? Ненавиджу вдів. Вдови — сови, се птахи що ворожать лихо. Чи хоче вдова йти до дому? — запитав обертуючи ся до Юлії.

— Думаю, що пан капітан — почала Юлія, все ще вагаючи ся, чи має пришпилити капелюх до голови, чи покласти його на столі.

— А леж з паном Богом! з паном Богом! — перервав її капітан, а потім зірвавши ся з софи чемню поміг її надіти плащ, взути кальози, віднайшов її парасольку і стискаючи в своїх могучих долонях її дрібну ручку мовив поважно:

— Даруйте пані отсе жартовливе привітанє. Дуже жалую, що пані не були лакаві лишити ся, але таки бачу, що ваша правда. Сьогодні я оправді був би неможливим у чужім товаристві. Чи ви пані не гніваєте ся на мене?

— А леж пане капітане! — протестувала пані Юлія.

— І відвідаєте нас пані?

— З найбільшою охотою.

— Але незабаром! Завтра!

— Коли мені тільки час дозволить.

— Ніяких „коли"! Ніяких „коли". Коли пані завтра не прийдете, то буду се вважав знаком, що гніваєте ся на нас.

— А леж пане капітане! Відки така думка?..

Прощаючи ся з панною Анелею Юлія шепнула їй до вуха:

— Як би що небудь було, то забіжу ще сьогодні вечером Анеля поцілувала її і випроводила за двері.

Капітан тільки тепер скинув плащ, відіпняв шаблю і силкував ся в спокоїти після могучого вибуху чути. Та се не було так легко. Сів на фотелі, пробував розглянути ся по салоні, та предмети скакали йому перед очима, зливали ся в якусь сіру масу, покривали ся рожевим туманом, видавали якийсь чудовий гук, що сильно дуднів в його серці, живійше поганяв кров в жилах. По кількох секундах капітан схопив ся з фоте-

лю, пройшовся кілька разів по салонику, а колн Аиеля вернула з коридора, він в тій хвилині вхопив її в обійми і почав покривати поцілуями її уста, очи, чоло і волосе.

— А леж дитино, задуснш мене! — пестотливо кричала Аиеля. — Ну, так і видно, що з горячийшого клімату вертаєш. Давнійше ти не був такий огнистий.

— Гніваєш ся? — шепнув капітан щасливий, з запаленим лицем, держачи її за рамена і з близька заглядаючи в її чудові, огнисті очи.

— Певно! — відповіла жартовливо Аиеля, закручуючи його вуси, а потім легесеєнько сіпнувши посадила його на мягкій софі і сівши на його колінах і обнявши його за шню і опираючи свою голову на його рамена мовила: — Ну, але розповідай же мені, як тобі там поводило ся? Як ти там жив? як бідував? Аджеж ти й бідував, правда?

— О, иераз! Бували дії — ну, та що там тепер про се згадувати, коли я тут при тобі, при дітях.....

І урвав. Тільки тепер із уст його вирвалось слово, що його без відома від кількох хвиль шукав у своїй памяти, розвопушеної і обезсиленій напливом різнородних почувань.

— Аиелько! — скрикнув з виразом справдішого переляку на лиці, — а се що значить? Де діти?

— Ха, ха, ха! — засміяла ся Аиеля, любуючи ся тим виразом його лица. — Отсе мені батько! Пів години вже сидить в дома і зовсім забув, що має діти, забув навіть спитати, що з ними діє ся! Ха, ха, ха!

— Аиелько, бій ся Бога! — благав капітан — не муч мене, а скажи, де вони?

Пст! Тихо, — шепнула Аиеля, прикладаючи палець до уст.

— Тихо? А се чому?

— Бо дітий побудиш. Ось тут у сусіднім покою вони сплять в колисочках. Власне перед твоім приходом поссали по фляшочці молока...

Капітан вже схопив ся, щоби бігти до сусіднього покою, та голосний, непогамований сміх, яким вибухла Аиеля, зупинив його в розгої.

— Ах ти легейдо, легейдо! І ти справді думав, що твої діти ще фляшочки осуць, що все ще такі самі, якими ти їх лишив? Фе, встидай ся, ти стара дитино! Твої діти в школі.

— В школі? — скрикнув капітан, не тямлячи себе з радості. — А се від коли?

— Від осені.

— Як то і ти мені нічого про се не писала?

— Ще чого не стало! Розсудливий батько і сам би сего догадав ся, що дітям уже пора до шкóли, а такій легейда як ти може потішити ся несподіванкою.

Замість відповіді нові обійми, нові поцілуї.

— Значить, обоє в першій класі! — радісно мовив капітан.

— Дуже перепрашаю, бо в другій, — строго відповіла Анеля. — Цесї вже шість літ минуло, а Михасеви на осьмий наступило. Я не хотіла надто вчасно засаджувати їх за книжку, та про те початків навчила їх сама, так що обоє прийнято відразу до другої класи. А як хорошо вчать ся! Учителі не можуть їх передімною нахвалити ся.

— Ти мое золото! Ти мое щасте! Ти моя мамочко дорога! — шепнув капітан притискаючи її до грудий.

Та зараз затих. Сльози, горячі сльози нескazanого щастя бризнули з його очей. Кинувши ся на софу і закривши лице руками він хлипав як мала дитина, коли тамчасом Анеля новими пестощами снікувала ся його успокоїти.

Не швидко її се повело ся, поки несподівана пригода не довела його знов до рівноваги. Отсе бачить ся йому, що крізь якийсь мягкий, рожевий туман радісного зомління, в яким він поринав десь глибоко-глибоко, неначе шпарка ластівка летить до него щось таємне, загадкове, невиразне і нараз ось тут коло него розпливає ся в гомін, у солодку музичку, що не з мельодією, а словами долітає до його слуху.

— Мамо, а се хто плаче? — гомонять ті слова.

Капітан помалу підводить голову, обертає зір в той бік, відки почув голос. Дві парі чорних, блискучих дитинячих очей, на половину цікавих, а на словенну зачудованих, вдивляють ся в него. Ті очі розяснюють і оживляють два дитячі личка, кругленькі, рум'яні, чудово хороші. Хвилю стоїть загальна мовчанка. Дитячі сердечка б'ють ся живо-живо, прочуваючи, що тут робить ся щось незвичайне. Мати одним закоханим поглядом обіймає батька й дітей, а батько — слова завмерли у него на устах, духу в грудях не стало, а коли в кінці отямив ся, коли вхопив обоє дітей у свої обійми, коли їх цілував і пестив і обливав слізмами, то одно тільки слово міг вимовити і раз у раз повторював те слово, о скільки лиш йому вистарчило часу між обіймами і поцілуями:

— Бачиш! Бачиш! Бачиш!

— Діти адже се ваш батько! Бачите його? крикнула мати.

Коли нарешті капітан випустив хлопчика зі своїх обіймів, сей станув перед ним і адвляючи ся в него промовив поважно:

— Так се ти наш тато?

— Ах ти невірний Томку! — скрикнув капітан. — А се по якому? Не віриш мені? Чи маю тобі се доказати?

— А чогож ти плакав? — питав Михась.

Капітан розсміяв ся.

— А того, — відповів — що прийшовши до дому я не застав ані тебе, ані отсеї панночки.

— То ти за нами плакав? — запитала Цеся, що й оченят своїх не зводила з батька, сидячи у чого на колінах і ось-ось готова була заплакати.

— Ми були би тебе дожидали, — розсудливо мовив Михась. — Учитель був би мене пустив зі школи, як би я був знав, що ти прийдеш.

— Як же се? То ти не знав, що я маю приїхати?

— Знав!

О, ми давно знали, — підхопила Цеся — мама день у день говорила нам про тебе.

— Ходи, покажемо тобі в нашім покоюку табличку, що на ній ми вичислювали, кільки ще днів лишає ся до твого приїзду, — додав Михась.

— Та ось тітка Юля збаламутила нас.

— Я знав, що вона нас одурить. І так се напевне говорнла

що татко аж у ночі приїде! Недобра та тітка Юля!

— Що се за тітка? — спитав зачудований капітан.

— Аджеж ти бачив її перед хвилию, — промовила Анеля.

— Ага, тота... твоя приятелька! Значить, вона часто буває в нашім домі?

— О, день у день! — підхопила Цеся. — Чекай, покажемо тобі, якнх нам забавок понадаровувала. Мені прекрасну ляльку.

— А мені найбільше кармельків дає, — сказав Михась, — але я її не люблю.

— Чому? — поважно запитав капітан.

— Бо все мені щось такого наговорить, а потім покаже ся, що се неправда.

— Ну, чекай, ми її покараємо! Як вона сміє тебе дурити! — мовив батько з комічною повагою.

І почала ся розмова — ота любя, весела, розкішна гутірка в родиннім кружку, розмова ні про що, а при тім займаюча,

свіжа для духа і серця, розмова, при котрій мозок спочиває, нерви дізнають лагідних, приемних зворушень, око впливає на видом любних лиць, підхапує кожду зміну виразу, найдрібніший рух коханих істот, а душа в кожній дрібниці знаходить нове, таємне жерело роскоші.

Нараз капітан схопився на рівні ноги і своїм звичаєм перескакуючи з веселого тону в страшенно розпучливий, скрикнув:

— Пропав я! Нещасливий! Уже по мені! В. е мене нема!

— Діти аж поблідли з переляку. Михась ухопив батька за руку, немов хотів захистити його від якоїсь грізної небезпеки.

— Що тобі таке? — запитали всі трое разом.

— Я забув про найважнішу річ! — лементував капітан.

— Про яку?

— Аджеж я для вас з Боснії попривозив усякі подарунки.

— А деж вони? — запитав Цеся.

— В саквояжі.

— А де саквояж?

— У Грицька.

— Се що за Грицько?

— Мій вояк. Мій слуга.

— А деж він?

— Отож власне сего не знаю. Певно десь пропав, утік, дезертерував і саквояж усяв з собою.

Цеся заломала рученята з розпуки, а Михась, усе ще держачи батька за руку, вдвлювався пильно в його лице, бажаючи зміркувати, чи він жартує, чи на правду се говорять.

— Се не може бути! — сказав він в кінці рішучо і пустивши батькови руку, побіг до передпокою. Не минула й хвилини, а з передпокою роздав ся його радісний окрик:

— Є саквояж, є!

І показуючи голову крізь відхилені двері, сміючи ся сердечно він кричав до батька: — А бачиш! Є саквояж! І по що було нас лякати?

— А Грицько є? — питав капітан.

— Грицька нема.

— Як то нема? Шукай добре, він там десь мусить бути коло саквояжа.

Привикши до послуху і не бачучи жартобливого відтінка на батьковім лиці, хлопчик цофнув ся від дверей і щез у передпокою. Всіх очі з напруженем повним таємної веселости обернули ся до дверей. По хвили показав ся Михась розчарова-

ний, з доксором позираючи на батька.

— По що жартуєш? — мовив. — А от Грицька нема.

— Нема? Ну, а як ти думаєш, де він може бути?

Михась думав, та нічого не міг видумати.

— Ну, чекай, стрібуємо його покликати. — І вийшовши до передпокою капітан вихиливши ся крізь двері, крикнув могучим голосом:

— Грицьку!

В тій хвили дав ся чути якийсь лускіт і стук важких кроків, і заким діти здужали отямити ся, показала ся в дверех здоровенна, по військовому вбрана фігура Грицькова.

— Мельдую покірно, пане капітане, що я є.

— А деж ти був?

— Мельдую покірно, в кухні...

— А що робив?

— Мельдую покірно...

— Не мельдуй, говори по просту! Що робив?

— Насамперед сидів на лавці, потім приніс води, потім урубав полін, потім... потім сидів на лавці.

— А хто велів тобі се робити?

— Там така Мариня є, пане капітане. Дуже остра шаржа. Ще острійша, ніж пан фірер Фухтіг.

Пані Анеля приснула сміхом чуючи ті слова, та капітан з найповажнішим у світі лицем екзаменував Грицька далі:

— Значить, недобра особа?

— Як оса!

— А горівку пив?

— Пив, пане капітане.

— А чим закусив?

— Хлібом і смаженою ковбасою.

— А хто тобі се дав?

— Та вона... та сама Мариня.

— То мусить бути добра особа?

— Як рідна мати, пане капітане!

— А ти сварив ся з нею?

— Сварив, пане капітане.

— А перепросив ся вже?

— Вже, пане капітане.

— Ну, йдиж тепер і запитай її, чи швидко буде обід, бо ми вже голодні.

— Слухам, пане капітане!

І салютуючи Грицько по військовому, зробив півоборот на ліво. Та заким іще рушив до кухні, відчинили ся супроти-лежні двері салоника і показала ся в них Мариня просячи паньство на обід. Грицько обернув ся, плюнув і мурмочучи: „Се дідько, не дівчина!“ — пішов до кухні.

III.

Обід був скромний, а проте протяг ся досить довго. Хоча капітан з дороги приїс досить заострений апетит, та тепер їсти не міг. Ситий був своїм щастем, тою теплою, погідною, тихою і такою оживленою родинною атмосферою, про котру мав там, на гірських бівуаках, серед босияцьких скал, у слотах і спеках і невигодах таборного життя, і пізійше в моїотонній і сто раз скучнійшій гарнізонівій службі. Те щасте далеке й бажає видавалось йому тспер сто разів любійшим, сто разів чарівнійшим, иїж його мрії. Лиця, постаті, голоси, слова дітій, завершили той могучий чар. Відїзджаючи він покинув їх майже иемовлятами, крикливими, що часто плакали і причиювали родичам багато клопотів та невигод. Він тямить, що тоді в глибині душі иавіть рад був подекуди, що може вврвати ся з тої „дитинярії“, як звав своє помешканє. І в мірях його діти не грали видної ролі, блукали десь мов бліді тїнн; він думав про них більше розумом, теоретично, та не любив їх так, як любить ся живі, блнзкі серцю істоти. А тепер! Сам вид тих двох іс от, у котрих ви чув частинку себе, всего себе — тої гнучкої дївчинки з голубими очима і попелястим шовковим волосем що в її лиці він пізнавав свої власні риси, та без порівняня иїжнійші, благороднійші, що кождий її рух иаповнював його мимовільним подивом; — вид того хлопчика, так непохожого на сестру, а так дивно подібного до матери, з виразом енергії на круглім лиці і на устах, резолютного і бистрого в рухах і з деяким відтїнком дитинячого юмору в словах — той вид спиював йому віддих у грудях, наповняв його безнастанним восхитом. Сей восхит ше збільшав його любов і пошану для жінки, для тої жєницни не тільки чарівно вродливої, але також зелїзного, неподатливого характеру та високої интелїгенції, що полнїсна сама, з иевелнчкої половини його пенсії, яку міг її посилати місячно, зуміла вижити, вдержати дїм і так славно виховати дітій. Що були добре виховані, розумно, свобідно, без поневоленя їх дитинячої вдачі, що иа розвиток їх интелїгенції, їх характеру і їх тіла з малку пильно вважала, се видно було з кождого їх руху, з кождого слова.

Всі ті спостереження почуття і уваги куйовдили ся в капітановій голові, майже пригнітаючи його ум і тільки поступенно, по черзі доходили до повної його свідомости. А про те він чув себе незвичайно підохоченим і оживленим. Розмовляв, жартував, розповідав і уривав, сміяв ся і їв і очий не зводив із жінки й дітей. Бачилось, що в тій хвилині він хотів скупчити й пережити все те, що заєдбав за так довгі роки.

Аж по обіді почув деяку втому. Природа почала допомагати ся свого права, перенатужені нерви почали відмовляти послуху, бажали спочинку.

— Хочеш лягти, Антося? Заснеш на чверть годинки? — спитала жінка.

— О, ще чого не стало! Ти почім таке думаєш?

— Бачу по тобі, що ти втомлений. Іди, я тобі покладу подушки на софі.

— Та яж не хочу! Що ти думаєш? Чиж я засну тепер? — боронив ся капітан, котрому якось соромно було лягати й спати в таку хвилю.

— Заснеш, заснеш! — говорила лагідно та енергічно Анеля. — Ти втомлений. Ходи! Зрештою що тут з тобою балакати? Тут моя команда і я наказую „Аллон“, марш!

— Га, коли висша інстанція так каже, то годі! — сказав капітан і поцілувавши дітей в чоло, а жінку в обі руки, пішов за нею до покою, де вже його ждала вигідна софка, вкрита білим простиралом, з подушкою в головах.

— Не роби церемоній, дитино! — сказала жінка. — Ляж і спи. Я позамикаю, щоби тут тобі ніхто не перешкаджав. А як би тобі було чого треба, то задзвони.

І вийшла, гарна, легка, як сонний привид, а її слова були такі спокійні, свідчили про таку гармонію її душі, що самі одні впливали освіжаючо і упокоюючо на все її окружене.

Капітан ще стояв, слідячи очима за її постатю, а коли щезла, зложив руки як до молитви і промовив:

— Боже! чим я заслужив собі на те, що ти посилаєш мені стілько щастя? Я, правда, терпів не мало в своїм життю, та інші терплять ще далеко більше. Терпіне не заслуга... Га, та видно, що й щасте так само не по заслугам мірить ся...

От так фільозофуючи він зняв військову блюзу і ляг горілиць на софі. Ах, як приємно! Який супокій обняв його, роскіш наповнила його душу. Він зажмурих очі і трохи лежав так розкошуючись тим станом на пів сонним, при котрому про те вогник свідомости не гас, а тільки раз яснійше, а раз слабше

освічував усе навкруги. Та тільки круг той був малий, малючок обіймав цілий світ, усе, що в тім світі було найкраще, найлюбійше йому. Вся минувшина, повна терпіння, боротьби, невигоди, аж до вчорашнього дня виключно, зсунулась у темну пропасть як лявіна і не полишила по собі ніякого сліду. Всю навколишню, оточуючий світ пропав, не існував зовсім. Тільки жінчині лице ясніло над ним мов сонце, тільки діточі очи світили йому мов чудово блискучі зорі. Та скромна квартира, покинута салоники, трьох кімнат і кухні, розширювала ся в його уяві робила ся якоюсь велитенською святинею, якоюсь домівкою таємної, йому приязної снли.

Поволн загасло почуте часу й простору, рожевий вогни-чок свідомости замиготів, розплив ся незаметно, мрії перемі-шили ся в тихий, пскріпляючий сон. Таі. у сні почуте роскоші тревало далі, а коли вогник свідомости — не той давнійший, а якийсь новий — знов замиготів на поверхнощи його душі, капітан побачив себе малим хлопчиком, що грав ся в тій са-мій святині, про яку марив перед сном. У святині так тихо, так тепло. Якесь золоте божество дивнть ся на него милости-во. Він чує, що під опікою того божества може грати ся сво-бідно, може бути безпечний. Чим же ж він граеть ся? Адже се величезний діамант, що ясиїв на чолі божества мов зірниця. Само божество дало йому сей неоцінений клейнот. Підскакую-чи з радощів він підкидає ним у гору і ловить у руки мов пил-ку, кладе його в соняшнім проміню, що паде крізь вікно свя-тині й золотим озером розливає ся у стіп вівтара. Діамант за-ломлює те проміне і кидає на супротивну стіну величезний ве-сельчаний стовп, наповняє всю святиню весельчаним блеском.

Він знов підкидає камінь. Напоений соняшним світлом камінь летить високо-високо, під саму стелю святині палаючн чудовим, соняшним блиском. Він не може підвести очий від того блиску, стоить мов остовпілий, дивлячись у гору. Та тим часом камінь уже впав в долину. Його бренькит о камяну до-лівку чути було виразно; чути було як покотив ся. Він похилляє очн, шукає по долівці за каменем, та не бачить його. Де він по-котив ся? Його очи зачеркують чим раз ширші круги — ка-мення нема. Очи ошукані в своїй ожданці починають блудити, шукати там сям без ціли й без ладу — каменя нема. Якась глуха тривога помалу будить ся в його душі. Що я наробив? Адже ссй камінь — то цілий маєток! Де він? І він нахилтяє ся до долівки, опирає ся руками на коліна і не вірячи своїм очам починає ще раз шукати в тім самім місці, що вже був пробіг очима. Каменя нема. Та се не може бути! Адже ж ось тут коло

мене дзеленькнув адже ж не міг покотити ся далеко! А в тім — хто знає?

Він не сміє підвести очий, поглянути на божество, бо чує, що зустрів би його зір повний грізного докору. В святині починає темніти; золоте проміне, що ще перед хвилику лило ся крізь вікна, щезло. Чути далекий грім. Тривога проймає його. „Я мушу найти той камінь, мушу, мушу, мушу!“ — миготить в його голові і ті ненастанні миготи причинюють йому нестерпний біль. Він паде на вколійшки, починає повзати рачки, напружувати зір — усе даремне. Бачить ся йому, що вже перешукав величезний простір, що стіни святині відсувають ся від него. Та ні ось одна стіна, друга стіна, якась тісне, темне приміщене. Де ж то впав камінь? Може під ту лавицю? Він зазирає під лавицю. Каміня нема, та біля першої лавиці стоїть друга, далі якась софа, якийсь фотель, множество фотелів, якісь шафи, комоди... Повно меблів. І скрізь треба зазирнути, всі треба повідсувати, бо певно десь там камінь закотив ся. І він напружує всі свої сили, починає відсувати, пересувати перевертати меблі. Піт обливає його, духу не стає в грудях. Двигає величезні тягарі, курява душить його, і якась таємна сила не дає йому супокою, раз у раз гонить його: Шукай каменя! Шукай! Шукай!

— А леж я не можу! — кричить він голосом розпуки, шчобає ся і — паде на підлогу.

Схоплює ся. А! то був сон! Він лежить, потом облитий, та не на підлозі, а на софі. Гуркіт коліс на вулиці був у сні далеким громом. Утома мускулів справила те болюче почуте, що буцім то чогось шукає ся і не може знайти. Капітан лежачи вмішав ся тепер над своєю тривоگوю, що його у сні так мучила. Він читав недавно про суггестію. Аджеж се дуже похоже! Приспати умислові влади окрім одної, і сю одну якимн механічними чи псіхічними стимулами п'нути в яким небудь напрямку — і в душі приспаного повстає якась ідея, якийсь розгін, що не находячи вплину в духових владах опановує чоловіка зовсім.

Коли він так думав, очи його вдивлювались у стелю, в стіни, в меблі опальні. Диво! Давньої роскоші, яку чув перед сном, тепер уже не було. Усе навкруги него здавалось йому тепер якимсь чужим, незвісним. Правда, пять років — чималий час, можна було забути про краску, подобу, розставу меблів. Та сї меблі, що він тепер бачив, були майже нові, гарні, з естетичним смаком дібрані, дорогі. На стінах висіли гарні картини в золочених рамах, величезне зеркало. Жіничина туалетка

з еліптичним зеркалом видалась йому якоюсь істотою, що заблудила сюди Бог зна відки.

Поводячи очима по спальні, капітан зазначав чим раз більше подробиць і предметів, що вражали якось чудно, завдавали його душі загадки, що їх зовсім не легко було розв'язати. Він нагадав собі живо, як скромно, як бідно була умебльована отся спальня тоді, коли відїздив в Боснію. Се ж, що він тепер застав — адже воно десь коштувало багато грошей! Адже ж окрім ліжок слюбних — як він їх звав — не лишило ся ні однієї старого мебля. Все те було нове, все далеко краще, пишнійше чим уперед.

Відки воно взялось?

Вже вона отся думка була скорпіоном. Капітан сів на софі і почав ще раз роззирати ся навкруги. Тепер вже нічому не призирав ся, нічого докладно не бачив; зір його був справлений у нутро, в минувшину. Найперше він нагадав собі минутку зачудованя, коли перед кількома годинами, увійшовши в каменицю, дізнав ся від сторожа, що його жінка живе не на третім поверсі, як дивнійше, а на першій. Звісно, квартира на третім поверсі з ріжних причин була ненаручна, алеж перший поверх! Ріжниця кошту доволі велика! Він нагадав собі, що вже тоді мав намір спитати жінку, що воно значить, та те, що після того стало ся, скинуло йому з думки усе, усе, значить, і запит.

Далі він став нагадувати собі ті листи, писані йому в Боснію. Вона писала правильно що тижня, а іноді, коли стало ся щось незвичайне, коли котре з дітей було хоре, то й частійше. Зразу вона жалувала ся, що з гроший, що її прислав, не може вижити, що уриває собі на найпотрібнішим, щоби тільки прожити з дітьми. Правда, вона ніколи не адавала ся в розпуку, не нарікала на долю, не винувала його в нічому, та її спокійні, неначе здавлювані побоюваня тим глибоше кроїли його серце. Він ходив як отроений після її листів, тим більше, що чув, що тепер нічим її помогти не може, нічим потішити, окрім обіцянок сподіваного авансу. Та після кількох місяців Анеля перестала жалувати ся. Раз писала йому, що шукає якого заробітку, та коли він висказав ся скептично про її пляни, перестала про се писати. Від тоді згадувала тільки принагідно, що перше сама собі була винна, що не вмїла уладити ся, що багато гроший тратила непотрібно, що її кухарка обкрадала і т. и. Тепер нужда навчила її економії і вона переко-

нує ся, що жити зовсім не так важко, як її зразу здавало ся. Гроший, що він її присилає, стає її на жите зовсім, і навіть ще лишає ся її дещо. Якось пізійше звістила його, що її лучила ся дуже користна лекція три на фортепяні. Від тоді звістки про економічний стан ставали чим раз рідші, скупійші, ляконічійші. „Добре нам веде ся”, „рахунків тобі не посилаю, бо не хочу тобі голови клопотати” — отсе були звичайні її слова на сю тему, звичайно поміщувані десь у дописках, під koniecь обшириих справоздаєнь про львівське товариське жите, про військових знакомих, про балі, процеси, случаї смерти й такі инші річи. В загалі за останні два роки про своє домашнє жите, про дітий вона писала дуже мало, коли ж він її се ви-поминав в листах, вона відповідала ляконічно в таким роді: „Що тобі маю писати? Ми здорові, раз у раз згадуємо тебе, зрештою незабаром приїдеш і сам усе побачиш”. Не раз дода-вала, що не ти ще обширно для того, аби Антось вернувши до дому тим більшу мав несподіваєнку. Сю ціль вона безперечно осягнула до того, що капітан не тямив навіть, чи Анеля згаду-вала йому колинебудь про Юлію, свою товаришку, що, як по-казує ся, бувала у них майже щоденним гостем. Чомусь не сподобалась йому ота Юлія. Було щось скрите, трівожне в її лиці, в її очах, у всій постаті. Рухи її якісь вимушені, голос ненатуральний. Порядкуючи свої вражіня капітан сказав собі, що та жінка виглядає так, немов би відвикла жити в поряднім товаристві. Який контраст з жінкою! Та щож, контрасти притя-гають себе обопільно, а про свою жінку капітан надто висо-ко думав, аби на хвилю міг допустити, що дає приступ до себе і до своїх дітий жеищині непристойній.

А про те все, хоч він не одио силкував ся витолкувати со-бі, в його серці лишило ся жало несупокою, тої трівоги, що може бути відгуком тої страшної трівоги, якої зазнав у сні. Він все ще лежав на софі, курячи сигаро і дивлячись у стелю, коли се тихесенько отворили ся двері — видно, що були від-чинені вже перше, коли він спав — і ввійшла Анеля.

І з чарівним усміхом присунула крісло тай сіла. Він лежа-чи взяв її руку і притулив до уст.

— Ти вже не спиши? — сказала. — Лежи, лежи! Я сяду ось тут коло тебе, побалакаємо.

— Як же тобі спало ся?

— О, чудесно! А чи довго спав?

— Може зо дві години. Тепер пів до четвертої, — додала

вона, дивлячись на маленькій, елегантний золотий годинник котрий мала коло себе і котрого він давнійше у неї не бачив. Незрний скорпіон знов ворохнув ся в грудях у капітана на сей вид. Анеля вгадала його почуване і сміючись ударила його по плечі.

— Ну, чого ти поблід? — скрикнула зовсім вбодно. — Вже знов по давньому починаеш? Знов мене за щось підозріваєш, хоч сам не знаєш за що? Ей, ти непоправна дитино, ти!

Лице капітана запаленіло від сорому.

— Прости мені, мій ангеле, — сказав він. — Я нагадав собі, що ти мені в листах так часто обіцяла несподіванки, коли вериу домів. І справді, я застав їх так багато... Усе тут таке мені нове, таке несподіване...

— І ти зараз подумав собі: тут мусить бути якась провина моєї жінки!

— Анельцю! — сказав капітан знов з запалом цілуючи її руку, — як ти можеш таке говорити? Клену ся моєю честю, що се мені й на думку не впало. Адже ти знаєш, як я тебе люблю. Свого життя я так ніколи не любив. Підозріваючи тебе за щось нечесне, сеж значило би класти сокиру до коріння мого власного життя!

— Чогож ти поблід, побачивши мій годинник? Кажі отверто! Стільки років ми не жили вкупі. Та перерва може бути для нас точкою в нове, щастиве життя, та може бути й темною, роззявленою безоднею, що нас на завше розлучить.

— Бій ся Бога, жінко, що ти говориш! скрикнув переляканий капітан.

— Бачиш, що говорю без жарту, — відповіла Анеля. — Я мала час пізнати життя в його глибині, застановити ся над ним основно і прийшла до переконання, що коли між нами мають бути якісь тайни, якесь жерело обопільного недовіря, то краще відразу розійдїм ся, бо наше життя не буде житєм, а мукою.

— А леж моє серденько! Відки така бесіда? по що? Адже ти знаєш, що я не маю перед тобою ніякої тайни!

— І я не хочу мати перед тобою ніякої! — з запалом сказала Анеля. — Не хочу, щоб ти мене підозривав. Коли маеш супроти мене який сумнів — скажи отверто. Чую ся такою чистою, такою правою, що не бою ся ніякого закиду, коли мені його отверто вискажуть.

— Анельцю, Анельцю! — скрикнув капітан, доведений до

розпуки її бесідою, — а леж пробі, нічого я тобі не закидав, ні за що не підозривав, Бог мені свідок!

— Ти поблід побачивши отсей годинник.

І відчепивши, вона подала йому годинник в руку.

— Придивись йому! Прочитай напис виритий на ній! Бачиш, що дарував мені його дід. Загнівав ся був на нас, коли я вийшла за тебе за муж, та нарешті таки дав себе препросити.

— Значить, се він вам допомагав? — окрикнув капітан здивованим голосом, обводячи очима навкруги.

— Не за одно маємо йому дякувати, хоч ти знаєш, який він твердий. Надто великої щедрости закинути йому не можна.

Капітан аж тепер нагадав собі діда своєї жінки, старого, багатого вдівця, властителя кількох фабрик і кількох каменниць у Кракові. В споминах капітана не займав той дід майже ніякого місця. Познакомивши ся з його внучкою Анелею у якихось далеких свояків у Львові, капітан наскочив на завзятий опір зі сторони старого Гуртера — бо так називав ся дід. Він хотів їхати до него в Краків, та Анеля відрадила йому, толкуючи, що присутність його поспувала би справу, бо дід страшенно не любить військових взагалі. Вона сама обіцяла перемогти його впертість і дійсно її се повело ся. А що Анеля не мала свого маєтку, то Гуртер дав її лиш тільки, кількох треба було на зложенє за мужа законом назначеної офіцирської кавчії, додаючи, що коли вона йде за муж проти його волі, то більше нічого її не дасть. І в сїм зміслі був написаний його перший і остатний лист до молодої пари, де була послубна гратуляція з тим додатком, щоби обое від сегодня перестали його знати, так як він їх ані знати, ані бачити не хоче, щоби не важили ся до него писати, ані в чім небудь на него числити, бо се чинило би йому тільки прикрість, і їх листи він мусїв би їм звертати нечитаними. Зрештою бажає їм всякого щастя і доброго поведженя.

Ось і все, що знав капітан про Гуртера. Надто гордий і незалежний, щоби просьбами, повзанєм впрошувати ся в його ласку, він сповиав точно його волю і не інтересував ся ним зовсім. Служба й жите домашнє забирали весь його час. Правда, Анеля часто з подякою згадувала про него, адже ж його дар будь що будь був підвалиною їх щастя.

— Він не лихий чоловік і щирний, тільки чудний собі і твердий дуже — говорила нераз Анеля. — Там його в Кракові о-

панували баби богомілки, сліп'язаряди в руках Єзуїтів, що спекулюють на його маєток. Що нам нічого більше надіятися від него, про се я свято переконали.

І вони не надіялись. Жили як могли, поки врешті необхідність не розлучила їх на цілих п'ять років. То й не диво, що тепер капітан з зачудованем і з полекшою в серці дізнався, що дід перепросився з Анелею.

— Ну, бачиш, бачиш! — мовив її капітан з відтінком докору в голосі. — І чого ж тут гніватись і в патос впадати? Розуміє ся, мене дивувало, відки тут у мене така розкіш. Перший поверх, зеркала, магагоні, медведі на долівці, золотий годинник — і моя скромна пенсія на вдержане двох домів. Я хотів тебе розпитати, що се за загадка? Хибаж се якийсь проступок? Ну, та одно твоє слово розвіяло всі мої сумніви.

— Не будь надто легковірним! — мовила Анеля, знов приймаючи строгий вираз слідчого судії. — Не клади надто багато на одно слово! Домагай ся доказів!

— Але ж Анельцю, ти хочеш, щоб я провадив кримінальне слідство?

— Краще, щоби ти зробив се тепер, коли ще зір маєш... сий і думку непереджену.

— Чи думаєш, що можу перемінити ся? — троха огірчений запитав капітан.

— Слухай, Антосю, — мовила Анеля сідаючи коло него на софі і обіймаючи його за ший. — Не гнівай ся на мене за те, що тобі скажу. Люблю тебе, люблю своїй дитині — наших дитині, Антосю! Люблю над жите, мало що не сказала над спасене душі своєї. І власне через те, що люблю так кріпко, я би бажала, щоби ніщо не каламутило нашого щастя, яке може дати любов. Адже ж і ти сего бажав?

— Хтож би сего не бажав? — скрикнув капітан, притискаючи її до грудий.

— Слухай же, любий мій! Знаю добре, що тепер після твого повороту скорше чи пізнійше дійдуть до твого слуху всякі сплетні і байки. Не сумніваю ся, що знайдуть ся такі, що г очі мені підлещують ся, а поза очі будуть кидати болотом на мене, будуть мене понижувати в твоїх очах.

— Анеля! І ти можеш допустити на хвилю, що я буду вірити підлим сплетням?

— Не хвались сильний своєю силою, ані відважний своєю відвагою! — сказала хмарно Анеля. — Ні, любий, не

говори сего! Що там казати про те, чи я допускаю, чи не допускаю! Розумий чоловік усе допускає і нічого не допускає. Тож ліпше завчасу запобігти можливості всяких таких допущень, якіб могли мене кривдити в твоїх очах.

— Як ти се розумієш?

— Витолкую тобі яснійше, про що річ іде. Не від сьогодні знаю, що лихі язики чорнять мене, буцім то я заробляю гроші якимсь нечесним способом. Відки йдуть сі глупі сплетні, я не знаю. Я не жила семи часами на великій стопі, не бувала так часто в товариствах, щоб могла про все дізнаватися. З твоїх давних приятелів мало хто тут лишився, та й ті дуже рідко в мене бували. То й не знаю, в чому мене обвинувачують. Поки річ ішла про мене саму, я не дбала про те зовсім. Доволі мені власного сумління, почуття власної невинності. Та коли ти вернув, то діло зовсім інше. Такі глупі сплетні можуть затроїти твоє жите, иаробити тобі неприємностей, коли не будеш узброєний на їх спровсржснє. І власне сего я домагаюся від тебе.

— Та коли ти мене впевняєш про свою невинність, то якогож мені ще свідка треба?

— Слухай, Антося, — сумно промовила Анеля, — не кажи так. Чоловік не камінь. Можуть знайтися річи дуже подібні до правди і свідчити проти мене. Найперше дай мені святе слово, присягни мені на любов до наших дітей, що все, що тільки вчуєш проти мене, скажеш мені до очей, нічого не скриваючи, ні в чім мене не щадячи, про все домагаючись пояснення!

— Анелю, пробі, тривожиш мене тим урочистим тоном! — скрикнув капітан схоплюючись на иоги. — Чи думаєш, що тут може виринути щось аж так страшно та грізно, що аж...

— Нічого не думаю, тільки домагаюся від тебе того, на що маю право. А бачить ся мені, що на твою отвертість маю повнісіньке право.

— А вжеж! А вжеж! Безперечнісеньке право!

І обіцяєш мені, що будеш супроти мене завсігди щирий і отвертий?

— Обіцяю на честь, на свою душу!

— І не мати мені передімною ніякої тайни, хочаб ти міг догадувати ся, що її виявлене буде для мене дуже болюче?

— Обіцяю! Хоча б я міг догадувати ся, що її виставлене принизить мене в твоїх очах, зробить негідним твоєї любови.

— Сего не потребуеш і в думку покладати, любий м...
— мовила Анеля цілюючи його в уста. — А за обіцянку д...
кую сердечно. Будь певий, що я не надужию твого дові...

— А я... я дякую тобі по правді, не розумію добре, і...
що сі всі церемонії.

— Дай Боже, щоби вони були непотрібні! — зітхнула
Анеля. — Та у всякім разі надію ся, що вони нікому не по...
шкодять. Ну, добре, се булоб одио, а тепер друге.

І відчинивши шуфлядку від своєї туалетки виияла з не...
стару, засмальцовану книжку, оправлену в полотно. Капітан
знав добре сю книжку. То була рахункова книжка, що її ку...
пив день перед своїм сльобом з Анелею і дав її, щоби запису...
вала всі розходи й приходи їх малесенького господарства.
Анеля дуже совісно день у день записувала в ній всі рахунки.

Сю книжку подала йому тепер.
— Візьми і передиви мої рахунки. А ось квіти від купців
і інших людей, з якими я мала якінебудь грошеві інтереси за
тих пять років. А ось у сій пачці листи, що приходили до
мене. Прошу тебе, передиви ся на все те, розсліди совісно
кожду подробицю, кожду цифру, кождий папірчик.

— Бій ся Бога, Анельцю! На що сего? Вірю тобі й без
того.

— Ні, я не хочу! — відповіла Анеля. — Розсліди і потому
вір або не вір. Дай мені слово, що задаси собі сю працю!

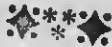
— Ну, коли воно докоиче —

— Докоиче. І то ще сьогодні!

— Га, нехай і так буде!

— Добре. Дякую тобі! Се буде для мене найкращий
доказ довіря з твого боку.

І поцілувавши в чоло Анеля вийшла лишаючи його само...
го з рахунковою книжкою, квітами, і не малою пачкою по...
жовклих листів. Не можучи ще отямити ся з зачудованя ка...
пітана якийсь час ходив по покою, поки врешті не доміркував
ся, що його жінка остаточно має рацію і що вся отся незви...
чайна сцена є тільки доказом її незвичайної любові до него
і вкупі з тим її обачности й незвичайного розуму. А змірку...
вавши се, він взяв ся совісно за рахунки й папери. Щоби
йому не переривати праці, жінка принесла йому підвечірок
до сальону і знов лишила його самого.

IV.

Після вечері в тіснім кружку — тітка Юля, на котру Михась рав у раз відказував, мов би причувала се не прийшла — капітан почав збирати ся виходити.

— Хочеш ще іти? — спитала Анеля — Куди?

— Треба заглянути до офіцерського касина.

— Може би ліпше було, як би ти не йшов?

— А леж, мое серденько, взяли би мені се за зле, як би я не показав ся між товаришів. Зрештою і сам я рад би побачити старих знакомих.

— Ну, з тих старих знакомих не багато там застанеш. Хиба Редліха і — не знаю, кого би там ще міг ти подибати.

— Один Редліх стане за десятьох, — сказав поважно капітан, припинаючи шаблю.

— Ну, то бодай не бари ся там довго! — нагадувала Анеля. — Сьогодні в мене таке свято, що я не хотіла би й на хвилинку розставати ся з тобою.

— Я також не дуже радо йду, Анельцю, вір мені, та що ж, не виходить инакше. Мушу. Знаєш, що наш військовий стан накладає на нас усякі обовязки.

— Ну, йди вже, йди! — сказала сміючись Анеля. — Ще хто скаже, що на старість зводжу тебе з дороги обовязку.

Коли би капітан по своїм виході міг був заглянути в лице своєї жінки, був би без сумніву вельми зачудував ся. Лице те, перед хвилиною таке погідне, ясне і енергічне, що так і дихало здоровлем і втіхою, тепер було бліде як у трупа, являло вираз якоїсь безмірної тривоги. Уста тремтіли судорожно, немов шептали якісь нечутні заклятя в слід за капітаном. У грудях не стало віддиху. Поборена якимсь таємним знесилем Анеля впала на крісло і кілька хвиль сиділа недвижно, правдивий образ зивіри і розпуки. З того остовпіння пробудили її голоси а далі швидкі кроки дітей.

— Мамочко! Мамочко! — кликали діти шукаючи її. — Де ти мамочко?

Анеля сиділа в салоні, де було темно.

— Ось я тут! Тут! — обізвала ся вона. — Чого вам треба?

— Відчинивши на ростиж двері салону і впустивши
него широку струю світла діти ввійшли до салону і ту-
ся до мамних колін щебетали:

— Вже вміємо лекцію на завтра! Хочеш нас випитати?

— Завтра любі мої! Сьогодні мені знова недобре.

— Мамочка нездорова? Мамочці знов не добре? Бід-
мамочко!

Цеся гладила Анелю попід бороду, Михась цілував
руку. Анеля відвертала ся, щоби діти не бачили сліз, і
бризули з очей:

— Бідні мої дітоньки! — прошептала вона, перемагаю-
хлипає, що дусило її в горлі. По хвилині перемогла себе
промовила:

— Завтра вас випитаю, а тепер ідїть спати!

— Ще не хочемо спати, мамочко! Позволь нам піти до
кухнї. Там є вояк, такий великий-великий, а такий смішний!
Обіцяв нам розповісти казку, гарну-гарну, а не страши, не!
Позволяєш, мамочко?

— Ну, ідїть, ідїть, та не сидїть мені довше як пів годи-
ни. За пів години прийду класти вас спати.

Та діти не дослухавши її слів до кінця вже побігли, в
село плещучи в долонї.

— Що з ними буде? Боже мій, що з ними буде? — важ-
ко зітхнула Анеля і знов потонула в задумі. Та по хвилі випро-
стувала ся, її звичайна енергія почала брати перевагу над
зневірем.

— Що має бути, нехай буде! Буду держати ся поки буде
змога а коли доведеть ся відпокутувати за свої вчинки, то
відпокутую.

В тій хвили почув ся легенький стук до дверей салону.
Анеля схопила ся, мов переполохана і відчинила двері.

— Се ти, Юлечко?

— Я, я, — шептала Юлія. Вона була обвита чорною хуст-
кою так, що й лиця її годї було розпізнати. — Я чула, як ти
балакала з дітьми і як вони потому побігли. От я й дога-
дала ся що ти сама, то й зважила ся застукати. Не хотїлось
би мені зустрічати ся з твоїм мужем.

— Його нема дома. Пішов до військового касина.

— Ти не повинна була пустити його туди, Анелечко, —
промовила Юлія з виразом тривоги на лицї.

— Годї було задержати його. Та чей Бог дасть, що якось
воно минеть ся. Ну, а у тебе що чувати?

— Я прийшла заспокоїти тебе, моя голубко. Від Штернберга нема нічого більше. Як би було яке лихо, то певно би телеграфував.

— Спасибіг тобі Юлечко! І мені бачило ся з самого полатку, що тут нема чого тревожити ся. Твоя правда, як би було яке лихо, то певно він би телеграфував. Випеш може оклянку чаю?

— Спасибі тобі! Я тільки на хвилиночку. Втікаю як стій. Не хочу щоби мене тут хтонебудь бачив. А втім і твій муж може вернути, міг би мене тут застати. Бувай здорова!

— Добраніч тобі, Юлечко! А як би лучило ся щось нового — —

— Ну, розуміє ся, розуміє ся, що заразсінько тебе завідомлю. Добраніч!

І Юлія тихесенько, зачинивши за собою двері, щезла в темніть. Аня пішла до кухні, де Гриць розповідав не так дітям як Марині якусь дуже веселу казку про війну kota з медведем і що хвиля викликував вибухи голосиого сміху.

Коли капітан Ангарович прийшов до офіцерського касина, не застав там справді нікого знакового. В касині було кільканайцять офіцерів. Деякі грали в білярд, інші їли вечерю, а при столі з часописями вела ся голосна розмова, переривана вибухами сміху і енергічними військовими закликаннями. Наблизивши ся до того стола капітан представив ся товаришам. Усі вже знали про його перенесене з Боснії до Львова, деякі бачили його рано при рапорті в генеральній команді. Шумно й густо обступили його, стискаючи його руки, поздоровляючи його на новім становищі, бажаючи скоршого авансу. Швидко капітан зробив ся осередком дуже оживленої розмови. Його розпитували про службові відносини в Боснії, про знакомих офіцерів, що там служили, дехто пригадував і свої пригоди в тім краю. Капітан замовив кінш вина, щоби випити „на братерство“ з новими товаришами.

— Чи поручник Редліх денсбудь в службі, що його тут нема — запитав Ангарович.

— О, ні, швидко повинен прийти.

І справді, ще не приесли вина, коли появив ся Редліх.

— Про вовка помовка, а вовк тут! — роздав ся хор веселих голосів.

Редліх помалу, методично, не озираючи ся і очевидно привиклий до пануючого тут шуму і гамору зняв насамперед окуляри без котрих на три кроки перед собою не міг видіти,

а котрі тепер при вході з холодного повітря до огритого покрили ся густою рососою і були цілком не прозоримі, поклав їх на столі, зняв плащ і шаблю, а відтак видобувши хустку обтер нею окуляри і вложив їх на ніс.

— Редліх, Редліх! — кричали товариші, — питає тут за тобою якась дама, мовить, що знаєш її здавна дуже близько.

Громовий сміх супроводив ті слова.

Знаю досить дам, звільна і задумчимо відповів Редліх, та її одна з них не потребує аж тут мене відпитувати. Кожда знає, де мене можна і без питання знайти.

— Але ж та дама, се я, старий друже! — скрикнув Ангарович, кидаючи ся до него з простертими раменами. — Щож то, не пізнаєш мене?

— Антось! Старий Боснячисько! — скрикнув Редліх і оба приятелі кинулись один другому в обійми

Принесли вино і ціле товариство подало ся до реставраційного салону. Шум, гамір, сміх, бряскіт склянок заповнив увесь салон. Почали ся тости зразу поважні, потім гумористичні, далі почали співати пісень, грати на фортеп'яні. Ангарович ходив попід руку з Редліхом зайнятий живою розмовою. Були товаришами ще з цивільної лави, разом розпочали військову службу, разом здали офіцерські екзамени. Було що споминати. Воини відсвіжували веселі і сумні пригоди молодости, сміючи ся з одних і з других. Час від часу кликаю їх обох до спільного гурту, коли якийсь новий бесідник хотів повеличати ся тостом або вокально-музикальною продукцією. Вино замовлене Ангаровичем давно вже пішло шляхом усього минушого; він хотів замовити другий кіш, але гурт не пристав на се, заявляючи своє право і обов'язок угостити також з свого боку нового товариша.

Панувала веселість загальна, щира, сердечна, яку тільки в військових товариствах так часто можна подибати. Капітан Ангарович так був пронятий, розігритий і розентузіазмований нею, що зовсім забув про наказ жінки — вертати як найшвидше до дому. А зрештою хибаж се було можливе? Чиж були би його пустили? Гойдаючи ся на хвилях загальної веселости він чув себе таким щасливим, вдоволеним, свободним, як мало коли на своїм віці і в душі благословив нинішню днину, як найщасливішу, найбогатшу на приємні вражіння з усіх, які прожив до тепер.

Та в тім стало ся щось таке, чого ще перед хвилиною ніхто

би не був надіяв ся, що кождий в сему веселому товаристві був би вважав чимсь несподібною до правди, або й зовсім неможливим, щось таке, що сьогодні, бодай сьогодні в тім товаристві не повинно було стати ся. Стало ся щось? Що таке? Ніхто може не міг би бути зникнути се докладно. Немов би якийсь злосливий демон незримими крилами перелетів понад товариством. Немов би якась маґеєнька, огидлива мушка вслизула ся до сего пристанівку радості і приязни, і літаючи понад головами зібраних тут і там забрехала тонеєнько, ледво чути, та всеж таки так, що той брєнькіт розбудив дрімаючий відгомін у серці кожного з присутних. І нараз щезла дотеперішня щирість і сердечність. Якась холодна, силувана атмосфера залягла в салоні: якісь уривані, таємні шепти переривали вибухи сміху; якісь скісні позирки стріляли то в сей, то в той бік; якісь рухи незначні а про те зовсім недвозначні, якісь на око невинні півслівця літали з одного кінця салону до другого, немов сигнали порозуміння в якійсь справі, котреї ніхто не називав голосно. Що се значило? Від кого се вийшло? Яку мало мету? Сего ніхто не говорив, ніхто може не був би зумів ясно висказати. Та всі почували, що се було щось погане, неприємне, в найвисшій степені неприємне.

Капітан в першій хвилі не добачав нічого. Вино і радість шуміли у него в голові. Та швидко його нерви, незвичайно напружені і вразливі, почули, якусь перемену в оточуючій товариській атмосфері. А коли се почуте дійшло до його свідомости, він зачудуваними очима оглянув ся довкола. Ціле товариство було немов перемиєне. Ті, що ще перед хвилею стискали сердечно його руку і запевнювали його про свою приязнь, тепер сиділи мов води в рот набравши, з усміхом примерзлим на устах, або ходили по салоні якісь заклопотані, немов би бажали тікати відси геть і тільки для якогось desogum не могли осмілити ся вчинити се відразу. Молодші, гамірливі а по часті вже пиячі стояли купками в сусідних комиатах. Відтам до уший капітана долітали відривки якихсь цинічних оповідань переплітані голосним сміхом. І що найдивніше, від тих громадок так само як і від старших товаришів, що сиділи при столі або ходили по салоні, падали на него якісь підозрені, украдьком кидані позирки; його зір ловив якісь рухи на половину згідні а на половину проняті співчутем. І хоча ніхто не бокував від него, то все таки коли він наближував ся до якоїсь громадки, йому здавало ся, що там перемиєють тему розмови, що одні одним потаємно дають якісь знаки. Помалу

але ясно і чим раз ясніше аж до фізичного болю в душі його виявляла ся та певність, що довкола него творить ся якийсь пустий простір, якась неприємна, душна, убійча атмосфера. Що се таке? Він не міг доміркувати ся, а про те чув, що се справляє йому велику прикрість.

Сів на софі в куті, щоби зібрати думки і поміркувати про своє положенє. Перша його думка була: а може се знов якась ілюзія? Може знов творю собі привид і опісля сам лякаю ся витвору своєї уяви? Почав придивляти ся тим людям з боку. Щож, люди як люди. Сидять, ходять, розмовляють, курять сигари, пють, — у всьому тому нема нічого незвичайного. Правда сей та той гляне на него косим оком. Ну, і чомуж тут дивувати ся? Аджеж він незнайомий їм, сьогодні перший раз знайшов ся в їх товаристві, то й придивляють ся йому. Може се троха нетактовно з їх боку та все таки в тім нема нічого страшного. Держать ся здалека від него, ніхто не наближуєть ся до него... Але ні, ось іде Редліх, що доси живо, хоча дивно притишеним голосом розмовляв про щось з кількома старшими і молодшими офіцерами.

— Чого так сидиш одиноко, старий приятелю? — окликаєть ся Редліх — сердечно як завсїгди. Лід, що почав вже був намерзати довкола капітанового серця, приснув від разу.

— Чую ся втомленим.

— Видко се по тобі. Чи не пора би нам інвалідам до дому? Отсі прекраоні младенці ще й не думають йти, хоч вже одинайцята. Але в мене завтра рано служба, то мушу виспати ся.

— О, і мені жінка велїла вчасно приходити — пригадав собі капітан.

— Ну, так ходїмо!

Поодягали ся. Кілька старших офіцерів підійшло до капітана.

— Відходиш вже? Жаль, що не можеш довше лишити ся. Дуже нам було приємно.

А все те так холодно, таким силуваним голосом. І ані один з них не візав його, щоби ще лишив ся, ані один не запросив його, щоби частїйше приходив до них. Капітан почув, що ледова шкаралюща знов починає стискати його серце. Молодші офіцери, заняті розмовою, жартами і піснями, зовсім навіть не прийшли попрощати ся з ним. Майже з слїзми в очах покидав капітан пороги офіцерського казино.

— Що се все значить Гнатику? — запитав Редліха, коли вийшли на вулицю.

Редліх ішов поруч него отуляючи шию ковніром плаща, мовчазливий, понурий, і бачилось навіть не розумів, про що його питають.

— Що таке що значить? — запитав капітана.

— Що се їм стало ся, що так раптом перемінили ся? Тут радість, щирість, приязнь, а раптом холод, церемонність, якісь шепти і коді погляди...

— Що тобі сиить ся, Айтосю? — скрикнув Редліх. — Нічого такого я не завважив.

— Ти не завважив переміни в їх настрою? Се дивно! А прецінь і ти сам перемінив ся.

— Мій любчику, не уявляй собі нічого! Було малееньке охолодження, се правда, коли ми довідали ся, що у нашого полковника вмерла дочка. Чудесна дівчина. Всі молодші офіцери були в ній закохані.

— А так! — скрикнув капітан. — Ну, то так же мені й говори! Я вже почав було думати, чи не обравив я кого чим не будь, що так нараз почали від мене сторонити.

— Але відкиж знов такі думки! Можу тебе запевнити, що до твоєї особи — Редліх мимовільно вимовив ті слова з особливим притиском — всі вповні згоджують ся, що ти вірцевий офіцер, сердечний товариш, одним словом, хлопець з золотим серцем.

— Чи справді так думають? радісно запитав капітан.

— Даю тобі слово чести. Можеш мені вірити.

— Але знаєш, одно мене дивує. Коли ми відходили, ніхто не просив мене, щоб я приходив сюди частійше.

— У нас нема сего звичаю. Се розуміють ся само собою, що кожний приходить, коли має час і охоту.

— Ну так, але завсігди приємного товариша з самої чемности просить ся, щоби лишив ся довше і приходив частійше.

— Маринця, братіку! Думаю, що з такої дрібниці не будеш висновувати ніяких неприхильних внесків про нових товаришів. А при тім думаю також, що семейне жите і службові обовязки, а може й маєткові відносини мало дадуть тобі часу і засобів на те, щоби часто відвідувати наше казино.

— Се може бути, — яось нерадо промовив капітан, — та все таки... ти знаєш, що я дуже люблю товариське жите. А там у Боснії чоловік стілько нанудив ся, намучив ся, натерпів ся, що бажав би хоч троха відсвіжити свою душу в товариськім

крузі.

— Сумніваю ся, чи се тобі вдасть ся, — мовив Редліх. — З наших давніх товаришів крім нас двох нема нікого, а з тих нових... Знаєш, я й сам рідко буваю в їх гурті.

— А мені говорили, що буваєш що вечір, — завважив ущипливо капітан.

— Ну, то якийсь поет прудкий на пересаду мусів тобі се сказати, — процідив Редліх. — Противно, буваю досить рідко. Тут самі паничі, грають грубо в карти, пють по цілих ночах, ну, а чоловік бідолаха, куда там йому додержати їм кроку! Знаєш що, Антосю, — з незвичайним жаром промовив Редліх обертаючи ся до капітана, — раджу тобі з цілого серця, вчини так само і старай ся як найрідше бувати в касині!

Капітан зупинив ся на серед вулиці і видивив ся на високу, випростовану фігуру Редліха, що в якімсь дивнім заклопотанню старав ся не глядіти йому в очи.

— Не розумію тебе, Гнатику, — промовив. — Перед хвилию ти запевняв мене, що всі мене огнисто полюбили, а тепер намовляєш, щоби як найрідше до них заходити.

— Бо се занадто багато буде тебе коштувати — викручував ся Редліх. — А в тім, коли ти багатий, коли маєш купу грошей, і можеш їх розкидати.

В тих Редліхових словах було щось таке, що дуже неміло вразило капітана.

— Гнате! — скрикнув він. — За кого ти мене маєш? Чи то я розбійник, чи фальшивник монет, чи може який касієр-утікач, щоб у мене були гроші на розкидуване?

— А коли їх у тебе нема, то що тобі на тім залежить, чи тебе просять учащати до касина, чи ні? І так будеш мусів дуже рідко вчащати. Аджеж і сьогодні ти виснавив стільки грошей, що твоя жінка...

— Ну, ну, досить тої проповіді, старий приятелю! Вже що там жінка, буде мала мені сказати, то скаже і без тебе. Ну, та годі нам балакати! Отсе ми вже перед моєю домівкою. Знаєш, що Гнатику, надію ся, що зробиш мені тоту честь і відвідаєш мене в моїм ріднім гнізді?

— З найбільшою охотою! — сквално промовив Редліх. — Доси, що правдз, я не бував у твоєї жінки — причин не потребую тобі вяснювати —

— Іди, йди, старий грішнику! Ти повинен би встидати ся навіть згадувати про щось таке! — перебив капітан.

— Ну, та тепер, коли ти тут і запрошуєш мене —

— Без церемонії, без церемонії! Приходь до мене, коли маєш час і охоту, як до старого товариша!

Стиснувши щиро подану йому руку капітана, Редліх салютував по військовому і за кілька хвилин щез у нічній темряві.

— Ага, Анелечко! Бачу тут візитову карточку барона Рейхлінгена. Розповідж но мені, яка се у тебе була з ним історія?

Капітан і Анеля сніди в салоні і розмовляли Анеля за-
ията якоюсь жіночою робіткою оповідала мужови про свое
жнте, про дітній, про старого Гуртера, а капітан слухаючи її
оповідань перебрив візитові карточки розкдані на срібній
таці на столі. Нараз на одній елегантній, блискучій, прочтав
назву: „Вальдемар Барон фон Рейхлінген” і затремтів так, не-
мов би пожалив собі пальці кропивою.

— Історія у мене? З бароном Рейхлінгеном? — помалу,
немов шукаючи чогось у памяти повторила Анеля, спокійно,
двличись мужови в очі. — У мене з ним не було ніякої істо-
рії.

— Не було ніякої? — з зачудованим запнтав капітан. —
Се не може бути! Пригадай собі добре!

— Що маю собі пригадувати? — ще з більшим зачудо-
ванем відповіла Анеля. — По твоїм відїзді до Боснії барон був
тут у мене раз чи два рази. Ага, памятаю, раз підчас моїх іме-
нин упив ся і звів якусь сварку з офіцерами. Не знаю, про
що їм там зайшло, досить того, що полсував нам цілий вечір
і всі разом з ним мусіли забрати ся до дому. Більше я й не ба-
чила його, а швидко по тім я довідала ся, що його також
перенесено до Боснії.

— Гм, то така се була історія? Признаю ся тобі, що з то-
го, що він мені говорив, я міг догадувати ся, що тут було
щось далеко поважнїйше.

Винмвляючи ті слова капітан уже на половину в спокоє-
ний поглянув на жінку. І нараз побачив, що при останніх його
словах лице її покрила трупяча блідість, навіть уста її поблід-
ли, робота впала з її рук і ціла її постать подала ся, немов
би зівяла або немов би дізнала якогось страшно болючого
удару.

— Анельцю, що се тобі? — скрикнув капітан схалуючи
ся з крісла.

— Зажди, зажди, там хтось дзвонить! — прошептала Анеля, ледви не ледви підняла ся з крісла, покинувши на землю свою робітку, заполоч і голку, і вибігла до сусідної кімнати. По хвили вернула, все ще бліда і тремтячи, але вже значно заспокоєна.

— Анельцю, ради Бога, що тобі є? — скрикнув капітан, тулячи в своїх долонях її руки, холодні як лід.

Вона сіла поруч него і важко дихала.

— Нічого се, нічого! — відповіла. — Знаєш, від якогось часу.. мучать мене якісь страши прочутя. Завсїгди мені здаєть ся, що котре небудь з наших дітий — о мій Боже! — десь там переїхав фіякер і що його несуть до дому з полонаними ніжками, з розбитою головою... Ох, аж подумати страшно! І власне в тій хвилі... те саме прочуте... мов кліщам... мені причуло ся, що до нас хтось дзвонить...

— Аджеж успокій ся, ніхто не дзвонить. Діти вернуть здоровісенькі! — запевнював її капітан. — Бій ся Бога, як можна брати собі се так дуже до серця! Але ти може нездужаєш? Може се тільки такий прояв якоїсь іншої слабости?

— Ні, ні, я здорова цілковито, тільки часами на мене находять такі глупі напади.

— Ні, Анелечко, ні, сего не можна легковажити. Се можуть бути початки якоїсь грізної нервової хвороби. Як ти поблідла! Треба конечи засягнути лікарської поради.

— Не треба! Не треба! — живо відмовила Анеля. — Що мені лікар допоможе? Скаже мені те, що я й без него знаю: треба супокою, вистерігати ся сильних зворушень. Нехай би сам стрібував се вчинити!

— Ні, душе моя, доконче треба щось радити! Ади, ти доси не можеш прийти до себе. Напий ся водн!

— Я вже пила. Спасибі тобі, любий мій! Мені вже зовсім добре.

І схиливши ся позбирала з долівки свої порозкидані причандали.

— А я — мовив по хвили капітан — признаюсь тобі до гріха. В тій хвили, коли ти поблідла і почала тремтіти, я подумав, що мої слова про барона Рейхлінгена зробили на тебе таке сильне вражінє.

— Про барона? — з мелянхолійним усміхом мовила Анеля. — Вибачай, серце мое, але я вже навіть не тямлю, що ми про него балакали. В тій хвилі, коли ти зачав мені щось опо-

відати про него, думка моя була зовсім де ннде.

— Я хотів було написати тобі про свою стрічу з бароном і про свою розмову з ним, — говорив капітан, — та як раз того самого вечера після стрічі з ним я одержав від тебе лист, а в ньому була звістка, що дитнна хора на одру і що маеш тяжкі гризоти, а на другий день рано я довідав ся, що барон уже не жиє.

— Не жиє! — скрикнула Анеля.

— То ти не знала про його смерть?

— Нічогісінько.

— Була з ним якась дивна і доси невияснена історія.

— О Боже! — глибоко зітхаючи прошептала Анеля, але і в тім зітхаю висказало ся радше якесь почуте облекшеня, ніж жалю. А по хвили додала: — Такий молодий, гарний, маючий чоловік, такого знатного роду, такий здоров, сильний — і що там йому стало ся? Чи хорував?

— Отож то власне, що ні. Застрелив ся.

— А! Може з любови?

— Сумніваю ся дуже. Послухай, нехай тобі розповім про нашу останню стрічу. Се zarazом вияснить тобі, для чого я запитав тебе, яка се історія була між ним і тобою.

Анеля похилила голову над роботою і слухала спокійно. Її груди хвилювали мірно, може трохи сильнійше ніж звичайно, але безперечно се був наслідок недавного нервового припадку.

— Не треба тобі оповідати, який чоловік був барон, — мовив капітан. — Золотий хлопець, але в практичнім житю ні до чого. Розпещений матірю, привиклий від дитини заспокоювати всі свої капризи, а при тім обік шаленої упертости в дрібницях він не мав ані крихти мужеської тверезости і характеру в найважнійших справах. Хто тільки перший його пізнав, мусів його полюбити, але кождий хто пізнав його близше, мусів від него відвернути ся.

Анеля мелянходійно похитала головою на знак, що вповні згоджує ся з тим осудом.

— В часі, коли за для якихсь дисциплінарних провин його перенесли з Відня до Львова, мати його вже не жила. Говорять, що вмерла з гризоти за для його гулящого і розпустного житя. Його маєток, колись дуже великий, був майже зруйнований. Правда, ще й тоді при ощаднім житю і поряднім господарованю можна було уратувати з него дуже показну

фортуни, якої нам і нашим дітям дай Боже хоч половиину. До полковника нашого полку і до цілого офіцерського корпусу разом з його перенесенем до нас прийшло з Відня остережене і прохання, щоби ми опікували ся молодим чоловіком, не допускали його мариувати решту батьківщини, здоровля і чести, але втягаючи його до семейних крут в старали ся розбудити в нїм охоту до спокійного, правильного житя, посвяченого праці і сповнюваню обовязків. Знаєш сама, що ми робили все, на що тільки була наша змога.

— Не дуже вам за се був вдячний, — докинула мимоходом Анеля з відтінком гіркости в голосі.

— Ну, про його вдячиість нам було байдуже. Головно ходило нам о результат. І ми могли похвалити ся, що наслідки були такі добрі, яких ніхто ї не надїяв ся. По році нашого менторства над ним хлопчисько поправив ся так, що майже годї було його пізнати, а ї маєткові справи пішли далеко лїпше. Від його сімї одержали ми офіціальну подяку. Потім наш полк відкомендовано до Босії, а барона придїлено до иншого полку, що лишив ся тут. Що з ним тут дальше діяло ся, про се не маю ніякого виображеня.

— Я те тільки знаю, скільки тобі розповіла, — мовила Анеля якимсь приглушенням, беззвучним голосом не підводячи лица від своєї роботи.

— Рік тому назад був я на якийсь час відкомендований в службових справах до Мостару. Вув зимовий вечір, коли по довшій авдієнції у свого шефа я вертав на свою квартиру. Проходячи перед густо освітленим шииком я зупинив ся на хвилию, почувши в середині крик, проклятя, стук ломаких меблів і брязкіт скла. В тім раптом відчинили ся двері і вилетів чоловік в офіцерськїм мундурі, але без шаблі і без чака. Вилетів сильно випхнутий кільканайцятьма руками, що зараз потім щезли і замкнули двері за собою. Сей чоловік був смертельно п'яний і був би неохотно впав у глибоке вуличне болото, коли б я не був сіймав його в свої обійми і не поставив на ноги.

— Пардон! — мовив до мене сей чоловік бачучи на мені офіцерськїй мундур і силкуючись випростувати ся незалежно від моєї помочи. — Я настолочив вам на нагітток?

Його голос охриплий від п'яства показав ся мені знайомим. Я зачав придивляти ся йому в лице, та в першій хвилі не міг його пізнати. Він перший пізнав мене.

— А, сервус, товаришу! — скрикиув ударивши мене по плечі. — Го, го, го, паи Ангарович уже й не пізнає мене?

— Барои Рейхліґен! — скрикиув я подаючи йому руку та він не стисиув її. — Що ж се з тобою дієть ся?

— Зо мною? Добре дієть ся. Бачиш, учу ся літати. Отсе власис вилетів я з отсеї буди. Га, га, га!

— Ти давио тут? Я нічоґісінько не знав, що тебе сюди перенесли.

— Не знав? — скрикиув барои. Не писала тобі жінка?

— Аїї словечка.

— Го, го — кричав на все горло барои, — чудссиу маеш жінку! Ангела, а не жінку! Га, га, га! Такі ангели там зелізинми вильми толочать грішиі душі в кипучу смолу.

— Бароие, — строго мовив я до него, — маю згляд на те, що ти пияний і сам не знаєш що говориш. В нишім разі ти мусів би мені тяжко відповісти за ті слова.

— За ті слова? — кричав барои з пияним сміхом. — За ті слова? Хиба я що сказав? Алеж братику, не гиґвай ся! Сам мовиш, що я не знаю, що плету. А твоя жінка — го, го, „ді іст ейи сольхес Капітель”, про котрий треба би говорити по тверезому.

— Добре кажеш, — мовив я. — Що маеш мені сказати, кажи по тверезому, а тепер ходи спати.

— Хто? Я спати? — верещав барои. — Ні, брате, я не привик в таку пору йти спати. Але, але, — мовив иараз спокійним голосом, — позич мені 10 рииських! Як раз не стало мсіі дрібицх, а сей драбуга ось тут не хотів мені кредитувати. Позич, не пожалуєш сего. Завтра віддам і ще в додатку розповім тобі гарну історію, яка притрафила ся одному гарному младенцеві і одній ще гарнійшій замужній жінци, або радше соломяній вдові.

— Не потребує тобі додавати — мовив капітан до Аиелі, — що мсіі кров ударила до голови при тих словах сего иїкчемиика. Я видобув 10 рииських і даючи йому промовив: — Без жарту, бароие, краще би тобі подумати про спочинок.

— Завтра, завтра! — мовив барои хапаючи гроші. — Спасибі тобі, мій любчику! А знаєш, завтра так коло десятої запитай про мене ось тут у тій буді. Або мене тут застаєш, або тобі покажуть мою квартиру. А про гроші не турбує ся! Хоча мої любі свояки взяли мене під курателю, та я ще дам собі раду.

І знов повернув ся до шинку, та нараз зупинив ся і обертаючи ся до мене мовив:

— А може підеш зі мною? Ходи, побалакаємо!

Я був пронятий таким обридженем до сего нікчемника і до тої брудної руїни, що аж стрепенув ся при його словах.

— Дякую тобі, бароне! — відповів я, — мушу поспішати до дому, маю ще роботу.

— Плюнь на всяку роботу! Ходи зо мною!

Та я вже пустив ся йти геть.

— Не хочеш? — слідом за мною кричав барон. — Чорт тебе бери! Обійду ся і без тебе. А завтра приходь, пам'ятай! Довідаеш ся гарної історії про твого ангела, про твою кохану жіночку! Га, га, га!

Я втікав, немов би вовки за мною гнали, а той грубий, цинічний сміх усю ніч роздавав ся мені в ухах. Можеш собі подумати, яка тривога обхопила мене, який неспокій шарпав мою душу всю ніч. Яким правом сей нужденний п'яниця смів викликати твое ім'я на тім місці і серед таких обставин? Про яку се історію він говорив? Що скаже мені завтра? Правда, знаючи його хиткий характер я з гори міг догадувати ся, що се буде з його боку якась підлість, або глупа сплітка, та про те все таки — така вже мізерна людська натура — я дожидав слідуєчого дня неспокійно і з якоюсь нетерплячкою. Не вмінною мені того в зло, душе моя, — додав по хвили, стискаючи її руку — не для того я чинив ся немов би бажав почути про тебе щось лихого. Навіть на думку мені се не впало. В моїй душі клекотів гнів на барона. Я бажав побачити його тверезого і зажадати, щоби витолкував ся з того, що балакав по п'яному, а евентуально щоб усе відкликав і ніколи потому не важив ся згадувати про тебе в такий спосіб. В тій хвили почув цілою своєю істотою, як сильно тебе люблю, яка ти мені дорога і близька і як болюче до глибини душі доторкає мене все те, що могло би хоч найменшу тїнь кинути на тебе.

Анеля нічого не мовлячи вхопила при тих словах мужову руку, піднесла її і притиснула до уст, а в тій хвилі груба, горяча слеза з її ока упала на ту мужеву руку.

— Анелечко, що ти робиш! — скрикнув капітан. — Боже, ти плачеш! Що тобі?

І кинув ся до неї з розпростертими раменами, а Анеля голосно хлипаючи упала в його обійми.

— Дорогий мій! — мовила голосом, котрий переривало спазматичне хлипане, — як ти мене любиш! Який ти добрий благородний!... І чим я заслуговую...

— А деж успокій ся, дитино! — мовив капітан цілуючи її чоло, лице і очі, — чого тут плакати? Аджеж се мій обов'язок. Коли б я поступив инакше, то був би нечесним чоловіком.

Треба було кількох мінут часу, поки Анеля успокоїла ся після сего нового нервового припадку і попросила капітана, щобі кінчив своє оповідане.

— Не багато вже лишилось міні до кінця, — сказав капітан сідаючи напротив Анелі. — Другого дня рано я одержав твій лист і під його впливом барон і ціле його п'яне балакане відскочило на задній пляч. Я вже зовсім не почував охоти бачити ся з ним і з острахом подумав собі, що коли тепер прийду до него, він певно поміркує, що я прийшов упоминати ся за позичені вчора гроші. От тим то я надумав перечекати кілька днів, а тепер запитати тільки в звіснім шинку про баронову квартиру. Проходячи псуз того шинку, в службовій справі я вступив до середини і запитав про барона.

— О, барон! — скрикнув шинкар. — Гарних нам баронів сюди насилають! Се не барон, се правдивий розбійник. Кілько я вже шкоди і клопотів мав через него, сего вам і не скажати. Ну, та вчора він дістав за своє! Зайшов собі з кількома угорськими вояками, почав їх ганьбити і напастувати — викинули його з шинку. По хвили вернув, з разу держав себе спокійно, та потому ще душе почав докучати тим воякам. Кинули ся на него, побили його страшенно, обдерли з плаща, шаблі, вафенрока і ледво живого викинули на вулицю, а самі повтікали.

— І щож стало ся з ним? — запитав я переляканий.

— Не знаю — відповів шинкар. — Довго ще йойкав і стогнав на вулиці, та я боячи ся ще більшої галабурди позамикав двері і вікна і не хотів нікого більше впустити. Потому вже нічого не було чути, здаєть ся, що поводити ся до своєї квартири.

— А деж його квартира?

Шинкар показав мені недалеко одиноку хатину посеред огорода і додав, що барон живе там сам тільки з одним вояком призначеним для його послуги, та сей вояк сьогодні рано, ще досвіта кудись пішов і досі не вернув. Певно барон післав його по ліки або по горівку.

— Я пішов до хатини. Була позамикана. Зазираю крізь одиноке, яке в ній було, віконце — воно з середини заслонене фіранкою. Пробую стукати до дверей, до вікна, кричу — ніхто не озивається. В кінці покликав я шинкаря і оба разом при помочи дрючка ми відважили хатні двері. В тісній, темній кімнаті на долівці лежав барон, в подертій сорочці, в заболочених штанах і чоботах. Зразу ми думали, що спить, та відсунувши фіранку ми переконали ся, що се не був звичайний сон. В правій руці барон держав ще пістолет, а на правім виску виділяла ся невелика рана заткана випливною скріпленою кровю помішаною з мизком. На долівці також була широка калюжа скіпілої крові. Паперів ані листів не було ніяких.

— Боже! — з переляком шептала Анеля, що зашпирюючи в собі дух дослухувала до кінця се сумне оповідане.

— Ось тобі вся моя повість про барона, — кінчив капітан. — Як бачиш, я не довідав ся від него нічого. Коли мав яку тайну, то взяв її до гробу.

Анеля зворушена не могла ще прийти до себе і шептала тільки заслонюючи собі очі руками:

— Страшенно! Страшенно! І так скінчити, так згинуті! Боже!

— Справді, трагічна судьба! — з почутем мовив капітан. — Такий маючий чоловік, такий вродливий, мавши такі звязки, такі спосібности, і от що з него вийшло!

А помовчавши хвилю додав:

— Зараз тоді я хотів написати тобі про се все, та потому подумав собі: вона там бідна і так має досить своїх клопотів, по що маю ще дразнити її нерви описом сеї історії. Але „а пропос“ твоїх нервів, Анелечко! Йй Богу, я дуже неспокійний. Доконче мусимо щось подумати.

— І що видумаємо? — сумно відмовила Анеля. — Я знаю, одно могло б мені допомогти, та сего одного як раз ти не будеш міг зробити.

— А се що таке, скажи! Що би се таке могло бути, що залежало би від моєї спромоги і чого би я не хотів зробити для тебе? — з запалом скрикнув капітан.

— Може воно й не залежить від твоєї спромоги, — мовила Анеля.

— Ну, але скажи, скажи! — просив капітан.

— Знаєш що, любий мій, . . . мовила Анеля, обнимаючи його рукою за ший і тулячи до його грудий. — Від

давна вже, зноєю і літом, марила я про те, щобн покинути се місто і осісти десь на селі. Там мала б я супокій, якого тут ніколи не буду мати, а що найважнійше, праця при сільським господарстві, котру з малечку люблю безмірно, відсвіжила би мої нерви, привела би мене до цілковитої рівноваги .

— Осісти на селі... провадити своє господарство, — мовив звільна капітан задумуючи ся, — ну певно, се було би не погано, хоча доси я нічогоісінько не знав про твою пристрасть до сільського житя.

— Бо ти зовсім не пробував навіть дізнати ся про се, — сквапно підхопила Анеля.

— Може воно й так, мое серденько, може й так. О, я також радо пристав би на се. Я також здавна лелію в душі сей ідеал.

— Чи се можливо? — радісно скрикнула Анеля.

— Справді так. І маю іадію, що колись здужаємо справити його.

— Колись?

— Ну певно, що не сьогодні ані завтра. Коли вийду на пенсію. Аджеж не думаю, щоб ти хотіла знов розстати ся зо мною і сама їхати на село.

— О ні, ні, ні! За ніякі гроші — скрикнула Анеля.

— А по другім, кудиж би ти поїхала?

— Купімо собі фільварочок! — шепнула йому Анеля до вуха.

— Купімо!! „Купіл бим весь, а пеньондзе гдзесь!”

— Як то „Гдзесь”? Аджеж гроші маємо. А твоя кавція? Аджеж за таку суму можемо купити такий кусеиь землі, якого нам треба, і ще нам лишить ся дещо на те, щоби ввести в рух наше господарство.

— Алеж Анелечко! — перервав її бесіду капітан. — Що про се балакати? Аджеж знаеш, що поки я в службі, то сеї кавції не можу рушити.

— О, так! Знаю се дуже добре. А доки будеш міг ногами волочнти, доти не покинеш сеї проклятої служби і ідеал лишить ся ідеалом. Ні, краще покиньмо й думати про се все, — мовила з виразом гіркости і знеохоти. — Я так і знала, що моя розмова з тобою про се діло не придасть ся ні на що.

І відвернула ся надувши губи, тільки руки її швидко рушали ся працюючи голкою.

— Дивна ти, мое серденько! — мовив капітан, котрому

якось не містилися в голові ті наглі скоки жінчиної фантазії.
— Так чогож хочеш від мене?

— Нічого не хочу! Роби що знаєш! — гнівно відповіла Анеля.

— Ти вже гніваєшся. А прецінь же ти ще й не вияснила мені докладно, що по твоїй думці слід би було зробити!

— Аджеж бачиш що я хора, що у мене нерви розстроєні!
— енергічно мовила Анеля.

— Втім то й клопіт, моя рибонько, що розстроєні.

— Ще раз тобі говорю, що поки будемо жити тут, у Львові, не буде мені ліпше, а буде що раз гірше. Чую се, що тільки на селі, десь у глухій, відлюдній закутій могла б я віджити і віднайти свою свободу.

— Се дуже можливе, — мовив капітан.

— А коли так думаєш і коли мене любиш, — мовила з незвичайним оживленням Анеля, — то прошу тебе, зроби се для мене! Покинь отсю свою службу, подайся на пенсію, відбери кавцію, купімо собі фільварочок десь у горах посеред лісів і їдьмо геть відси, геть на завсїгдн!

— А леж дитино! — скрикнув капітан, — чи думаєш, що се так легко зробити?

— Все можна зробити, коли хто хоче, — з притиском мовила Анеля.

— Ну, вийти на пенсію, на се певно багато часу не треба, се можна би зробити і завтра, — мовив вагаючи ся капітан.

— І зроби се, зроби, любий мій! Прошу тебе з цілого серця!

— Але ж кілька то буде тої пенсії. Чи вистане нам нажити, на виховуване дітей?

— Не бійся, вистане! — мовила Анеля. — Вже я все обчислила, побачиш. А чи тобі сказати ще один секрет?

— Ну говори, говори, моя ти кізонько уперта!

— Я вже навіть вигляділа фільварочок як раз відповідний для нас. Серед гір, а недалеко місточка, де наші діти могли би ходити до школи. Будинки господарські досить добрі, дерсвляний домок зовсім таки гарний, 30 моргів орного поля, втім числі 3 морги огорода, 20 моргів чудової гірської сіножати і 150 моргів пасовиска, разом з лісом. Прекрасний фільварочок, немов сотворений для нас. А знаєш яка ціна?

Капітан зацікавлений дивився на неї. Незвичайне, гарячкове оживлене, яким вона була пронята, затрівожило його тим більше, що її плян відразу показав ся йому фантастич-

ним, зовсім не відповідним до її практичної вдачі. Та він її в чім не хотів її перечити, зовсім розумно міркуючи, що пізніше, коли Анеля успокоїть ся, то й сама критичнійше почне глядіти на сей свій плян.

— Знаєш, яка ціна тій перлні? Пять-ти-сяч-ринських! Пять тисяч! Очі зажмуривши можна дати. А на тім ґрунті можна держати кільканайцять штук худоби. А на літо можна ще від сусіднього дідича внарендувати величезну полонну за дешеві гроші і випасти 20 штук волів і наробити десять оброгів сіна. Ні, Антосю, се правдивий скарб!

А коли капітан нічого не мовлячи все ще не переставав уважно вдивляти ся в неї, вона сквапно, вся тремтячи зі зворушення, говорила дальше:

— Покниеш військову службу, відберемо кавцію, купимо маєтність і зараз виберемо ся на село. І дітий заберемо відси. Маю свояків у Вадовицях, там будуть мати добру опіку і дозир, нехай там ходять до школи. А ми візьмемо ся до праці, до господарства, чи так? Твоя пенсія на разі буде йти на вклади в господарство, а коли дечого доробимо ся, то можна буде робити з неї невеличкі ощадности. Чи так?

— Так, так, — механічно мовив капітан.

— Значить, похваляєш мій плян?

— Цілковито.

— Пристаєш на него?

— З цілого серця!

— Ну, то добре! Гарно! Чудесно! Як же я люблю тебе, голубе мій! А в таким разі знаєш що? Іди зараз, там у спальні на моїм столику знайдеш перо, папір і чорнило і напиши подзие до генеральної команди.

— Подане? Яке?

— Подане, що виступаєш з активної військової служби.

— Зараз? — здивував ся капітан.

— Ну, аджеж ти згодив ся на мій плян?

— Так, але чейже ще не горить, не маємо чого так квапити ся. За кілька неділь маєтність не втече, а в тім хто ще знає, чи при докладнім огляді воєна нам сподобаєть ся? Треба би оглянути її з яким тямущим чоловіком. А за кілька неділь я можу одержати висший аванс і в таким разі наша пенсія також буде висша.

— А, так! — майже крізь сльози мовила Анеля. — Так

тобі аванс, мізерне підвисшене пейсії більше в голові, ніж мій супокій, моє здоров'я, моє життя. Такі то вони всі мушкетери! На устах у вас усе: люблю, люблю! а коли прийде ся докзати сю любов якимсь найдрібнішим ділом, то зараз у вас готові тисячі огляди, причини, застереження та докази.

— Ти несправедлива, Анелечко, — поважно мовив капітан. — Бог мені свідок, що я готов усе зробити для тебе, а коли хотів заждати на аванс, так се тільки в тій цілі, щоби тим ліпше забезпечити долю твою і дітей. Та зрештою, коли так доконче хочеш...

— Доконче, доконче! Зроби се для мене!

— Добре, йду і зараз напишу подане.

І з вразом резигнації на лиці капітан пішов до спальні, лишаючи Анелю саму...

VI.

Ледво вийшов, до дверей салону почув ся легенький звисний нам уже стук і зараз по ньому, осторожно відхливаючи двері, тихесенько всунула ся пані Юлія.

— Добрий день тобі, Анелечко! — мовила притишеним голосом.

Анеля, що ще не охолола з вражінь перебутих перед хвиллю, снідила знеслена, бліда і майже в нетямі. Почувши сеї голос схопнула ся раптово перелякана і скочила до Юлії.

— Га, се ти! Ну, щож чувати?

— Все пропало! — мовила Юлія і немов зломана впала на крісло.

— Що стало ся, говорн!

— Ох, не можу! Духу не стає. На, маєш, чнтай!

І подала Анелі аркуш газети, де снім олівцем зачеркнена була ось яка телеграфована новинка:

„Будапешт, д. 10 грудня. Сьгодні увязнено тут на телеграфічну реквізцію львівської поліції якогось Давида Штернберга, що власне прибув поспішним поїздом з Константінополя. Штернберг видавав себе за купця, що веде торговлю зі східними краями. Які підозріння були причиною його увязнення, доси не відомо. Штернберг виїхав зараз під ескортою до Галичини”.

Анеля довго, безмірно довго відчитувала сю телеграму. Її здавало ся при кождім слові, що ковтає цеглу, що дусить ся і що слідуячого вже ніяким способом не здужає проковтнути. А коли прочтала все до кінця, то її видало ся, що нічогісінько не зрозуміла, що всі слова мов сполохані миши в клітці порозбігали ся з природного порядку і помішали ся в такий хаос, що ніякого зміслу не можна було з них добути. Її захотіло ся ще раз прочитати сю телеграму, а потім ще раз, навчити ся її на память, а крім того будило ся недовіре, чи се не сон, одні з тих страшних снів, які в остатнім часі мучили її досить часто.

— Ну, щож думаєш про се? — запитала пані Юлія.

— Що я про се думаю? — мов исприкаяна повторила

Аиеля. — Що думаю про се? Про се? — повторяла тнкаючи пальцем в газетярську новику, і звільна відіаходячи свою давну певність. — Думаю, що се дурниця.

— Дурниця, що Штериберг арештований?

— Щож, Штернберг займав ся ріжнородними справами і в кожній справі міг накаламутити. Тут нема нічого неможливого, — значить, його увязиенє не конче мусить мати звязок з нашою справою.

— Не конче мусить, — мовила Юлія, — се так. Та мені здаеть ся, що таки має! Не даром він телеграфував мені з Филіпополя.

— І дурницю зробив, бо сею телеграмою сам себе зрадив, показав поліції, де має його шукати.

— І справді! Мій Боже, яка неосторожність! — скрикнула Юлія.

— Але знаєш, — живо говорила Аиеля, — та сама телеграма дає мені також доказ, що увязненє Штернберга не має ніякого звязку з нашою справою.

— А се яким способом?

— Адже подумай собі! Поліція шукає Штериберга, значить, має на него підзрїня, має в руках якісь літки, що ведуть на слід його справок. Коли би се булз наша справа, то очевидно були би вже мали візити ц. к. властей, були би вже нас поклині до протоколу.

— Боже! — скрикнула Юлія, котрій при самій згадці про протоколн зробило ся недобре.

— Заспокій ся! — мовила Аиеля. — Аджеж доказую тобі, що твоя тривога зовсім безпідставна.

— Ох, моя Аиелечко! — стогнала Юлія, — не можу зміркувати, чи твої докази правдні, чи ні, та сама думка про ті.. страші.. протоколи.. Ох, не можу спам'ятати ся!

— То зле, Юлечко, — поважно говорила Аиеля. — Хоч і яка неприємна ся думка, а треба з нею освоїти ся, треба приготувити ся на всякий випадок. Поперед усього всякі папери попалити!

— Не маю ніяких. А в тім для всякої безпеки ще раз перешукаю всі комоди і шуфляди.

— І я зроблю те саме. А по друге треба собі добре уложити сю справу. Про се побалакаємо, коли мій муж вийде з дому. Тільки заспокій ся!

— Знаєш що, — казала Юлія, — піду телер на хвилеч-

ку, а коли твій муж вийде, я знов сюди забіжу.

І забирала ся виходити, коли в тім відчинили ся две і ввійшов капітан. Він довго не міг прийти до себе по мові з жінкою. Вона робила ся для него чим раз більше загадковою і незрозумілою. Її цвитуха, майже дитиняча по стать — і її перлові припадки якось не могли погодити ся в його голові. В своїх листах Анеля ніколи не згадувала про ті припадки, ані словечком не жалувала ся на них, але про тивно, завсїгдн запевнювала його, що здоровісенька і навіть сама собі дивує ся, що так доси цвите здоровлем. Правда, могла се писати, щоби не турбувати його, а з другого боку страх за дітий доведший до манії і до істеричних нападів не міг появити ся нині ані вчєра, мусїв піднимати ся і думати, щоби не відізвав ся ні найменшим відгуком у її листах. Дивним і загадочним видав ся йому той натиск, з яким спонукала його виступити з військової служби, а її плян осїсти на селі і віддати дітий до свояків у Вадовицях, був по просту суперечний з пересадною дбалістю про тих дітий. А про те все взяте разом дуже турбувало капітана. Будь що будь і сам її плян осїсти на селі і віддати дітий в чужі руки свідчив про якийсь розстрій в її думках і чутях, про якусь хворобу, про якесь захитане нормального стану її душі.

Вийшовши до спальні і сївши при столику капітан зачав як найспокоїнійше і найуважнійше обмірковувати се все, силкуючи ся вяснити собі все що бачив і чув і уложити собі якийсь розумний плян дальшого поступованя. Анеля без сумніву хвора, хоч її організм цілком здоров. Щож се за хвороба? Обяви, яких власне був свідком, показують, що хвороба тягне ся вже довший час. Всяка довша хвороба, навіть спеціально первова була би вчинила більше або менше значний розстрій в Анельчїм організмі, була би без сумніву відгукнула ся на її апетиті, на сїї, на травленю і т. д. А тут нічого такого не видно, значить, що маємо діло з якоюсь хворобою тісно психічною, що має своє гніздо в якімсь певним мізковим центрі і не має впливу на звичайні органічні функції — адже медицина знає такі хвороби! — або може...

Капітан згадував Анелїні листи писані, особливо в останніх роках, з найбільшим спокоєм, холодно, троха на-

віль купецьким або репортерським тоном, розумно і ясно; той холодний тон набирив тепла і красок і живости тільки в тих уступах, де була мова про дітей і про него. Ні, жінка духово недужа, жінка з психічною хворобою не була би в силі писати такі листи і то так часто і правильно. Може би якийсь час могла утаювати свою хворобу, але швидше чи пізніше, мнмо її волі і без її відома її хворобливий духовний стан був би проявив себе якимсь словом, якимсь логічним скоком, якимсь реченням або оповіданням. Капітан напружував свою пам'ять, та не міг знайти нічого такого, що би вказувало йому в жіничних листах якусь хворобливість, хоч читав їх з великою увагою по кілька разів.

Він любив Анелю всю душою, з молодечим запалом, особливо тепер, по повороті з Боснії; чув, що певність її хвороби була би для него страшним ударом, та про се совісно розбираючи свою душу, чув, що не скривав би перед собою ані найменшого спостереження, яке би свідчило про її хворобу. Та таких спостережень у него не було крім тих загадочних випадків підчас його оповідання про барона Рейхлінгена. Про барона! Якась тривожна, болюча думка мигнула в капітановій голові. Чи ж мав би існувати якийсь зв'язок між тим оповіданням і Анелиними нервовими випадками? І який? Чи мала би на дні її душі скривати ся справді якась історія з бароном? І яка? Але ні, се не може бути! Анеля так щиро, так спокійно, без ніякого замішання, з такою дитячою невинністю впевнювала його, що ні про яку історію нічого не знає, що противне припущене було би злочинном, святотатством сповненим на його любові, на його домашнім щастям. Ні, ні! Між оповіданням про Рейхлінгена і Анелиною хворобою нема ніякого зв'язку! Инакше мусів би припустити, що вона бреше, грає комедію і то грає з незрівняним майстерством. Сама думка про се наповняла його обуренням, тривогою і обридженем і він відтравчував сю думку від себе всю силою своєї любови. А втім як би се могла бути історія, що сама згадка про неї могла би проняти Анелю таким переляком? Капітанова думка жажнула ся летіти в безодню огидних здогадів, де надто не було ніякої надії зловити якийсь конкретний факт. Ні, ні, ні! Анеля була недужа, небезпечно недужа, тим небезпечніше, що стан і причини її хвороби були зовсім загадкові. Треба буде як найскvapніше засягнути лікарської поради, а тимчасом робити все, що можна, щоби вдержати її душу в спокою, о-

минати не потрібні подразнення, достарчувати її розривок, чинити приємність. Поперед усього треба сповинити її бажання написати просьбу до коменди, щоби увільнила його від служби. Воиа майже випхиула його, щоби писав ту просьбу. Очевидно її горяче наставаие на те, щоби він як найшвидше виступив зі служби, е не що, як тільки наслідок її хвороби, е прояв якоїсь манії, і він, капітан, так швидко служби не покине. Та написати просьбу можна зараз. В разі потреби можна буде сказати її, що просьба вже подана: а в тім хто знає, чи при її хворобливім духовім стаїі завтра вже не вирине в неї бажане зовсім суперечне з отсим нинішнім?

Отак розміркувавши капітан виияз зі столика папір, перор, чорнило і написав просьбу після всяких приписаних форм. З тим документом поспішив до жінки, щоби її показати його і дати доказ, що сповнив її бажане. Зустрівши в сальоні Юлію, що на його вид відсапнула ся перелякана і знизилася мов зловлений заяць, капітан не придивляючи ся її близше був вдячний случаєви, що піддав Аиелі товаришку і наважив ся не пустити Юлію так швидко до дому.

— А, тітка Юлія! — скрикнув радісно наближаючи ся до неї і цілуючи подану руку. — Як же пані поводить ся? Чому то пані не були ласкаві відвідати нас ще вчера вечір? На, Аиелечко, отсе той документ, про який ми говорили. Прочитай його, як тобі сподобаєть ся.

І вручивши Аиелі просьбу обернув ся знов до Юлії.

— Щож то, чому пані не сідаєте?

— Хочу йти. Я тільки на хвилечку забігла до Аиелі.

— Те, те, те, те! Хочу йти! Навіть пані про се не думайте!! Зараз мені роздягайте ся з пальта і капелюха!

— Паие капітане! — благаючи обернула ся до него Юлія. — Прошу на мене не напирати. Слово даю...

— Але що там мені! — кричав капітан, майже силою знимаючи з неї пальто. — Ніяких слів не слухаю. Молоді і гарні вдови не мають ніякого голосу і повинні слухати чужого мужа, коли не мають свого власного. Кладу арешт на паню добродійку!

— Га, коли вже не може бути инакше, — з резигнацією говорила Юлія, скидаючи капелюх, — то що маю бідна діяти? Лишу ся ще тут, та не довше десяти минут.

— Що се? Бунт? — добродушно кричав капітан. — Нехай мені пані не важить ся ломати субординації! Прошу слу-

хати, якій буде вданнй розказ деннй. Лишають ся панї у нас з обовязком брати участь в консервації. Зїмо разом обїд, випемо чорну каву, відпочинемо крхїтку забавляючи ся оповїданем історїй веселнх і забавннх, а тїлько потому розпустнмо вітрла і попливемо — я на широкї води вїйськово-суспїльного жнтя, а панї до своєї тнхої вдовнчої пристанї. Гальт! Нїякої опознції, нїякого протесту! Так наказано і так муснть бутн.

Юлїя з нефальшованнм переляком слухала капїтановнх слїв. Його товариство здавалось її вельмн прнкрнм і турботнм. В цїлій її скуленїй і благаючїй поставї було видно сердечне бажане видобути ся як найшвидше з сего дому, сховати ся перед могучим і енергїчннм голосом, перед дошнзннвнм поглядом капїтановнм. В його прнсутности чула себе безснльною, безвладною і безрадною. Обернула ся до Анелї.

— Анелечко, серденько мое! Просн пана капїтана... Вняснн йому, що се для мене неможлнве, даю слово, по протн неможлнве!

— Нїчого, нїчого! — перебнв її капїтан. — Пропало. Ось Марннн йде з завідомленем, що обїд вже готовнй. Правда, Марннн — мовнв капїтан до служннцї, що власне показала ся в дверех.

— Так, прошу пана. Обїд вже готовнй, — мовнла Марннн.

— А дїти прнйшли? — запнтала Анеля.

— Так, прошу панї. Грнць забавляє їх своїмн оповїданнм. Вн такнй смїшннй.

— Значнть, тепер вже анї мовн нема про втеку! — радїсно говорнв капїтан. — Правда, Анелечко, що вже тепер отсю тїтусю не пустнмо?

— Нї, Анелечко, прошу тебе, не робн менї сего! — благала Юлїя. — Сама найлїпше знаеш, як дуже менї се буде неприемно.

— Го, го, го! Панї лякають ся, щоб ми вас не отруїли! А таке підозрїне не може прйтн безкарно. Отже навмисно мушу панку отруїти двома наперсткамн боснїйського вина! Отже Анеля наперед, а мн обое за нею!

— Нї, Юлечко, справдї Антось має рацію, — промовнла нарештї Анеля. — По що маеш утїкати? Ходн, зїмо обїд, побалакаємо, а твоє господарство чейже не втече.

— Ага, бачнте панї, як вснша інстанція мудро розсудила! — крнкнув капїтан, радуєчись, що жїнка, що з разу очевдндо

вагувала ся, остаточно станула по його боці. — Прошу пані! — додав подаючи її рамя а потім дивлячи ся на неї з підлоба; бачучи на її лиця вираз невдоволення і прикrostи додав

— Але щож се ви пані чините з себе таку пригноблену невинність? Чи справді мое товариство для вас таке незносне?

— О, пан капітан жартує! мовила Юлія, силкуючи ся на веселий сміх. — Противно! Тільки що у мене в дома...

— Що там в дома! — мовив капітан. — Аджеж там діти не плачуть, а котики, канарочки і песики з туги не помруть.

Юлія ніби завстиджена відвернула голову. Були вже в ідальї. Анеля заходила ся коло зупи. Діти сиділи на своїх місцях, спокійні, але веселі, тільки оченята у них усміхали ся.

— Михасю! — мовив капітан, наближуючи ся до него з панею Юлією, — чи не сю паню ти хотів вчера потягнути до відвічальности?

Михась встав з крісла, подав руку пані Юлії і сказав:

— Добрий день пані! Я вчера хотів пані сказати, що пані недобрі, — мовив резолютно Михась. — Пані вмовили в нас, що татко приїде в ночі, а він приїхав рано, а ми були в школі і не поїхали на дворець, щоби там татка привитати.

— Алеж я сему не винна, Михасику, — мовила Юлія. — Татко сам телеграфував.

— Е, що там телеграфував! — відповів Михась. — В листі було написано, що приїде рано. Може телеграма була фальшива.

— Га, га, га! то мені козак! — сміяв ся капітан. — Той уміє допекти.

— Алеж Михасику, хибаж я тому винна, що телеграма була фальшива? — мовила Юлія.

— Не треба було її вірити, — відрізав хлопець.

— Так ти гніваєш ся на мене?

— Вчера трохи гнівав ся, а инні вже ні, — мовив Михась.

— Ти мій золотий хлопчику! — скрикнув капітан цілуючи його в чоло. — Так завсїгди держи ся! Коли хто щось винен, говори йому правду в очі, вали сміло що думаєш. Але любити його не покидай. Так ніколи не схибиш з доброї дороги.

— Ну, ну, досить тої науки! Прошу брати ся до росолу, бо вистигне! — мовила Анеля.

Настала на кілька хвиль павза, підчас котрої чути було

брязкіт срібних ложок о тарелі і мірний шелест при споживанню росолу.

Напружений і немилий настрій, який панував з початку обіду, хоч старанно маскований усіма тими особами, що сиділи при однім столі, чим даліше почав звільняти якусь розпогоджувати ся, та прояснювати ся. Веселе щебетане дїтий було немов той теплий і освіжаючий вітерець, що розгоював хмари, які раз по раз виповзали з якихсь таємних щіли і раз у раз грозили затемнити увесь видокруг сего щасливого домашнього огнища. Під впливом тих здорових, невинних дитинячих душ, навіть пані Юлія осмілила ся, почала вчувати себе свобідійшою, хоч сиділа коло капітана. Тільки Аїеля, хоч і як очевидно напружувала свою силу, не могла ще опанувати наслідків свого недавнього припадку, від часу до часу блїдла і трівожио дивилась на двері, неіаче в них кожної хвилі мав показати ся віщун якогось нещастя. Тож коли справді по якімсь часі, вже при кінці обіду, почуло ся енергічне, швидко стукає до дверей, Аїеля мало не скрикнула з переляку, схопила ся з крісла і відвернувши ся до вікна так, щоби капітан не бачив її зблїдлого лица, вхопила ся рукою за груди, силкуючи ся зупинити надсильне біте серця.

В дверех показала ся військова фігура, що вже давно не топтала тих порогів. Се був Редліх. Окружений туманом пари війшов до покою салютуючи. Капітан радісно скочив до него і сердечіо стиснув подаю йому руку.

— Добрий день тобі, капітане! — мовив Редліх. — Добрий день паньству! — додав обертаючи ся до товариства, хоч не міг нічого розпізнати через запотїлі окуляри. — Проходячи ось туди вступив я до тебе, — мовив знов до капітана, знімаючи і витираючи окуляри. — Іду до служби, та маю ще пару хвиль часу, от можемо побалакати. Чи може я паньству перешкодив? — додав вложивши окуляри вже чисті і побачивши на столі остатки обіду.

— О ні, зовсім ні! — казала Аїеля. — Зараз скінчимо. Зволить пани поручник на хвилиночку сісти собі в салюї.

— А, мій покліи пані добродійці! — мовив Редліх кланяючи ся Аїелі. — Прошу вибачити, що я в першій хвилі з панею не привитав ся, але мої нещасні окуляри....

— О, знаю, знаю! — всміхаючи ся, казала Аїеля, стараючи ся рухом руки як найчемнійше і найшвидше випровадити Редліха до салону. Та сей ще стояв. Побачив Юлію, що

від тої хвилі, як він увійшов, піднявши ся зі свого місця наблизилась до вікна і силкувала ся стояти так, щоб як найменше звертати на себе уваги. Та Редліх пізнав і очевидно зацікавлений підступив до неї. Якась фатальна сила заставила її обернути ся лицем до него. Переконавшись, що се справді вона, Редліх став мов остовпілий, збентежений, неспосібний висказати найпростішу фразу привітання Юлія вклонила ся йому.

— А, пані тут? — притишеним голосом мовив Редліх.

— Моя товаришка Юлія Шаблінська, — мовила Анеля.

— Чи може панство знаєте ся?

— О, иї! — сквапливо промовила Юлія.

— О, так, троха! — рівночасно і також сквапливо сказав Редліх.

Капітан здивований глядів на сю сцену. Хотів вже вибухнути сміхом і по своєму звичаю взяти сих двоє людей на протокол, коли нараз Редліх, відвертаючи ся з певною остентациєю від Юлії і зближаючи ся до него, говорив поспішно:

— Вибачай, капітане, але мушу з тобою попрощати ся.

— Що? що? що? — з величезним зачудованем скрикнув капітан приступаючи до свого старого приятеля і силкуючись заглянути йому в очи.

— Мушу йти! — повторив Редліх збентежений поглядаючи на годинник. — Я троха перечислив ся в часі.. Маю ще справу...

— Редліх! — остро мовив до него капітан. — Зачинаю не розуміти тебе. Приходиш до мене, щоб побалакати, заявляєш з горн, що маєш дещо вільного часу, а тепер раптом зриваєш ся.

— Вибачай, капітане, але їй Богу.. не можу лишити ся.

— Та чому? Говори правду!

— Иишим разом! Иишим разом скажу тобі, а тепер мушу йти! — благаючим тоном повторяв Редліх що раз більше наближаючи ся до дверей.

— Ні, се не може бути! Редліх! — говорив з натиском капітан, котрому кров почала набігати до голови. — Ти мей і сего не зробиш!

— Капітане, — говорив Редліх рішучо і енергічно, бачучи, що капітан заступає йому дорогу, — даю тобі слово честн, що довше не можу тут лишити ся ані дві хвилі.

— Що се значить? — скрикнув капітан не можучи опанувати себе. — Говориш таким тоном, немов би хотів ианести

мені зневагу в моїм домі.

— Прймай се за що собі хочеш, — говорив Редліх, — тільки даю тобі слово честн, що я зовсім не мав наміру тебе зневажити, а також, що довше аїі хвилі не можу тут лишити ся.

При сих словах капітан став мов оглушений. Кілька секунд з цілним напруженем своєї душі глядів Редліховн в очн, та сей тепер спокійно видержував його допитливнй погляд. Та капітан не міг нічого внчитати в темній глибокій Редліховнх очнй. А потім охляв мов зломаннй і відсунув ся на бік, лишаючи Редліховн вільннй прохід до двернй. Не попрощавши ся ні з ким, Редліх вийшов геть. Капітан зломаннй, не памятаючи сам себе, впав на крісло. Кілька секунд паувала в кімнаті мертва, зловіща тиша. Чутн було прндержувані віддихн дїтнй і тривожне бите серця у жінок.

В кінци капітан підняв очн і якомь безтямно обводячи ними по кімнаті промовив майже шепотом:

— Пішов!

А потім зупиняючи ся очима на лиці Анелї запнтав:

— Що се значить?

— Не знаю, мій любнй! — відповіла Анеля. — Нічогоїсїнько не розумію Редліха.

І обернула ся до Юлії, що все ще збентежена, тремтячи і блїда, стояла при вікні.

— Юлечку, може ти нам внясниш? Що таке стало ся поручниковн? Чм він образив ся?

— Не знаю, — ледво чутно прошептала Юлія.

— Але ти його знаєш?

— Ні, зовсім не знаю, — говорнла Юлія троха смілійше.

— Аджеж він говорив, що вас, панї знає! — говорив капітан.

Не знаю, відки се взяв, — відповіла Юлія, знов поннжаючи голос і втупляючи очн в долівку.

— Редліх, прошу панї, ніколи не бреше, — суворо заявив капітан.

— І я також не маю сего звичаю! — ушнпливо відповіла Юлія.

— Так щож значить се все? Що тут за загадка?

— Може пан Редліх прнняв мене за когось иншего, за якусь жєнщину, що чм небудь образнла його, — вже смілійше говорнла Юлія.

— Гм, се може бутн, — говорнв подумавши капітан. — Він короткозорий і такі річи трафлялись йому не раз. Ал щоб аж до такого степеня міг забути ся, щоб мені в моім домі в присутности гостя зробив таку зневагу, — ні, сего я не міг би й придумати!

Серед мовчанки скінчено обід. Здавало ся, що поява Редліха і його короткий побут в отсій кімнаті до разу змінили в ній атмосферу. Свіжість, радість і свобода щезли зовсім. Всі сиділи німі, пригноблені і сумні. Навіть діти посумніли. Стратили апетит. Капітан навіть не доторкнув ся своєї улюбленої легуміни, тільки Анеля зіла свою порцію, тай Юлія дивлячи ся на неї чула себе спонуканою зісти також дещо, хоч учинила се вельми переснюючи себе саму. Чорної кави не хотів ніхто, а про пообідну гутірку, що так усміхала ся капітанови перед обідом і котру він хотів оживити оповіданням веселих і сумних пригод свого босняцького життя, щоб забавити Анелю і навести її на свіжі думки, тепер не було ані думки. Вони сиділи в таким настрою, немов би перед хвилиною стратили когось наймилішого з поміж себе.

Зараз по обіді Юлія попрощавши ся холодно з капітаном пішла до дому. Капітан тепер вже не задержував її. Відходячи вона незавважано шепнула Анелі кілька слів. Капітан попрощав жінку, щоби пішла до спальні і лягла троха спочити, а сам пішов до салону, заявляючи, що також ляже на софі і пару хвиль передрімає. Діти пішли до школи.

VII.

Вийшовши з дому коло четвертої годни по полудни капітан сам зднував ся і перелякав ся заглянувши в своє пупро і вияснивши собі всю зміну, яка там довершила ся від учера. Аджеж тільки вчера по довголітній розлуці він вернув до свого домашнього огнища! Аджеж вчера воно здавало ся йому раєм, упоювало його невисказаним щастем і відслонювало перед його душею необмежені видокруги такого самого щастя, любови і роскоші! А нині! Капітан глибоко завстиджений мусів признати ся сам перед собою, що почув якусь полекшу, коли з сеї каменці, що містгла в собі його рай і щасте, вийшов на вулицю.

— Я підлий, нікчемний, в'дичний, нечесний! — заяв сам себе капітан. Щож таке стало ся, що змінило ся в моім домі, що він зачинає видавати ся мні душною тюрмою? Нічогісінько таке не стало ся! Нервові припадки Анеллі — ну справа непрjemна, та певно нічого тут нема страшного. Аджеж вона цвите як рожа і апетит має добрий. Дурна сцена яку зробив мені Редліх? Ну, побалакаю з ним, зажадаю вияснення. Може в него є які рахунки з тою вдовою, бо се ж очевидно вона бреше, запевнюючи, що його не знає. Але чим же се доторкає мене і мое щасте? А про те все так!

! капітан знов зітхнув, чуючи, що на його груди натискає щось важке, немов брутальні коліна якогось незримого ворога, що зненацька повалив його на землю і бажає прнннзнтн його до крайної крайности.

Внходячи з дому заявив жінці, що піде до полкової команди і подасть просьбу о днісію. Він не хотів виразно брехати, хоча почував, що Анеля переконана про те, що він бреше і що не відбираючи її того переконання бреше скрито, бреше самим наміром і замислом. А покинувши домашні пороги він якось несвідомо звернув свої кроки в противний бік, горі Пекарського вулицею до Личаківського кладовища. Вулиця була майже пуста, тільки десь не десь ішли трогоаром прохожі або служниці з кошовкам брили в снігу пів-

перек вулиці. Капітан ішов і йшов не зупиняючи ся, все занятий своїми думками. Може те понуре небо покрите оловяними хмарами, що з них коло вечера почав сипати дрібненький сніг, може холодне повітре, що змушувало людий корчити ся і кулити ся і шукати теплого кута, може непринадна перспектива довгої, майже пустої вулиці, що кінчила ся кладовищем розкиненим на сугорбі і тепер майже зовсім застеленим сумерками, а може все оте сумие, поиуре і темновате окружене пригноблювало й капітанові думки і замість полекші та успокоєня втоптувало його чим раз у чорнійшу меляхолію.

— Не чую себе вже нині таким щасливим, як був вчера, — міркував капітан. — Не знаю, яка сему причина, та щож, коли се так. Чую, що якийсь злий дух літає над нашим домом, що щось затроєє нашу семейну атмосферу, що десь там є якісь болючі місця, що доторкнулись їх, хоч би найлекше, а від разу пропала вся гармонія, ясність, щирість і радість. Які се болючі місця, де вони є, як починили ся і як би можна їх повигоювати, сего ані крихітки не знаю. Вони появляють ся в хвилях, коли найменше можна би їх надіяти ся. Сама та непевність, та блуканина напотемки мучить мене, мучить Анелю, робить неможливим щасливе жите. А про те я чую, що сама Анеля чи то не хоче, чи не може нічого зробити, щоби розкрити ту тайну, щоби вияснити всю справу. Що се значить? Чи справді є тут якась тайна, що її ховають від мене, чи може тільки я сам тут винен через свою незручність? Щож, за пять літ циганського, майже табориного жита можна відвикнути від товариського жита з делікатнійше зорганізованими натурами, чуткіїшими і вразливіїшими, такими як Анеля. І справді, я міг не в одному і нерз зовсім без моєї волі вразити її, та чиж сего було би досить для виясненя сеї дісгармонії, сего нервового напруженя, що починає закрадати ся поміж нас? Аджеж вона знає, що я її люблю, знає, як дуже її люблю! Аджеж і вона любить мене, любить дітий і для такої обопільної любови даруєть ся багато, вибачаєть ся дуже багато. Ні, в тім мусить бути щось инше! Але що? Чи малаж би Анеля утаювати щось передімною, ховати якийсь секрет? Чи мав би її первовий напад підчас мойого оповіданя про барона бути справді наслідком почуваня якоїсь гидкої історії, котру барон міг би був мені відкрити, та тільки його самовбійство до сего не допустило? Аджеж се було би страшенне! Ні, її

радість з мого приходу, її свобідий і погідний настрій вчора — і свідомість якогось такого вчику, що поява самої можности його відкриття доводила б її до таких сильних нервових припадків — се одно з другим не годить ся, се не подобне до правди!

Хід думок капітанових був перерваний зовсім не особливою пригодою. В однім місци перед великою брамою був сніг на тротоарі зовсім утопаний. Служницї носили ковками воду поналивали на тротоар води, через що тротоар покритий верствою гладко втопаного снігу, покрив ся з верха гладкою як скло ледовою корою. Таким робом на гладкій дорозі зробила ся дуже небезпечна машина, звисла в механіці під назвою похилої площі, а в практиці називана львівським карколомом. Правда, у Львові обовязує припис посипати такі карколоми піском і попелом або иншими подібними приладами, та всі такі приписи, досить старанно виконувани в середній міста, тратять свою обовязкову силу тим повнійше, чим далі йдемо від середини до границь міста, а на вулиці Пекарській вповнюють їх аж тоді, коли кілька або кільканайцять осіб поляже жертвою такої певної підривки і коли між тими особами знайдеть ся якась горда і непокірна душа, що вдасть ся до поліції, або коли яка з тих жертв вискочить на таке поважне ушкодження, що зробить ся скандал і галас на цілій вулиці і поліція не може не звернути на се уваги.

Капітан власне наближував ся до тої зрадливої гололедиці перед брамою. Був ще віддалений від неї яких двацять кроків, коли нараз побачив дідуса в старім, витертім футрі, в баранячій шапці з кляпами натулеиними на вуха і зап'ятими під шнею, згорбленого і при палиці, що йшов з протилежного боку до сего місця. Та ледво зробив крок по леду, поховзла ся палиця, на котру він підправ ся, дідусь стратив рівновагу і лицем наперед упав на тротоар.

— О Боже! — скрикнув нещасливий і затих лежачи на леду без руху і без голосу.

Капітан в одній хвилі прискочив до него, бажаючи допомогти йому встати, але дідусь не рушав ся. Капітан підняв до гори його голову: лице, вуса і сива борода дідусева були забризкані кровю, що капала з носа і з лица. На лиці видно було глибоку рану від камінця, що лежав на леду і на котрий упав бідний старець. Сей не подавав знаку життя. На вулиці не було нікого. Бачучи, що старий зомлів, капітан положив

його на снігу, підбіг до брами каменниці і що сили шарпав кілька разів за дзвінок. На голос дзвінка вибіг сторож, за ним сторожика, ще кілька жінок, далше якийсь пан. Капітан втирав зомлілого, хтось із присутних побіг покликати поліціанта, більшість стояла бездіяльно довкола капітана і зомліло придивляючи ся капітановій роботі і оханем висказуючи раше зачудуване, ніж співчуте.

— Чого стоїш, тумане! — скрикиув капітан до сторожика. — Чому не допоможеш мені бодай відтерти нещасливого, що твоєї вини може навіть головою наложити?

— З моєї вини? — грубо відмовив сторож.

— А з твоєї! Бо твій собачий обовязок був посипати голеледицю, що він на ній упав.

Сторож нерадо, хоч не без внутрішнього пересстраху взявся помагати капітанови. Нарешті по кількох хвилях сильного натирання і розбуджуваня старий прийшов до себе.

— О Боже! — промовив слабым голосом. — Що зомною? Що стало ся?

— Нічого, нічого! — мовив капітан. — Ви впали ось тут на леду.

— А, так, я впав! Ударив ся в голову... О Боже!

— Щож, можете встати — питає капітан підводячи його на рівні ноги. Та дідусь захитав ся і був би впав знов, коли би присутні не були підхопили його на руки.

— Ох, не можу! Сили не маю! — стогнав старий.

В тій хвилі прибув поліціант, і довідавши ся, що стало ся, зараз післав хлопця по фіякра, щобн відвезти старця до шпиталю, записав собі назву недбалого сторожа, а потім обернувши ся до капітана як до головного свідка запитав його про імя і назву.

— Капітан Антін Аигарович, жизу ось тут на Пекарській, номер четвертий, — мовив капітан.

Поки поліціант нотував се в своїй книжочці, дідусь почувши сю назву почав дивно тремтіти. Голова його затрясла ся мов у дитини, що їй збираєть ся на плач; уста почали рушатн ся, немов говорили щось, тільки що в горлі не ставало голосу. Кілька разів силкував ся піднести ся, та надармо. З присутних ніхто не завважав сих рухів; увагу всіх присутних заняв сторож, що плачучим голосом почав толкуватн ся перед поліціантом, переплітаючи те благане грубою лайкою на жінку, що мовляв сама всему винна, бо мала посипати трототар

а не посипала. Старий сидів на серед тротоару, серед тої купи людей, що збігла ся з цікавості, падка на иовинку і на скандал, та тепер не звертала на него уваги. Його лице ще забризкане кровю, бліде і зіссане нуждою, крім болю виявляло ще почуте якогось розпучливого бажання — вчинити щось, сказати щось, і при тім страх задля неможности вчинити те, чого бажало ся. Се був вид чоловіка, що серед пустого поля впав до глибокої яриниці і знає, що сам без чужої помочи не здужає видобути ся з неї, а при тім знає, що його крик і благане мусить лишити ся марним і безплодним. Аж ось у хвили, коли капітан якось наблизив ся до него, визираючи приїзду фіякра, дідусь тремтячою рукою сіпнув його злегка за полу плаща. Капітан обернув ся до него, нахилив ся і з зачудуванням побачив той вираз страшного заклопотання на старечім лиці.

— Що, татку, що вам є? — запитав з теплим співчутем.

— То... паи... є... капітан... Анга...

— Так, Ангарович. Може мене знаєте?

Дідусь заперечив рухом голови, та рівночасно судорожно замахав рукою, даючи знак, що хотів би щось говорити, але не може.

— Деж ви так ударили ся? — запитав поліціант підходячи до старого.

— Ось тут... тут... стогнав старий показуючи лице і чоло, де тепер видно було великий синявий набій.

— Ви тутешні?

— Ні, не тут...

— А як називаєте ся?

— Ми... Ми... Михайло...

Назви не міг доповісти. Зомлів другий раз.

— Везіть його швидко до шпиталю, — мовив капітан до поліціанта, — щобн не вмер тут на місці. Очевидно він дуже ослаблений. А може навіть голодний. Як би там треба було що кутити для него, то прошу, даю се для него.

І капітан подав поліціантови гульдена. Присутні зложили також по кількашайцять крейцарів. Тимчасом надїхав фіякер. Поліціант велів підсадити зомлілого бідолаху на дорожку, сам сів обік і велів живо їхати до головного шпиталю.

Отся пригода зрештою зовсім не жадна рідкість на львів-

ським груті, полхнула капітанові думки в нищий бік, ніж д
Почуте сповненого обов'язку супроти ближнього додало й
сили і відваги. Хоч уже добре смеркало ся, у него на д
робило ся якось ясійше. Почав навіть сам собі робити
киди, за те, що перед хвилию так чорно глядів на свої сем
ні відносини, що підозрівав загадки і тайни там, де їх прав
подібно зовсім нема .

— Все воно якось буде, небоже Антосю! — мовив сам
себе. — Все якось уложить ся і може навіть лїпше, ніж би
сам хотїв. Тільки спокійно, без лишнього гармідеру! „Н
ніхт іберстїрцен“! — як мовив той Німець гоичар, коли йо
віз з горшками перевернув ся до рова. Щоби тільки ти сам
зробив нічого такого, чого б потім мусїв жалувати, а зрешто
здай ся на божу волю!

Так фільозофуючи і моралїзуючи капітан завернув з П
карської і пішов до міста. Не знав властиво, куди має йт
і по що, але йти до дому не почував аїї охоти ані потреби
Прийшовши на Бернардинський пляц звернув на вулицю Га
лицьку, відси вийшов на Ринок, відси на Трибунальську і по
перед головний одвах вийшов на вулицю Кароля Людвіка
звернув на пляц Маріянський, відси на Академічну і так по
цілогодичним проходї, оглядаю вистав склепових, пильнім від
читуваню титулів книжок виставлених в аїтїкварнях та кни
гарнях, підслуханю множества незначучих відривків вуличних
розмов, майже сам не знаючи як і коли капітан опинив ся на
вулицї Фредра перед будинком офіцерського касина. Тільки
тепер пригадав собі, що виходячи з дому в глибинї душі мав
властиво постанову, щоби тут здибати ся з Редліхом і зажа
дати від него виясненя що до того бешкету, який зробив
йому сьогодня в його власнім домі.

Була ледво шеста година. В касинї не було ще майже
нікого, тільки в білярдовій салї два молоді резервові офі
цери грали в білярд, голосно викрикаючи числа зроблених
карамболів. Коли вийшов капітан, вони салютували по вій
ськовому і зараз розпочали знов свою гру, хоч уже без голос
них викриків. Якоюсь пустокою дихнуло на капітана від тих
обширних, порожних саль з шаблоново поуставлюваними крі
слами, з газетами поукладаними на столах мов трупи в вели
кій трупарїї, з лякірованими суфітами окопченими тютюно
вим димом. Тільки перед самим входом капітана касиновий
слуга засвітив там дві-три газові лампи, так що кути тої об-

ширної салі потапали в півсумерці. Роздягнувшись з плаща і шаблі капітан сів при столі і почав читати часописі, хапаючи поперед усього львівські, котрих майже зовсім не видів отсе вже пять літ. Хоча в них не було нічого цікавого ані особливого, то про те він прочитував їх від дошки до дошки, не минаючи й анонсів. Відсвіжував собі в тямці фізіономію міста, його жителів, їх інтереси і уподобаня, порівнював теперішнє з недавно минувшим. Кожда назва, яку зустрічав у часописях, приводила йому на гадку щось знайоме: приятеля, шкільного товариша, вчителя, лікаря, фірму шевця, що шив йому чоботи, кравця, що ще за студентських часів так часто робив йому на кредит, торговку фруктів, або сварливу сусідку, котрій ще будучи хлопчиком робив ріжні збитки. Кожда назва вулиці викликала нові спомини. Всміхався до них як до старих знайомих, здібаних серед чужої юрби. Відчитуючи ті мертві букви, слова і реченя він навіть не силкувався похопити їх льогічний звязок, їх значіне і зміст, та за те моментально пережив, ніби у сні або в калейдоскопі, найріжнійші веселі і сумні, приємні або прикрі пригоди свого життя.

Помалу казино почало наповнювати ся військовими. Приходили міряним кроком, „шнейдіг“, випростовані після пруського взірця, побрязкуючи шаблями і острогами. Витали ся салютуючи і короткими словами в роді „Сервус! Ві гейтс дір?“ Переважна часть громадила ся в їдальні, а відси приходили хто до білярдової салі, хто до вузької та довгої картярні, повної зелених столиків і крісел. До читальні мало хто заглядав. А що капітан сидів обернений плечима до дверей, то перші з тих, що заблукали ся сюди, обходили довкола стола нібито переглядаючи часописі або шукаючи чогось спеціально і заглядали йому в лице, а пізнавши його і буркнувши під носом „Сервус!“ хапали швиденько першу ліпшу часопись і відходили не наближаючи ся до него. Пізнійше і сего не стало і хоча в читальні набрало ся кільканаїцять офіцерів, то про те ані один із них не подав йому руки, не заговорив до него, не присів ся до него. Деякі позабиравши часописі повиходили до сусідних саль, інші засіли при інших столах або десь по дальших кутах. Капітан сидів сам один, не перестаючи заглиблювати ся в читанє львівських дневників.

Поки був сам один у салі, почував себе свобідним і віддавав ся тій подекуди поетичній радості, яку в нім збуджували ті дневники, а радше ті здавна знайомі імена і назви, що в них стрічали ся на кождім кроці. Та бачучи офіцерів, що

шасталися по салі, брязкали острогами, шелестіли аркуші газет а особливо заглядали йому в лице і тікали від нього ріжжі боки, він швидко позбувся сеї поетичної ілюзії. Чи воно навмисне, чи випадкове? Значило те боковане? Чи воно навмисне, чи випадкове? відвертаючи очий від аркуша газети, але не бачучи в ній нічого, капітан силкував ся вмовити сам в себе, що се випадкова пригода, що офіцери — делікатні люди і бачать, що він так пильно читає, не хочуть йому перешкоджувати для того не зближають ся до него. Правда, супроти нього воїни не були такі делікатні. Ой сей поручник також пильно читає, та свіжо прибувши товариш без церемонії кладе йому руку на плече, розпочинає з ним розмову і відриває його читання. Ну, між близькими приятелями се діло звичайне, ми, сказавши правду, чужі собі, — міркує капітан, з підловою і не без якоїсь зависти поглядаючи на прояви близької і сердечної приязни між тими чужими для него людьми. Щось йому шепнуло: Ану відложи на бік газету, чи котрий з них приступить до тебе? Та в тій самій хвилі така тривога провила його, що ану ж ніхто не приступить і скандаль вийде звідси зовсім безсумнівний, що він не відважив ся відірвати очей від газети, похилив ся над нею і держав її руками, як який щипок як потапаючий дошку, що рятує його від загибелі.

Та сидіти ось так над часописом цілковито для него байдужою, подавати вид, що читає, хоч справді не читав, мовчати і крадькома тільки позирати на інших, се було для него дуже криком а чим далі, тим більше мучило його. Капітан властиво не розумів, що діє ся з ним? Що його так знесмілило? Чому не може в тій хвилі встати і з свободийським видом підійти до одної купки, що розсіла ся близько печі і притише-ним голосом розпочала якусь розмову? З вчорашиної учти пригадує собі майже всі їх фізіономії. Пили з ними брудершафт, тож не можуть його відіпхнути, а в тім щож могло би споукати їх відіпхати його? А все ж таки, хоч кілька разів збирав ся на відвагу, в душі називав сам себе дуриєм і трусом, все таки не міг встати і прилучити ся до балакливої групи. Чув, що кров бе йому до голови, що в очах морочить ся і думки путають ся. Тільки слух його заострів ся незвичайно, уши поробили ся шпійонами, щоби підслухати розмову, що вела ся в противім кінці салі. Розмова оживлювала ся чимраз більше. З повей слів виривали ся цинічні сміхи, грубі жарти переплітані шептами або розсудливими упіменнями

старих, оглядййших офіцерів. Помалу кружок близько печи робив ся чим раз численнійший; майже всі, що були в салі, покинули газети і зібрали ся довкола печи.

Капітан сидів немов на розжарених вуглях. Йому здавало ся, що вся та розмова йде про него, що всі позирають ся на него, згїрдливо моргають в його бік, показують на него пальцями. Уривані фрази і реченя, які він десь колись ловив ухом, робили на него таке вражіє, як коли би хто жевріючим прискром посипував його по голім тілі. Терпів страшенно, та даремно силкував ся відгадати, чому і за що терпить.

В кінці дехто з тих, що стояли коло печи, особливо молодші, почали голосно викрикувати поодинокі, уривані реченя.

— Се не може бути! Ми не можемо се стерпіти! — кричав один.

— А леж він правдоподібно ні про що не знає, — уговкував другий.

— Шож то він сліпий і глухий, щоб не знав, що творить ся довкола него?

— Ні, ми такого папа не можемо стерпіти між собою!

— А леж треба би поперед усього перекопати ся, дати йому змогу витолкувати ся.

Гармідер зробив ся загальний. Капітанове положєє зробило ся в кінці зовсім неможливе. З найбільшим зусилєм своєї волі він відложив на бік газету, встав і наближаючи ся до якогось поручника, що стояв найближше него, промовив до него чємно, м'яким, злегка тремтячим голосом:

— Не прогївай ся, товаришу, коли запитаю, про кого властиво тут мова?

Поручник зркнув на капітана якимсь збєитежєним, заклопотаним поглядом і процїдив:

— Е, то... так...

— Що будєш крутити, поручнику? — гукнув голосно якийсь капітан від піхоти, здоровенний муцїна, крепким, барїтоновим голосом. — А джеж раз треба йому сказати правду. Так, отже, Ангаровичу, знай, що ми розмовляли про тебе.

Грім з ясного неба, вдаривши ось тут обїк него, не був би так перелякав Ангаровича, як ті слова. Хоч уже перед тим, ще вчора прочував, що офіцери мають щось проти него, то всеж таки в глибинї душі вважав се за якусь сумнівну догадку, за забобон, якому можна не вїяти віри. Та тепер уже сумнів

був неможливий і та страшна дійсність прошибла капітана мов карабінова куля. Поблід, захитався на ногах, та тримаючись за поруче крісла, якимсь розбитим голосом запитав:

— А не можна бн знати, що ви товариші говорили про мене?

— Ми спорили над питанням, чи можемо толерувати тебе даліше в своїм товаристві, чи ні?

— Мене? — скрикнув Ангарович. — Щож я таке зробив, щоб ви мали аж не толерувати мене в своїм товаристві?

— Не гнівайся, брате, — мовив капітан від піхоти. — Ти знаєш, що в життю людському бувають такі пригоди, коли на чоловіка паде погана тінь, хоч він може не то своєю рукою, але навіть думкою не причинився до сповнення поганого вчинку.

— Значить, на мене паде якась погана тінь! — запитав остро капітан, котрому певність і безсумнівність грізного положення вернула його воєнну хоробрість. — Прошу вняснити мені, що се за тінь?

— Ми думали, що ти й сам знаєш, в чім тут діло.

— Я знав бн про себе щось злого і смів бн прийти в ваше товариство? — скрикнув Ангарович.

— Ну, братіку, не знаємо тебе ближше, мовив один зі старших військових. — А прийти в наше товариство почувуючись до негарних вчинків, се певно не був бн гарний поступок, але сам признай, не було бн ніщо так дуже неможливе.

— Для мене се зовсім неможливе!

— Га, може бути. Та нам здавалося неможливим також се, щоб ти досі не знав, з ким жнеш і як жнеш.

— Що? що? що? — з зачудованем скрикнув капітан. — Сих слів то вже абсолютно не розумію.

— Ну, а я не маю обов'язку вняснювати їх тобі, — мовив гордовито його інтерлюктор і обернувся до него плечима.

— Як же се, — ледво здержуючи свій гнів скрикнув Ангарович, озираючись довкола. — Осуджуєте мене, бокуєте від мене як від прокаженого, признаєте мене негідним свого товариства, видаєте на мене засуд смерті і виконуєте його, а про те не хочете мені сказати, в чім моя вина!

Гнів, обурене, почуте дізнаної кривди, страх, що та кривда мусить все таки мати якісь реальні мотиви, вкінці безсилна розпука при виді товаришів, що відверталися від него — все те клекотіло в капітановім нутрі. Не знав, що чинити, як

поступити в тій страшній колізії, в якій згнітов ся не звісно як і защо. Якись великі, кроваві плями почали миготіти у него перед очима і з таємних глибин душі виринуло непереможне бажане змити свою кривду, свою ганьбу в крові першого ліпшого з тих ситих, гордих людині, котрим очевидно байдужісінько було до його стражданя.

— Ось іде Редліх, — промовив нараз один офіцер і обертаючи ся до капітана додав: — Він певно схоче тобі вяснити, про що тут річ іде.

— Так, так, — гукнуло хором кілька голосів, а коли він не схоче, в таким разі перший ліпший з нас готів тобі служити.

— Редліх! — озвав ся один з поміж офіцерів до Редліха зайнятого витиранем своїх окулярів. — Є тут Ангарович і хоче розмовити ся з тобою. Думаємо, що яко приятель схочеш і зумієш найліпше вяснити йому ситуацію. А коли не схочеш, то пішли його до кого будь з нас.

— Так, так, кождий з нас готов йому служити! — потвердили інші офіцери і гурмою вийшли з салі, лишаючи обох приятелів самих.

Редліх добру хвилию стояв мов остовпілий. Не надіяв ся застати тут Ангаровича; не знати чому був певний, що Ангарович прийде до него на квартиру і зажадає вясненя тої нечестности, якої допустив ся в полудне. Вже укладав собі в голові як найделікатнійші, як найбільше приятельські фрази, якими хотів утихомирити справедливий гнів капітана. Але тепер! тут! Один позирк на ситуацію, яку застав, перші слова, що вискочили з уст офіцерів, переконали його, що справа попсована безповоротно, що про зменшене правди, про її делікатне трактоване або часткове заховане не може бути ані мови.

Які наслідки мусить мати серед такнх обставин його розмова з капітаном, се також для Редліха ані на хвилину не могло бути сумнівним. В тій хвилі, коли офіцери лишили їх самих, Редліх почув, що їх товариські руки поклали його на плиті з розпеченого зеліза. Чи вмити руки від усього? Чи відіслати капітана до інших? Смертсльний удар, нанесений рукою приятеля чиж не буде сто разів гірше болючий? Та з другого боку чиж товариші не будуть мати права вважати його трусом?

Кілька хвиль стояла в салі гробова мовчанка. Оба при-

ятелі стояли супроти себе як засуджені на смерть, бліді, безсильні промовити, безсильні глянути один другому в очі. кінці Редліх перший наблизився до капітана і подав йому руку, котру той стиснув. Обоє руки були холодні як лід.

— Що маєш мені сказати? — глухим голосом запитав капітан.

— Сядьмо! — майже шепотом вимовив Редліх.

— Сіди. Редліх знов хвилью мовчав, шукаючи слова, зворогу, яким би міг розпочати сю фатальну розмову.

— Гніваєшся на мене, — промовив в кінці не підводячи очей на приятеля. — Чуєшся образеним, правда? Маєш рацію. Я образив тебе нині в полудне. А що найфатальніше, що не можу тебе перепросити, бо я поступив так з konieczности, инакше не міг поступити.

Капітан кинувся немов укушений гадюкою і майже шепечучи зі зворушення запитав:

— А то чому?

— Внясю тобі, все внолкую, — мовив Редліх, — хоча Бог мені свідок, я віддав би половину життя, щоб тільки не потребував тобі нічого вняснювати, щоб усе те, що тепер мушу тобі сказати, була неправда, вигадка або лука.

— Не поклонюся Богу на свідка, але говори, що маєш говорити! — з холодною резигнацією промовив капітан.

— Нехай і так, скажу тобі коротко, — зітхаючи мовив Редліх. — Ота жінка, котру я застав у вашім товаристві, належить до таких жінок, котрих навіть назвати в поряднім товаристві ніхто не може назвати. Не думай, щоб це була проста упавша жінка. О, ні! Всі ми грішні, всі падаємо в своїм житті і для таких жінок, инакше жертв нужди, пересудів або навіть щирого чуття, можна инакше мати пошану. Знаєш мене, що суспільні пересуди не кермують моїм осудом, значить, можеш міркувати.

— Але ж та жінка тебе не знає! — скрикнув капітан.

— Ти може прийняв її за когось иншого?

— На жаль, ні! — сумно відповів Редліх. — Знаю її аж надто добре, знає її більшість присутніх тут офіцерів і коли хочеш перекопати мене, можемо завести тебе до її мешкання.

— До її мешкання? Так хто ж вона така?

— Не маю слова, щоб характеризувати тобі те огидливе і підле ремесло, яким займаєся вона. Це ремесло тим огидливіше, що полягає на ошуканстві, на укриванню перед оком властивий і ведеся під неввинним титулом пацієнту для бідних

та чесних дівчат.

Капітан аж скаменів з зачудованя і переляку.

— Боже! — скрикнув, — і таку особу!..... Аджеж я сам задержав її на обід майже силоміць. І таку особу... мої діти навчилися називати тіткою.

І він залляв ся горячими слізмами хлипаючи мов дитина і затуливши лице руками. Редліх мовчав.

— О, се страшно, страшенно! — повторяв капітан, та нараз підвівши голову і вдивляючи ся в Редліхове лице мокрим від сліз очима мовив майже радісно:

— Але щож з того? Ну, помилка. Аджеж ані я ані моя жінка не знали до сеї хвилі про се. А се огидна річниця — шкільна товаришка моєї жінки. Значить, коли се була та тінь, що падала на нас, задля котрої товарищі хотіли виключити мене зі свого товариства, то щож дельце, як змити ту пляму, відсунути ту тінь? Чиж міг ти, чи міг хто, анібудь із нас припускати, що дізнавшися про все я стерплю бодай на хвилину не тільки присутність сеї почвари в жіночій постаті в своїм домі, стерплю бодай, щобн її імя згадувано в моім домі? І задля такої тини прогріху причинювати мені таку прикрість замісто розповісти мені відразу ясию і отверго, о що тут ходить! Ні, старий приятелю, се було не по приятельськи! Так приятелі не роблять! Ну, але досить того! Подай мені руку! Все те уложить ся, все направить ся.

Редліх слухав тих слів, що невідержаним потоком рвали ся з капітанових уст. Серце краяло ся у него, коли бачив радість і надії приятеля і почував, що в найблизшій хвилині мусить нанести їм смертельний удар, мусить сю гарну, благородну душу, повну добра і віри в людей, зіпхнути з її ясию високости і скинути в чорну безодню зневірн і розпукн. Та дарма, нішого виходу не було.

— То то й горе, старий друже! — мовив понуро Редліх, не приймаючи подаюї йому капітанової руки, — ніщо не уложить ся, а те, що попсовано, вже не дасть ся направити. Те, що я доси розповів тобі, се тільки половина справи і то на жаль менша половина.

— Що? Значить, є ще щось? — скрикнув капітан.

— Є, і то щось таке, про що я волів би ніколи не говорити. Та щож, коли діло дійшло до того, що не можу мовчати, то знай, що твоя жінка —

— Що смієш мовити про мою жінку? — верескнув з ці-

лого горла капітан, зриваючи ся на рівні ноги.
— Знає дуже добре, хто такий ота пані, — рівним голосом мовив Редліх.

— Брешеш, брешеш! — кричав капітан.

— І навіть — маємо на се незбиті докази — е з нею в тихій спілці, — так само продовжав Редліх.

— Брехуне! Підлий клеветнику! Мовчи, мовчи! — ревів капітан кидаючи ся на него з п'ястуками. — Тільки твоя кров може змити сю огидну, сю нечувану клевету, яку ти кинув на найчеснійшу жінку! Боже, що се дієть ся зо мною! Геть мені з очий, бо тебе розірву! Геть!

І капітан зиов кнуив ся на Редліха вхопивши крісло і сам себе не тямлючи зі злости.

На його крик юрбою вбігли офіцери і обступили обох.

— Підлі! Нікчемні! — кричав пінячи ся і кидаючи ся капітан. — Так ось чого вам було треба! Се була ваша конспірація! Вбити, мордувати, замучити мене забажали. І за що? Що я зробив вам? А той... той скорпіон, що вдавав мойого приятеля, дав себе ужити вам за зияряд. О ганьба вам! Ганьба і прокляте!

Всі офіцери мовчали. Кілька найсильніших держало капітана за руки і рамена. Він кидав ся, кляв і скреготав зубами, бажаючи пімсти, кровн або смерти. Редліх стояв обік, блідий як труп, чекаючи поки капітан успокоїть ся. В кінці товариші бачучи, що сам вид Редліха все на ново вводить капітана в неописану стеклість, попросили його, щоби віддалив ся до сусідної кімнати. Тільки за якої пів години капітан зовсім охриплий, ослаблений і знесилений упав мов неживий на крісло і почав зиов плакати.

Було вже пізно в ночи, коли його розбурхана душа успокоїла ся на стілько, що міг троха холоднійше розміркувати, що треба робити. Тоді забажав ще раз розмовити ся з Редліхом. Той приїшов блідий, але спокійний і повний резигнації.

— Ти сказав мені, що маєш докази, котрі промовляють против моєї жінки? — мовив капітан. — Які се докази? Покажи їх:

— Се такі докази, котрих показати тобі не можу, та проте вони безсумнівні. Се оповідає нещасливого барона Рейхлінгена.

— Барона! — скрикнув капітан поражений в саме серце.

— Так, барона, котрого обі ті жеициин втягнули в свої сітн і зруйнували. Тьоя жіика грала в тій історії навіть головиу ролю. Якого рода була та роля — —

— Мовчи! Мовчи! — скрикиув капітан і зірвавши з руки рукавицю киув її Редліхови в лице. Сей спокійно і без ніякого видимого зворушеия приияв визов.

Не миинуло пів години, а справа була уложена. Обопільні секунданти за згодою обох сторін уложили услівя горюрового залагоджеия сеї пригоди. Завтра о семій з рана мав відбутн ся поединок на пістолети. Дістанс пятайцять кроків, триразова виміна куль, а в разі як би борці вийшли без ушкодження, по півгодиниій перерві повторене поединку. Коло одиайцятьої години капітан вийшов з військового касина.

— А де живе ота... жеициина? — запитав на відході.

Йому подали адрес Юлії, після чого він салютуючи і не подавши нікому руки вийшов геть.

VIII.

Вийшовши з казино капітан якийсь час ішов просто перед себе, машинально, без свідомости, мов накручений автомат. Обминнав прохожих, скручував на рогах із вулиці в вулицю і йшов все далі, не застановляючи ся, не знаючи, куди йде і по що. Почував потребу руху, темноти і забуття.

Була холодна, тиха і темна ніч. Ішов сніг і його студень клаптики густо сідали капітанови на лице, на очі і уста. Відчув їх дотик, ніби уколи шпильок, та рівночасно почував якусь розкіш в тх уколах. Туркіт фіякрів, що проїзджали в скаженім розгоні, був йому також прийнятний, бо, бачилось, заглушував ту бурю, що лютувала в його нутрі, руйнуючи, перевертаючи і вириваючи з корінем усе, все те, що в ній було святе, гарне, улюблене.

З вулиці Фредра вийшов на Баторія, відси на Кам'яну, далі на Панську, та тут завернув і пійшов сею вулицею в напрямі до Зеленої, але не входячи на Зелену завернув на вулицю Зиблікевича. Шукав самотніх заулків, от тим то скрутив на Стежкову і вийшов знов на противний кінець вулиці Фредра. Відси через пляц Академічний пійшов у гору Гончарською, далі на вулицю Големб'я, зійшов у низ на Калічу, а звідси йшов просто вулицею Оссолінських до пустого і замерлого в темряві Єзуїтського саду. Дерев в саду стояли голі, їх гілки розпливали ся в темряві, тільки грубіші пні і конарі бовваніли як чорні стовпи на темному тлі. Сніг ішов густий і за темнював світло ліхтарень, що слабо миготіли на ротах вулиць. Туркіт фіякрів долітав сюди тільки з далека, мов глухе, непереривне клекотанє. Капітан ішов не зупиняючись, судорожно стискаючи в долоні холодну рукоять шаблі. Бояв ся стати, зупинити ся на хвилину, немов там за ним гнала ся якась марюка, що аби тільки він зупинив ся, зараз його догонять і розшарпає.

В кінці стрепенув ся, станув переводячи дух і почав збирати розсіяні, розбиті владі своєї душі.

— Що се зо мною було? Що стало ся? — питав сам себе

сидкуючи ся вняснити собі ту наглу і дивну катастрофу. — Адажеж учора я вернув з Боснії. Адажеж учора, ще вчора я був щасливий, такнй щасливий, як ніколи в життю. Навіть Пана Бога я запитував, за що дає мені стілько щастя. Дурень, дурень! Я й не почував, не догадував ся, що все мое щасте було — луда, фата моргана, мнляний пухир! І ось пухир прнснув. Шож дальше?

Капітан був тепло одягнений, надто загартований на студінь. Та про те почував, що в тій хвилі безмірний мороз прошибає всю його істоту, втискає ся аж до серця, до мізку і причиняє йому страшенний біль. І знов не знаючи сам, що з собою робити, мов трозлений звір він пустив ся йти прискореним кроком, по перед соймовий палац, на вулицю Міцкевича і горі нею, до церкви св. Юра. Аж на площі перед Юром зупинив ся хапаючи повітре повинни грудьми і віддихаючи глибоко. І знов думка зачала працювати. Мов жива стала перед ним недавня сцена в касині.

— Чого воин хочуть від мене? За що мене карають? Адажеж я не зробив їм нічого. О підлі, підлі, нікчемі! Щоби поразити мене в саме серце, вбити насамперед морально а потім фізично — бо очсвиди воин сего бажають! — кидають клевету на мою жінку, обкидають болотом те, що в мене найсвятійше. Формальну конспірацію на мене завязали. „Коли ти, Редліх, не хочеш узяти його на себе, то кождий з нас готов се вчинити“. Адажеж се були їх слова! Заставили на мене сіть, обскочили мене і знали, що їм не вирву ся. Підіслали того дурія Редліха до мене до дому, щоби мене образив, спровокував, вигнав в лапку. О підлі, підлі! Юди! Але ні, не з'їсьте мене так швидко! Буду бороти ся, зубами гризтиму вас, а не дам вам так легко трікомфувати над собою!

Випростував ся і поглядом повним ненависти окидаючи те темне, замеркле озеро, зложено з домів, палаців, тут і там миготячого світла і клекоту фіякрів, що розстелювало ся перед його стопами, з військової привычки вихопив шаблю з похви і замахав нею, що аж свиснула в повітрі. А потім застромивши знов шаблю до похви легким кроком і з піднятою в гору головою вертав вулицею в низ знов до соймового палацу.

Та на половині дороги зупинив ся, станув мов остовпільний. Грізна почвара, що гонила за ним ненастанно від самого виходу з касина і з далека зачаювала ся на него, аж тепер запустила йому свої пазури в груди. Стало ся се несподівано, не-

спостережено. Він був спокійний. Йому здавалося, що постонова — пімстити ся завтра на змовлених на його згубу офіцерах додала йому силн і певности. В тій певности мигнула йому в його голові думка:

— Піду до дому.

І в тій же хвилині він почув, як почвара шарпиула його лабою, почув безмірний біль, почув як розпука трупячим лицем зазирає йому в очи.

— До дому? Чого? Що я там застану?

Отсі питаія вертіли ся у него в голові мов завіси, на якних укріплені двері, що ведуть у пекольну безодню. Що сховано там за тими дверми, сего не зуміє ніякий ум зглубити, ніяка фантазія собі уявити. Страховниа — се мізерне слово навіть на те, щоби замаскувати те, що там крнеть ся. Підземні льохн, де колнсь найжорстокійшими муками тортуровано людий, се були місця забавн і спочнику, коли прирівняти їх до тої безодні, що рознимає пашеку там, у нутрі його душі.

Аджеж його жінка має бути почварою, упирем, що виснає людську кров! Аджеж та гарна, невниа жінка, така повна любови і така йому мила, се має бутн чортиця, спільниця тої жєнщини-сатани! Рєдліх се сказав йому, чоловік котрого він доси ніколи ще не виловив на брєхні, чоловік сумліиний, що не кидає на вітер таких огидних підозрінь, його шкільний товариш і ширний приятель. Значить, сему мала би бути правда? О, в такім разі проклиаю деиь, в котрім я на світ народив ся і хвилниу, колн сказано: отсе людська істота! В такім разі не має більшої ганьби в цілому світі, як бути чоловіком!

Капітан увесь труснв ся мов у пропасниці. Гиав що духу вулицями не тямлячи гаразд куди жеє. А про те по півгодиннім блукаюю побачив нараз, що опниив ся на вулиці Пекарської, насупроти тої камениці, де була його квартира. В вікні спальні видно було світло. Капітан став на тротоарі на супротилєжнім боці вулиці і вдивляв ся в те світло.

— Дожидає мене! — пролітали думки по його голові, безладно мов зівяле листє гнанє осіиним вітром. — А діти, мої діти називають тїткою оту... оту...

Заскреготав зубами. Скажена злість заклпіла в ньому. Одним скоком переплигнув вулицю і підбіг до каменичної брами. Торгнув дзвінок, щоби розбудити сторожа. Влетіти до її спальні, прислувати її, щоби признала ся до вини і задавити, розшарпати, погнзти зубами на місці! — се була його думка. Та лєдво продумав її до кінця, сам її перелякав ся

і скочив від брами, на вулицю, на супротивний тротуар і пустився тікати мов останній боягуз, боячись, щоб сторож не прокинувся, не побачив його і не присилував вийти до дому. Ні, в тій хвилі вийти до свого дому не міг би за ніякі скарби на світі! Був в такій настрою, що певно або Анелю або його внесли би завтра трупом зі спальні. На щасте дзвінок львівським значаєм відмовив служби або може сторож не почув одноразового торгання, досить, що ніхто не вийшов відчиняти браму. По кільканайцятьох мінутах смертельної тривоги, які капітан пробув схованим за рогом каменниці, тремтячи, озируючись на всі боки мов злодій, він помалу почав успокоювати ся і трохи холодійше розмірковувати свої відносини до Анелі.

— А вона десь там чекає на мене! — снував знов перерване, безладне пасмо думок. Давнійше плакала, коли я так допізна лишав її саму. Тепер мусіла вже привикнути до сего. О, і багато де до чого іншого привикла! Аджеж те, що говорив про неї Редліх, усе правда, найчистіша правда! Чую се цілою душею, всею істотою! Сказати ся можна від сего чути. Розпука! Розпука! А він мовив, що має докази! Оджеж до того дійшла моя улюблена, моя обожана, мати моїх дітнів! Ні, я не стерплю сего! Зараз, в тій хвилині мусимо з нею зробити обрахунок — на завсїгдн! Аджеж сяк чи так, нам дальше не можна жити разом!

І знов подався до брами. Та ледво вийшов на серед вулиці, насупроти каменниці брами, йому причули ся важкі крики і півсонне сапане сторожа, що йде відчиняти браму. І коли в тій хвилі побачив блиск, який ішов із Анеліного вікна, те мляве, лагідне світло, що проходячи крізь рухливу густу сітку спадаючих снігових платочків в його очах набирала злегка пурпурового відблиску, немов було відбите від широкої калюжі крови, — то знов скажений переляк обхопив усю його суть і він не застановляючись далі, не озирюючи ся і брязкаючи шаблею об каміне погнав геть від сеї брами, Пекарською вулицею в гору і скрутив у одну з бокових вулицок до Личаківської. Поліціант, що стояв на розі тої вулиці, бачучи військового в такім швидкім бігу і догадуючи ся, що стало ся щось таке, що вимагає його інтервенції, зачав бігти до него. Бачучи його наближене капітан що духу загнув у бок, темну вуличку Францішканську і зачав бігти горі нею.

— Пане! Пане! Зачекайте! — кинув за ним поліціант, поховзнувши ся і чуючи, що не догонить утікача. Та капітан не

чув його поклику. Поліціант зачав свистати, звертаючи увагу інших стійкових на таємного втікача, та інших стійкових не було так близько і свист пройшов без відгуку. Тимчасом капітан вибіг на вулицю Куркову. Йому заперло дух. Зупинився в темній закутині, де ніхто в віддаленню яких десятих кроків не міг його доглянути, і віддихав, віддихав довго і силкувався знов навіязати перерване пасмо думок. Та сим разом їх напрям був зовсім противний, ніж поперед.

— А воно мене любить! І дітий любить. Видно се з кожного її руху, з кожного слова, з кожного листа. Любов і бездоганне зіпсуте чи ж можуть жити в парі? І чи її зіпсуте, чи ті її злочини справді так уже доказані? Упереджувала мене, що би я не слухав спліток. Значить, і до її слуху мусіли вони доходити. Заклинала мене, щоб я виступив із армії. Дурень я, не розумів, чому воно се чинить! А тепер бачу. О, тепер мені ясно, коли удар упав, коли не можу вже вернути ся. Хотіла вирвати мене з того болота, з посеред тих людей відірваних від життя, привиклих до дармоїдства, зіпсованих, що ширять і довкола зіпсуте. А може знала навіть про конспірацію, про змову сплетену на мою загибель. Її нервовий напад, тривога за дітий, горячкове благає, щоб я подав ся на пенсію. — О, сліпий, сліпий, що я не достеріг сего всего відразу! За мене воно трівожила ся, бажала мого щастя і супокою! Та чому мене не освідомила? Чому не сказала мені вирази, що й до чого воно йдець ся? Чому? О, розумію, розумію! Знадто добре знає мою вдачу, дурию, уперту, повию пересудів і підлих підозрінь! Знала, що я би не няв їй віри, що я підозривав би її Бог зна за що. Думала, що її удасть ся протягти діло, підготувати мене до гіркої правди. Але я дурень усе попсував. І маю тепер за се! О Боже, дякую тобі, що Ти своєю рукою відпхнув мене від тої брами, від того порога, через який переступивши перед хвилиною я міг би був зробити ся Каїном, допустити ся вчику, якого б я сам собі ані тут, ані в будущому житю не міг був ніколи дарувати!

Буря минала. Вихор прошумів. Любов до жінок і сім'ї, віра в її любов і доброту, віра в благородність людської душі показала ся сильнішою в капітановім серці від тої бурі, перетривала страшенину навалу, вийшла з неї переможцем. Він успокоїв ся. З цілої тої внутрішньої бурі лишило ся тільки почуте великого жалю до людей — низьких, завидющих, зловлих, що оббризкують піною своєї зависти те, що стоїть

високо по над рівнем їх моральности. Лишив ся у него благородний гнів, обурене, особливо на Редліха, на приятеля, котрому він так щиро вірив і котрий так огидливо надужив його довіря. Капітан почував тепер, що коли завтра стане супроти него око в око і коли протнвиик при першій вистрілі не повалить його трупом, то його рука певно не дрогне, його пімста за зневажену святиню його домашнього огнища буде рішуча, повна і немиуча.

Бите годиникив, що продзвонили першу годиниу, перервало хід його думок. Перша година! Так пізно! Анеля десь там жде, турбуєть ся! Болюче чуте ворухнуло ся в серці капітана. Любив її в тій хвилі над жите, над усс в світі, над своєю честь. Та разом з тим почував, що бачити її тепер не може, не повинен. Сім години відділяло його ще від хвилі, що мала рішити для него, чи жите, чи смерть. Поєдинок з Редліхом був неминучий. Відкликати його — про се не могло бути ані думки. А бачити ся з Анелею, се могло довести до захитаня сеї постанови. Ні, ні! Він завтра мусить бути спокійний, сильний, приготований на все, в порядку зі своїми думкамн і почутями. Стріча з Анелею і з дітьми могла б усе розстроїти. Коли лишить ся живий, то її так побачить їх завтра і ошадить їм кількох годин тривоги і испевности, а коли згине, га, то її так досить вчасно вони про се дізнають ся!

Глибокий біль здавлював його серце, коли подумав, що може згинути не бачивши вже тих, що їх любив так горячо, що для їх чести і доброго імени наражував своє жите. Смерти не бояв ся. На полях битви йшов сміло поперед свого відділу, додавав відваги воякам, жартував зі свищучих куль. Тільки свідомість, що може згинути там, серед чотирьох стій стрільниці, так близько жінки і дітей, а надто так несподівано для них, відчуване їх болю, їх сліз, їх важкої сирітської долі по його смерти різало його серце. Та він відганяв від себе ті тоскливі думки, силкував ся вкріпити в собі віру, що противник або не стане на поклик, або перед боротьбою відкличе свою клевету, або в кінци почувавши свою лиху справу хнбить. Уважав сей поєдинок божим судом між ним і клікою нікчемників, що з якоїсь невідомої причини присягли ся на його згубу. Оджеж Пан Біг знаючи його правоту і невинність не допустить, щоби підлота і інтрига всличали ся перемогою.

Так роздумуючи йшов помалу здовж Губернаторських Валів, в низ, прямуючи до ринку. А вийшовши на ринок, де не зважаючи на пізну пору і погану погоду пересували ся ще

тут і там постаті налогових гостній трактирних і шинковних одні одинцем і непевними кроками чимчикували до якоїсь неясно означеної мети, другі сунули купами, серед голосної розмови і ще голоснійших сміхів, капітан почув голод і втому. Перша його думка була пійти до першої ліпшої отвореної пиварні або реставрації. Вже вступив до одних сінній, що вели до реставрації, та нараз зупинився і поспішно вийшов назад на ринок. Пригадав собі, що в кождім таким локалю в теперішній хвилі застане більшість гостей військових, офіцерів. Бачити ся з ними, витати ся, розмовляти не потрафив би тепер ні за яку ціну. А хто знає, може би мусів зносити ще нові наружні і пониження, що могли би знов позбавити його супокою, здобутого з таким трудом. Ні, ні! Ні за що в світі не вступить до реставрації! І оминаючи стараино стрічу з усякними воєнними, що тут і там мотали ся в тих крикливих і сміхливих купках, капітан пійшов до Англійського готелю, велів подати собі коміатку, принести вечерю і бутельку вина а також кілька аркушів паперу, перо і чорнило і покріпивши ся засів писати прощальні листи до жінки і до дітей.

Анеля по виході мужа чула ся зовсім супокійною і навіть почувала якусь радість. Була перекопана, що капітан пійшов до команди подати просьбу о димісію і її аж лекше робило ся на душі при думці, що вже завтра, позавтру, за кілька день він буде міг скинути з себе той мундур, що колись робив його для неї таким приадиним, а тепер видавав ся їй страшним, важким мов кайдани. Знала, що сей мундур иакладає на її муджа ріжні тяжкі і небезпечні обовязки і їх власне лякала ся найдужче. Знала також, що коли не для кого иншого, то бодай для сего мундуру він мусить бувати в товаристві інших військових, а яке небезпечне може бути се товариство, се показало ся дуже ярко на недавній Редліховій візнті. При самій згадці про сю візиту дрож пробирала Анелю. Той дурний, деревляний стовп! Чого він мусів улізти? І чому не міг у своїй капустяній голові знайти крхітку чемности, але від разу підвів ся на задні лаби, як подразнений медвідь? О, ненавиджу його! ненавиджу їх усіх! — крізь затиснені зуби шептала Анеля, пригадуючи ту важку атмосферу, яка залягла була в ідальні по Редліховім відході, і той холодний піт, що обливав її тоді, і ті надлюдські зуснля, з якими вона силкувала ся опанувати своє зворушене і показати ся мужеви зовсім свобідною і наївною. Та Богу дякувати! Компромітація з боку таких людей як отсей Редліх уже не довго буде її загрожувати.

Силою своєї волі і своєї любови до мужа вона відсуне сей Дамоклів меч. Її чудові очі горіли полум'ям правдивої радості при думці, як то вони обоє з мужем виїдуть геть звідси, геть, на село, десь у глухий гірський закуток, до свого дворики, на свій ґрунт, де вона буде могла відітхнути свобідно і забути все минуле, вирвати з корінем із душі ті страховици, через які тут мусіла переходити, і вся, вся без поділу віддасть ся своїй любови, своєму домашньому огнищу.

Еластици, як звичайно бувають повиокрови і енергічни натури, Аиеля швидко вимела зі своєї душі всі прикри і важкі вражіння минішого дня і живо вештала ся по помешканню занятя своєю щоденною роботою. Переглянула одежі дітей, тут щось залатала, там пришила гузик, там знов веліла служниці вивабити пляму. Айтось незабаром прийде — треба прилагодити каву і підвечірок, подумати про вечерю. Тимчасом прийшли діти зі школи виносячи до помешкання освіжаючу хвилю веселих голосів, сміху, і щебетаня. Аиеля помогла їм пороздягати ся, сама розмовляючи і сміючи ся з ними як дитина, дала їм їсти, а потім переробила з ними лекцію кімнатної гімнастики. Потім засадивши їх за книжки сама пішла до кухні, щоби допомогти Марині прилагодити каву.

Айтось не було. Певно генерал, що любив його дуже, дізнавши ся про його намір виступити з армії, запросив його до себе і силуєть ся вибити йому з голови сю думку, обіцяючи швидкий аванс, підвищене пенсії... Щож, підвищене пенсії без сумніву була би не кепська річ. Аджеж вони зовсім не можуть числити себе до заможних, хоча наслідком її старань і заходів не належать до таких дуже вже вбогих. О, вбожество, недостаток, се були фурії найстрашійші для неї в життю! Щоби закляти ті фурії і вдержати їх здалека від свого домашнього огнища, на се вона посвятила так багато... так багато! Айтось навіть поиятя не має про се і дай Боже, щоби й ніколи не дізнав ся! Він любить її горячо, пристрасно — пізнала се відразу. Він вірить в неї, бачить її любов і певний, що вона йому вірна, ані на хвилину, навіть думкою ані мрією не зломала запряженої йому вірности. А все таки сей прямодушний, сеїтментальний Айтось... Коли би він дізнав ся про все, то хто знає, що би то було!... Хто знає, чи він би...

Аиеля похитала головою, не хочучи додумувати до кінця сеї думки. Що там! Я була йому вірна і се додає мені сили. Я не зломала свого слюбу, значить, із сего пункту не може робити мені ніякого закиду. А тамте ише... проче.. ну, се ще

хто знає як уложити ся. На се ще можна задивляти ся з різних становищ. Коли б тільки виграти на часі! Колиб тільки зі Львова, з сего товариства, з сего окружея, а там якось то воно буде!

Минула шеста година, Антось не приходив. Певно хтось з висших офіцерів запросив його на гербату і на розмову і він не міг ані відмовити ся ані швидко викараскати ся. Випила з дітьми каву і дозволила їм бавити ся. Та діти випросили ся до кухні, де Гриць, з котрим Михась був дуже заприятлиив ся, зладив для него маленький столярський варстат, то б то на разі вчив його обходити ся з долотом і свердликом. Цеся також не хотіла лишити ся позаду за братіком і хоча Мариня силкувала ся вмовити в неї, що панночці не яло ся займати такою роботою, все таки взяла ся також до діла і за годину обое в дощечці, яку їм дав Гриць яко матеріал, понаверчували стілько дірок, що виглядала мов решето. А поки діти працювали, Гриць сидячи на лавці і курячи люльку, розповідав не так їм, як радше Марині, про дивні пригоди свої і пана капітана в Боснії, про гірських розбійників і повстайців, про Турків і Туркинь, про мечети і старосвітські будівлі, про тамошних мужиків, про гори і плоди тамошнього краю. Як мужика се власне його найбільше зацікавлювало, і з його широкого, добродушого лица, прикрашеного невеличким чорним вусом, можна було вичитати щире внутрішнє вдоволенє, коли бачив, що й Мариню зацікавлюють ті річи, що вона з добрим розумінєм і вподобанєм розпитує його, як там живуть і працюють і поводять ся тамошні люди.

Анеля тимчасом нудила ся в покою. Що се значить, що Антось не вертає? Недобрий! Отсе тільки другий вечір проводить у Львові і вже починає занедбувати її. Ломала собі голову, де він тепер міг бути, з ким розмавляє і про що? Впадала на ріжкі здогади і сама опрокидала їх. Тільки від одної комбінації відскакувала її фантазія, щоби він міг тепер бути в касині. Не знати чому, але їй твердо вірилось, що сьогодні Антось там не піде. Взяла в руки якусь роботу і сиділа ні про що не думаючи, тільки лезлячи слухом кожний гук, кожний стук, кожний шелест, що долітав із сїний, завсїгди думаючи, що се він іде і завсїгди розчаровуючись. Завидувала своїм дітям веселої забави в кухні і кілька разів поривала ся йти до них, а все щось зупиняло її. А иуж, Антось прийде! Малювала собі в уяві його постать у дверех, його рухи, його

голос, як її витає, цілує, перепрошує, як своїм звичайним способом відпинає гузики плаща, покидає се заняте і цілує її в руку, потім обтріпує шапку зі снігу, потім знімає плащ, поправляє лямпу на столі, потім бігає по покою оповідаючи щось і живо гестикулюючи, потім бігає до покою оповідаючи тепер пригадує собі, що треба відперезати шаблю. Добрий, любий, простодушний, золотий чоловік! Літа пробуті в Боснії труди і невигоди майже зовсім не змінили його. Навіть покращав, дозрів, лице загоріло троха, та зрештою лишив ся такий як був.

Анеля марила на яві, недвижно сидячи при столі з прижмуреними очима і солодко всміхала ся до своїх мрій. Ті мрії перервало легеньке стукане до дверей. Анеля схопила ся сплосшна з крісла і озирнула ся довкола, неначе шукала помічи або криївки. Та небезпеки не було ніякої, а натомість знов дало ся чути легенькес, несміле стукане до дверей.

— Прошу вийти! — промовила піднесеним голосом Анеля.

Несміло ввійшла старша вже жінка обвита хусткою. Анеля в першій хвилі не пізнала її.

— Слава Ісусу Христу! — мовила жінка кланяючи ся.

— А, Шимонова! — скрикнула Анеля. Шимонова, се була служниця Юлії, вдова по якимсь шевським челяднику з Делятина чи Надвірної. — А вам що стало ся, що ви загостили до мене?

— Пані мене післали. Ось тут лист для пані капітанової, — мовила Шимонова, кладучи на столі перед Анелею маленький візитовий білет заклеєний в коверті.

— Юлія пише до мене? — здивована запитала Анеля. — А се що таке? Чи хора, що не може прийти?

— Ні, прошу пані, не хорі. Певно там у листі витолковує. Нехай пані будуть ласкаві прочитати. Моя пані казали мені зачекати на відповідь.

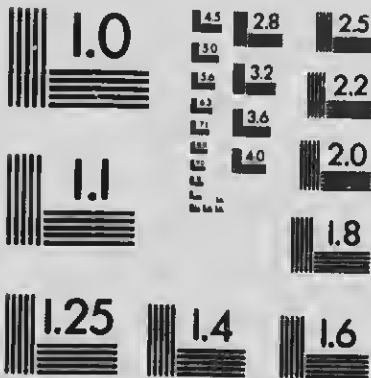
Анеля ножичками розкроїла коверту Юлії. В білеті було написано ось що:

„Дорога Анелицю! В сій хвилі довідую ся про діло безмірно важне для нас. Не можеш собі виобразити, що стало ся. Конче треба нам обом зійти ся і порадити ся, що маємо діяти. Я була би вже прибігла до тебе, бо сама мало голови не страчу, та по тій дурацькій сцені при обіді бою ся здібати з твоїм чоловіком. Шаную його дуж, та бою ся його ще дуще. Напиши мені — або радше ні, не пиши нічого, а от сей білетик кинь до печі. Тільки скажи Шимоновій, чи і коли можу прий-

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 462 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

ти. Хоч би тільки на хвилиночку. Твоя Юлія".
Зачудоване у Анелі дійшло до найвисшого степеня.

— А що се за відомість, про яку згадує Юлія? — скрикнула мимоволі.

— Не знаю, прошу пані, — відповіла Шимонова.

— Хто там був у неї? Хто міг сказати їй щось таке важне?

— Не знаю, прошу пані. Ріжні паюве бувають.

— Ідїть Шимонова до дому і скажіть своїй пані, нехай за раз сюди приходить, — говорила Анеля і давши Шимонові двайцятицентівку, вивела її за двері.

Тепер трясла нею пропасниця цікавості. Просла Бога, щоб Антось забавив ся поза домом ще з годину, щоб не застав тут Юлії. Глянула на годинник — була сема година. Сїла і снлкувала ся думкою супроводити Шимонову в її вандрівці до дому. Ось вона шлагає по болоті вулицею Чарнецького, на Бернадинську площу, переходить коло прилавків, на яких Бойки продають овочі, скручує на Галицьку, а з сеї на ринок, переходить коло ратуша, півперек ринку на Домініканську, а відси на Вірменську. І як таки ся стара ніколи не може йти просто вулицею Чарнецького на Губернаторські Вали, а відси на Домініканську вулицю! Найменша подоба ліса в ночі наповнює її непоборимим страхом і вона волисть робити величезне коліно, накладати в двоє більше дорожн, ніж пройти попід деревами плянтації. Анеля проклинає сю дивну боязливість Шимонової, що повстала у неї ще в дитинячїм віці. Мавши що ледво десять лїт, ішла з матерію в ночі через лісок; обох їх напали якісь драбуги, страшним способом замордували її матір, а вона не памятаючи з мереляку, що з нею дієть ся, скочила в гушавину і зарила ся в купу хворосту, в котрім зімліла і на пів мертва пролежала кільканайцять годин, поки її другого дня не віднайшли і не витягли з криївки. Від того часу Шимонова не може вечером пройти через ніяку плянтацію, де росте при купі бодай кілька дерев або корчів. Та тепер вона вже мусить бути дома. Вже Юлія одягаєть ся, вже йде, поспішає простою дорогою, за хвилю буде у неї, скаже її, що там таке стало ся...

Анеля почувала, що її несупокій чим раз більше змагаєть ся. Ануж прийде Антось! Ануж застане тут Юлію в таку пізну пору! Пізна пора? Адже ще нема осьмої! Щобн побороти неясну і нічним неоправдану тривогу, Анеля встала і пішла до кухні.

— Ну, діти, час вам іти спати! Завтра рано мусите йти до школи.

— Ще троха попрацюємо, мамочко! — скрикнув Михась. — Ади, який рівний жолобок! Се я такий видовбав!

— А я вивертїла отсе колїсце з самих дїрочок, — ади якс гарненьке! — скрикнула Цеся.

— А хтож вас сього навчив?

— Гриць! — хором скрикнули діти, показуючи на Гриця, що коло стола стояв випростований перед паиею капітановою, мов перед яким гсисралом, тільки що в одній долонї держав люльку затуливши її дискретно, а по широкім лиці розїлляв ся добродушний усміх.

— Ну, гарно, гарно, — мовила Анеля, — та все таки пора вам іти спати.

— А мамочка також з нами піде спати? — питала Цеся складаючи сверлик і обтрїпуючи свою спідничку з трачїня.

— Ні, моя дитино. Я ще мушу підїждати, як прийде татко.

— А деж татко пішов?

— Дсь пішов до пана генерала, — не надумуючи ся сказала Анеля.

— А швидко верне?

— Не знаю, моя дитино. Та я мушу зачекати на него. Може прийде голодний, то треба буде дати йому їсти.

Розмовою про батька Анеля вивабила дїтий з кухні. Пороздягала їх і повклала спати. Хотїла лишити їх, та Цеся, вже лежачи в ліжку, зупнила її, вхопила її за руку і почала цілувати.

— Ні, мамочко, не йди ще! Розповідай нам дещо про татка!

— Шож я вам буду розповідати про него?

— Який він добрий. Ти знаеш, нам Гриць розповідав про него такі гарні історїї!

І Цеся прижмурила оченята любуючи ся самою згадкою тих історїї.

— Якїж то історїї? — запитала Анеля.

— Розповідав нам, як то в однім місті було велике стрїляне і рубанє: людей рубали, мамочко! і вогонь був, дома горїли.... страх! А перед одним таким горючим домом стояла купа Турків, а наші на них нападали, а вони стрїляли до наших, а наші до них, поки їх всіх не повистрїлювали. А коли вже Турки всі попадали, а дїм з верху починає валити ся, бачуть наші, що з вікна того дому хтось ще стрїляє. Наші хо-

тіли також стріляти до вікон, але татко крикнув: „Стійте, се жінки”. А наші кричать: „Нехай згинуть!” А вони стріляли до наших, поки не вистріляли всіх набоїв. А тоді й стрільби по-викидали через вікно. А татко мовить до Гриця: „За мною, Грицю, бо ті бідолахи погинуть в вогни!” Побігли до того дому, виломали двері, а ті Туркині думали, що їх хочуть мордувати і кинули ся на них з ножами. Та татко вирвав одній ножа з руки а Гриць другій, а третя тимчасом сама себе підрізала. А дві вои винесли з пожару. І ледво вийшли, завалила ся стеля тої кімнати і та третя Туркея там згоріла.

Михась оповідав сю історію живо, задиханий, очевидно гордячись, а Цеся все ще прижмурюючи оченята тільки оханням висказувала свій подив. Анеля не могла очий відвести від дитий і любила ся ними не менше як вои Грицевим оповіданем про гарний поступок їх батька.

— Ну, спить уже, спить! — мовила в кінці. — Завтра вам татко сам розповість ще красшу історію.

— Ах! — шепнула Цеся смакуючи вже наперед се оповідане.

— О, красшої вже не розповість! — мовив поважно Михась. — Гриць говорив, що отся найкрасша.

Анеля засміяла ся; поцілувавши дитий відійшла до свого покою. Після теплої, любної атмосфери дитячого щастя і дитячої любови тут знов обхопила її холодна атмосфера тривоги, непевности і ождання. Анї мужа анї Юлії не було. Вже доходила девята. Що се може значити; Анеля сіла і знов хотіла зайняти ся своєю роботою, та пальці її тремтіли, думка не могла успокоїти ся тай увага скупити ся як слід. Покинула роботу і сиділа надслухуючи. Туркіт фіякрів, гучна хвиля міського вечірнього житя довкола, якісь уривані окрики, шматки речень якоїсь вуличної сварки, тяжке чалапане якихсь кроків на сходах, що звільна зближали ся а потім знов віддаювали ся на висшій поверх, усе те мов у калейдоскопі мигало в її мозку, вкидаючи її моментально то в нервову дрож, то в тупе почуте одностайного напруженя, то в меланхолійну резигнацію.

Мінута минала за мінутою, чверть години за чвертю. Вже пів до десятої, три чверти. Анеля ходить по комнаті, визирає через вікно на вулицю. Темно. Хвиля вечірнього міського житя, почала звільна втишувати ся, та чим більша тиша залягала довкола, тим ваще, незноснійше робило ся у Анелі на душі. Трівога за мужа і неспокої викликаний Юльчиним білетом

побільшували ся раз у раз. Вона не могла вже й подумати про котру небудь із сих справ, шарпала ся немічна мовк.: завязаний у місї, і ся внутрішня неміч болїла, пекла її страшенно.

Війшла Мариня і запитала, чи панї будуть самі їсти вечерю.

— Ні, не хочу, — відмовила Анеля. — А ви з Грицем вже повечеряли?

— Уже, прошу панї, Гриць пійшов до касарні спати.

— То йди і ти спати. А вечерю для пана постав до рури. Я зажду на него.

Мариня відійшла. Анеля сама не знаючи по що висунула з комоди шуфляду і почала перебирати білизну. В тїм заступано до дверей, сим разом швидко, з натиском. Анеля підскочила і перелякала ся мов злочинець зловлений на горячїм вчинку. Хотїла промовити „Прощу!“ та не могла видобути голосу з горла. Та не дожидаючи її запросин двері відчинили ся і ввійшла — ні, вбігла, влетїла тельмом Шимонова. Лице її було перекивлене безмірним переляком, хустка в неладї закинена на плечі, голова відкрита і припорошена снїгом. Стара жінка важко віддихала, хапала себе за груди і за горло і робила якісь розпучливі знаки руками і головою, заким могла видобути голос із уст.

— Ради Бога, Шимонова, а вам що таке? — скрикнула Анеля, що пізнавши Шимонову швидко успокоїла ся і придивлялась їй радше з зачудованем, ніж з переляком.

— Ох, ох, — стогнала Шимонова, безсильно падучи на крісло. — Не можу!... Ласкава панї... Я бігла... що духу... через плянти...

— Ха, ха, ха, ха! — голосно зареготала ся Анеля. Так ось чому ви такі перелякані! А! Шимонова йшла через плянти! Ха, ха, ха, ха! О мій Боже! І щож то Шимонову спонукало до такого страшенно нерозважного кроку? А я думала, що що найменше половина Львова запала ся. Але деж Юлія? Чому вона сама не прийшла?

Шимонова, що ще не зовсім охолела з переляку, знов розпучливо замахала руками.

— Ох, не можу! — стогнала. — Не можу!... Ласкава панї!... Тут мене... дусить, ось тут! — додала вказуючи на горло.

— Випийте отсе, — мовила Анеля подаючи старій добру чарку вина. — Може вам полекшає.

Тремтячими руками взяла Шимонова вино і вихилила

чарку. Напій очевидно зробив її полекшу. Віддихнула глибоко раз і ще раз і — почала плакати.

— Ох, нема вже моєї пані! — мовила заходячи ся від плачу. — Нема наших паничок! Нема нікого, нікого!

— Що Шимонова мовить? — зачудувана, ще нічого не розуміючи питала Анеля. — Нема їх? А деж вони поділи ся?

— Забрали їх! Усіх забрали.

— Хто забрав?

— Поліціянти. Прошу подумати: приходжу до дому від пані капітанової, дивлюсь, а перед дверми щось зо пять фіякріг, при дверях поліціянти, під вікнами поліціянти, на сходках поліціянти, а в помешканю ціла руїна. Комісарі, ревізори, крик, плач, перешуковують шуфляди, все поперевсртане, панички бліді, тремтять з переляку і одягають ся. Кілька панів, котрих ся орда застала у нас, стоять як самі не свої. А моя пані сидить бліда як труп, мокра — видно, що була зомліла і мусіли її відливати водою. Ледво я ввійшла, зараз комісар до мене, хто я така, що тут роблю? Ох, ласкава пані, від коли живу, ще ніколи не зазнала такого страху!

Анеля слухала тих слів мов нежива. Відомість про арештоване Юлії оголомила її, відияла їй можливість вражіння і почувань. Не чула ані болю ані переляку, нічого. Видалось їй, що нараз все довкола неї щезає, вся дійсність розвіває ся як імла, люди з цілою безкоичною замотаниною своїх відносин пропадають, дім, місто, ціла зсмля щезає до разу, і сама вона легесеенько, мов макова зерниночка кинена в пропасть щезає десь у безодії, розпливає ся в нівішю. Ще тільки одна тонесенька ниточка держить її завішену між небом а безодисю, а ся ниточка, се голос Шимонової, тремтячий, слабосильний, що долітає десь немов із безмірної далечини.

— Я заразїєнько хтіла тікати геть, — мовила Шимонова, — та не пустили мене. Потім перешукали всі мої річи, але не знайшли нічого. Потім всіли мені одягати мою паню, що була холодна як труп. Тай наплакалась я над нею, поки її зібрала, немов отсе маю класти її до труни! А вона нсбога під моїми слізмами троха очуняла тай мовить до мене:

— Не плачте, Шимонова! Маю в Бозі надію, що се нещасте минеть ся.

А потім, коли на хвилю нікого з поліціянтів не було близько коло нас, вона шепнула мені до вуха:

— Нехай Шимонова зараз побіжить до Анелі — ая, ая, так таки мовила, сердешна: до Анелі! — і оповість її все. Мо-

же вона через свого мужа або через когось иншого здужає зробити щось для мене — і для себе. Так додала виразно: і для себе. А якжс! Я поцілувала її в обі руки, колн її брали до фіякра. І панночок усіх забрала. Дві лежали хорі, то й ті мусіли поодягати ся і їхати до поліції. Тільки мене саму лишли. О Боже, Боже, що то ще буде зо мною!

І Шимонова знов заплакала, від часу до часу втираючи очн фартушком.

Анеля все ще сиділа недвижно, з очима широко втрищсними, вднвляючи ся в один кут покою, з устами на половин / отвореними, без ніякого виразу на лиці, а навіть з відтінком якогось дивного усміху на устах. Зрештою Шимонова занята власною особою і пригодою сьоеї пані не звертала особливой уваги на Анелю, а виплакавшн ся і обтерши сльозн встала з крісла.

— Піду вже, прошу ласкавої пані, — мовила кланяючи ся Анелі. — Я своє зробила, а тепер мушу поспішати до дому. Я там, ховай Боже, усе позамикала на ключ, та все таки треба йти. Тепер я сама однісінька. Цілую ручки ласкавої пані! Дякую красенько за покріплене,

І справді поцілувавшн Анеліну руку, що безвладно простягнена лежала на столі. Шимонова пішла бажаючи ласкавій пані доброї ночн.

Анеля не встала, не порушила ся, не глянула в слід за нею. Сиділа як з каменя витесена. Минали мінутн, квандранси, години, а вона сиділа тай сиділа недвижно. Тільки рівний, спокійний віддих показував, що се не статуя, а жива людина. І коли бн капітан, що власне в тім часі при брамі каменіці шарпнув за дзвінок а потім сам з собою зводив важку внутрішну боротьбу, був в тій хвилі війшов до покою і свою шаблю, ще в Боснії внострену, затопив у її груди, то її смерть була би тільки незначучим і нечутним переходом із теперішнього отупіня в вічне і цілковите одубіне, була бн спокійним і несвідомим перепливом із тнхої пристані на безбережний, незглубимий супокійний океан.

Аж десь коло першої години ссй став змінив ся о стілько, що Анеліні повіки склспили ся помалу, її голова склонила ся на стіл, а рука несвідомим рефлексійним рухом підсунула ся під нахилсне чоло. Анеля заснула. В такім положеню застала її рано при горючій лямпі перелякана Марня.

IX.

В готслевій кімнаті було ще темно. Капітан спав. Сильне стукане до дверей розбудило його.

— Хто там? — скрикнув капітан.

— Се я, ксьєнер, — відізвав ся голос за дверима.

— Чого хочеш?

— Пан капітан веліли збудити себе о семій.

— А хіба вже ссма?

— Так е.

— Добре, добре. Дякую тобі.

— Може пан капітан чого потребуєть?

— Принеси мені каву так за пів години. І рахунок!

— Рад служити пану капітанови.

Капітан встав, умив ся і почав одягати ся, звільна, спокійно. Хоч спав не сповна три години, то все таки чув себе покріпленим на силах. Без ніякого особливого зворушення взяв написані вчора листи, що лежали на столі, і сховав до бокової кишені вафєнрока. Потім випив каву, закурив цигаро, заплатив і вийшов з комнати.

Було три чверти на ссму. Сніг усе ще порошив. На дворі стояла ще сіра сутінь. Небозвід видавав ся тісним і немов величезний капелюх насунений на чоло змінював, маскував фізіономію міста. Все виглядадо меншим, якимсь дрібним, незначучим. Рух на вулицях Львова був ще слабій. Головний контінгент прохожих стаювали діти, що поспішали до шкіл.

— І мої діточки десь ідуть до школи, — подумав капітан і нараз страшений біль прошиб його серце. Пекло, що вчора, бачилось, було втихомирєне, тепер заворушило ся на ново. Хоч і які зусилля робив над собою, щоби тепер в тій хвилі відігнати від себе думки про дітий і жінку, то все брєніли і шпигали його жалами.

— Щоби їх хоч раз ще побачити, хоч здалека! — думав капітан слідячи очима кожду купку переходячих дітий. — Хто знає, може то вже останій раз! А вчора виходячи я на-

віть не поцілував їх. Не натішився їх видом, не напоїв душі їх щебетанем. Бідні мої діти! Що то буде з вами, коли я згину сьогодні!

Сльози закрутилися у нього на очах. Та безмірним напруженням своєї волі капітан відігнав їх. Власне переходив з Маріяцької площі на Галицьку, коли почала бити осьма. Прискорив кроку. В протягу п'ятих хвилин мусів бути на стрільниці, на умовленій місці, а то ще кусник дороги. Скрутив на вулицю Галицьку, відси на Собеського, вийшов на Губернаторські Вали і направився на Куркову, при котрій знаходиться міська стрільниця. Велика саля стрільниці, в тім часі звичайно пуста, була вибрана місцем поединку.

— Спізуюся о цілі три хвилини! — подумав капітан поглядаючи на годинник. — Вони там певно вже чекають. Подумують, що я струсив. Та нехай собі думають що хочуть. Покажу їм, що з кашею зісти себе не дам.

Хотів прискорити кроку, та зусилля його були даремні. Якесь ослаблене опанувало його. Той кусник дороги від рога намісництва до стрільниці видався йому безконечно довгим і важким. Не почував страху, був повний резигнації, спокійний, а про те його ноги тяжіли мов олов'яні. Обмірковував, де має вимірити, в груди чи в голову. Почував, що його рука буде певна і не затремтить, знав, що трафить його неохотно, коли сам швидше не буде трафлений. Мірячи в голову легше хибити, та трафити вистріл звичайно буває смертельний. Що поединкові правила велють мірити в груди, се його мало обходило. А яких то правил держалися його вороги, клеветники? Мірячи в груди легше трафити, та трудійше поцілити смертельно. Хиба валити троха нижче, в сторону жолудка і засудити противника на смерть по довгих, лютих муках? Ні, перед такою думкою жажнувся капітан. Убити Редліха відразу, на місці, — так! Се буде чесно, сего домагається його честь, а радше те почуте пімсти і обурення, що жевріє на дні його душі. Але засуджувати його на кількоденні муки і аж по них смерть — ні! Аджеж він — чоловік, не кат! Аджеж Редліх ще вчора був його другом!

На площі перед казармою званою по старому „Гаймарктс-касерне“ кілька компаній піхоти відбувало звичайні вправи в машерованню, робленню карабіном і стрілянню без набоїв. Салютували йому, коли переходив поуз них. Якесь тоскливе почуте заворушилося в його душі на вид тих людей уставлених у два ряди, з лицями червоними від морозу і втоми, в

чоботях забрнских болотом розробленнм із снігу, що роз-
таяв під їх ногами. Йому пригадала ся з гімназіальної лекту-
ри латинська формула „Морітурі те салютант”; та він усміх-
нув ся гірко, коли подумав, що снм разом було би відповід-
нійше змінити сю формулу і сказати: „Морітурус вос салю-
тат!”

— За пів години зміннть ся фізіономія сеї площі не до
пізнання! — думав дальше капітан. — Будете мати довшнй
„Рут” бідні хлопці. Он там, з тої брами, перед котрою з най-
невиннійшнм у світі видом, курячи цигара і побрязкуючи шаб-
лями, проходжують ся два офіцери (цікавий я, чиї то секун-
данти?) — з тої брами винесуть одного з нас з розтрісканою
головою або з простреленим грудьм, забрнзьканого кровю,
зі звислими безвладно в ннз руках. Певна річ, що кількох з
поміж вас покличуть і велять в м нести сей тягар. А кільком
нншнм велять приготувати санітарний фургон. Там всадять
трупа, щоби ніхто не бачив і завезуть до трупарні військового
шпиталу. І їхатнме тої фургон через місто, многолюдннм
вулицями, сотки людей минатимуть його, і ніхто з ннх навіть
підозрівати не буде, що ось тут поуз ннх їде труп. Моя жінка
пройде обік него шукаючи за мною, гнівна на мене, невнспана,
і навіть через думку їй не перейде, що в тім безобразнім жов-
тім фургоні, в тій велнкій скрині сховано холодний уже і за-
костенілий труп її мужа. І ліпше, що так воно станеть ся!

В такнх чорно-трагічних думках потонувшн дійшов ка-
пітан в кінці до брами, що вела до саду перед стрільннцею.
Офіцери, що патрулювали перед брамою, привитали його
чемно, але холодно.

— Редліх уже є, — мовив один із ннх. — Секундант і
лікарі також вже там.

— А ви хто такі? — запнтав здивований капітан.

— Нас просили пильнувати тут, щоби ніхто вам не пе-
решкодив, — мовив офіцер.

— Будьте такі добрі і залагоджуйте швидко свою гоно-
рову справу, — додав другнй усміхаючись. Нам тут холодно
і час уже на снідане.

Капітан не відповів на се нічого. Усміх і слова сего офі-
цера видалнсь йому цннічними.

— Йому пильно на снідане! — думав з якимсь гірким по-
чутем. — А що між отсею хвилию а його сніданем трісне одно
людське серце, пропаде одно жнтє, буде зруйноване істнова-

не одної сімї, се для него байдуже. Се гонорова справа, котру чим швидше, чим основїйше, значить, чим з більшим розміром знищення залагодить ся, тим лїпше.

Сад перед стрільницею був пустий і мертвий. Обголені з листя каштани і ясенї підносили свої сірі гіляки до сірого неба. На грубших конарях і на пнях лежали смуги і шапки свіжого, вогкого снігу. Вся земля покрита була снігом. Тільки від брами до головного будинку, де була саля, видно було стежину претоптану ногами кількох людей. Сторож, що жив у боковій офіциї, одержавши одно відповідну суму грошей і знаючи вже до чого воно йдет ся, тихенько забрав ся до міста, щоби не бути нічого свідком. Його жінка вештала ся по своїй тїсній комнатцї, щось там морквасячи. Се була жінка дуже спокїйна і певна: не цікава ані крихітки на те, чого не бачила, а чути не могла того, що буде діяти ся в великій салї, а хоч би там і з гармат стрїляли, бо була глуха як пень.

Капітан повагом, обережно йшов сею стежиною під гору, звїяна гїдходив на сходи, що всли до головного входу стрїльниці. Силував ся уявити собі в душі почутя засудженого, що вступає на шафот. Він числить ступні, придивляє ся дошкам шафоту, звертає увагу на вишибнутий сук, на погано вбитий кілок -- дуже спїшно діяло ся теслям! -- на лисини суддїв, що стоять онде з боку, на лица, вуси і одежі публики, що стовпила ся довкола кордону, силкуєть ся відгадати, чи дуже холодно онтому парубчакови, що голими руками держить ся поручя балькону, і що собі думає та дама, що стоячи за ним своїми повними грудьми вигїдно положила ся на його плечах. Все те бачить, підглядає і сквапно нотує в своїм умї той нещасливий, стараючи ся на силу того тільки не бачити, не завважувати і нотувати, що стоїть ось тут перед ним, — страшенне, грізне і неминуче, що дожидаєть ся його самого і за кілька мїнут, за мїнуту, за пару мертвих секунд ухопить його у свою пащеку, здавить, схрустає, розмеле його в своїх кровавих зубах. І уявляючи собі положене сего нещасливого, капітан відчував, що й його власне положене в сїй хвилї було дуже подїбне до него. Стяв при дверях, що вели до салї. Ще раз озирнув ся бажаючи уловити оком і заховати в душі як найбільше світла, простору, але мізерний зимовий краєвид і того йому поскупив. Не було що ловити! Стиснувши уста капітан спокївно відчинив двері і вїйшов до салї.

Ще з за дверий почув голосні розмови і веселі смїхи офі-

церів присутніх у салі. Забавляли ся своєю, немов зібрані на баль дожидаючи тацю. Та коли він показав ся в дверех, усі нараз замовкли і ззирали ся на него. Більшість очевидно хотіла глянути рівнодушно і вернути ся, але нікому не здало ся. Було щось в його постаті, в його лиці, що силоміць приковувало до себе їх увагу. Всі присутні немов остовпіли побачивши його. Очи їх з разу рівнодушні помалу висували ся з ямок, зімки розширювали ся з виразом переляку, неіначе би в тій хвилі до салі увійшов не живий чоловік а якась страшна незсма пояра.

— Добрий день! — промовив капітан салютуючи і з зачудованим позираючи по зібраних. Ніхто не відповідав йому і кілька секунд усі стояли в німім остовпіню. Тільки лікарі упрощні до асистоваия при тій „гоиоровій справі” і незнайомі з капітаном перервали сю німу сцену і почали вештати ся коло їх приладів та бандажів.

— Добрий день тобі, Редліх! — мовив капітан наближуючи ся до свого противника і подаючи йому руку. — Адже не відмовиш мені подати руку?

Редліх мовчки стиснув подачу йому руку, а рівночасно відвернув лице і лівою рукою обтер сльози, що тисли ся йому до очей.

— Аджеж до вчора ми були приятелями? — мовив з меліхолійним усміхом капітан. — Можемо й тепер бодай привитати ся по приятельськи, заким дамо слово пістолетам.

— Як ти ночував? — запитав Редліх переборовши своє зворушеніє.

— Сяк-так, — відповів капітан. — Слав у готелі.

— Дома не був?

— А по що? Про такі речі з жіиками ліпше не говорити. Як буде по всьому, то буде мати досить часу довідати ся про все.

— Ну, думаю що маеш рацію, — відповів Редліх і перервав дальшу розмову.

Капітанові секундаити наблизили ся до него, досить церемоніяльно подали йому руки, а потім одии з них узяв його під рамя і попровадив у пустий кут салі, одалеки від групи зложеної з лікарів і Редліхових секундаитів. Редліх стояв при вікні і пальцями тарабанив марша на шибі.

— Відповідно до бажая колеги — мовив секундаит до капітана — уложили ми з противною стороною условии поединку.

— А іменно? — запитав капітан.

— Ми домовилися на найтяжших умовах. Пістолети, стріляне без бар'єри, дистанція десять кроків з правом для кожної сторони поступити під час команди о три кроки наперед і триразова виміна вистрілів.

— А протилежна сторона сперечалася?

— Секунданти ремонтували, але очевидно в власній імені. Ми обставали при своїм.

— А що ж Редліх?

— Згодився на наші умовини без найменшого вагання.

— І добре так, — понуро мовив капітан. — І що ж, швидко почнемо?

— В сій хвилі.

Секунданти віддалилися, щоб поробити приготування, а тимчасом капітан скинувши плащ і відперев'язавши шаблю, а байдужим видом придивлявся якійсь літографії, що прикрашувала голу стіну салі. Йому здавалося, що все це сон. Чув навіть якесь дивне роздвоєне в своїм нутрі: дізнавав такого вражіння, немов би той чоловік у військовій блузі, з руками в кишенях, що так уважно придивляється літографії на стіні, це якась людина чужа йому, далека і нецікава, на котру його таємне „я" поглядає з боку з якимсь легеньким зачудуванням.

Тимчасом секунданти гомонячи стиха заходилися коло приготувань приписаних традиційним поєдиновим кодексом. Два міряли дистанцію голосно числячи кроки і крейдочо по підлозі зазначаючи, де мали стояти і доки мали правити зближуватися оба суперники. Два інші, по одному від кожної сторони, набивали пістолети, поки тимчасом лікарі розкладали на столику бандажі і розставляли повідчинювані касетти повні хірургічних інструментів. Ідучи за прикладом капітана, Редліх також зняв плащ і відперев'язав шаблю. Інші були в плащах, бо в салі панував докучливий холод.

Понабивавши пістолети секунданти поназначували їх, а потім поробивши такі самі аначки на картках паперу поавивали їх і вкинули до шапки. Суперники мовчки витягнули ті імпровізовані льоси — на сам перед визваний Редліх, потім капітан. Їм роздали відповідні пістолети. Це були великі офіцерські револьвери, нераз вже уживані в подібних гонорових справах. Дивна якась дрож пройшла капітана, коли доторкнув

ся до того інструменту, немов би хтось кусником леду пройшов йому по тілі від долоні аж до серця.

— Се прочуте смерти, — мигнуло щось в його думці. Не почував ані страху, ані жалю, немов би тут ходило о когось чужого. З деревляним супокоем оглянувши своє оружие і подався на своє становище, яке вказали йому секунданти.

— Бачність, панове! — голосно промовив один із секундантив. — Чи позволите мені командувати?

— Просимо.

— Так отже пригадую панам, що в хвилі, коли виголошу „три”, а найдалше в пять секунд потому маєте дати вогню. В часі команди кожний з вас має право наблизити ся до противника на три кроки, аж до поперечної черти зазначеної на помості.

Оба суперники стояли супокійно, випростовані, з пістолетами спущеними в низ.

— Раз... два... три! — командував звільна, різким голосом секундантив.

Два вистріли гукинули майже рівночасно. Ніхто з суперників не порушив ся з місця ані перед вистрілом, ані по вистрілі. Капітан чує, як Редліхова куля свиснула йому понад головою. Чи Редліх навмисно хибив? Що до себе капітан знає, що не мав наміру хибити.

— Чи хто з панів ранений? — питає секундантив.

— Ні, — відповіли в один голос суперники.

— Чи панове обстаєте при другім вистрілі?

— Обстаю, — мовив капітан. Редліх мовчав.

Пістолети очищено і знов понабивано. Капітан судорожно стискав рукоять і загриз зуби.

— Або — або! — шуміло і брентіло йому в голові. Силкував ся відновити в собі, скріпити і роздратовати ненависть до Редліха. Запах пороху розбуджував у його крові горячку звісну йому з босняцьких перестрілок.

— Раз... два... три! — роздали ся знов слова команди.

Сим разом гукинув тільки один вистріл, тільки один пістолет ригнув вогнем і димом — з боку капітана. Підчас команди користаючи з условин він зблизив ся до Редліха на три кроки і в хвили виголошення „три” вистрілив. В тій самій хвилі Редліх немов шарпнений могучим подувом вихру зробив наглий і швидкий півоборот на ліво, випустив з руки пістолет, підняв руки до гори і розмахнув ними широко, мов чоло-

вік, що тоне або тратить рівновагу, а вкінці захитав ся, скрикнув „ой!” і вхопивши ся правою рукою за груди в околиці серця повалив ся на поміст. Все те не тревало довше як кілька секунд.

Лікарі і секундант книули ся до него, піднесли його і двигавши на руках положили близь вікна. Тільки велика червона пляма, кругла як деице від скляки, лишила ся на помясті. Капітан якнись час стояв ще на своїм місці вдивляючи ся з ту пляму. В кінці підійшов ближше до тої групи близько вікна, що скупчила ся біля Редліха, котрий очевидно не давав ніякого знаку життя.

— Як йому? — запитав.

— Що се вас обходить? — остро відрізав один із Редліхових секундантів. — Можете собі йти, ви своє зробили. Не затроюйте йому останніх хвиль конання!

— Значить, раиа смертельна? — зойкнув капітан хапаючи ся за голову і забуваючи, що перед хвилею сам бажав сего найгорячіше.

— Не робіть тут комедії! — з нескриваною погордою і ненавистю відбуркнув йому другий Редліхів секундаит: — Маєте те, чого вам хотіло ся. Се вже друга ваша жертва, — додав з особливим натиском. — Думаю, що вам буде досить. Чи може бажаєте ще одної? В таким разі можу вам служити.

— Пане! — болучо скрикнув капітан, до глибини душі зломаний тми позирками, словами і цілим поведиенем секундантів.

— Ідіть, пане; геть звідси! — нетерпеливо повторив секундант. — Вас тут не потрібно, а й наші обовязки супроти вас скінчили ся. Ви доказали нам, що вмієте стріляти, але не думайте, що хоч один з нас задля сего змінить свою думку про вас і про вашу шановну супругу. „Адіє”!

Капітанови зашуміло в вухах і в очах потеміло. Щось там в його нутрі шарпалось і рвало ся, щоби книутись на сего офіцера як хижа звірюка, розшарпати його, розігріти ся в його теплій крові. Та головна часть його істоти лишила ся німа, безвладна, немов поражена громом. Сам не знаючи як і коли наблизив ся до крісла, де лежали його шабля і плаш, одяг ся, машинально салютував не знати кому, бо ніхто в салі не звертав на него уваги, і не озираючи ся, з затисненими устами і розбитим серцем вийшов із стрільниці.

Х.

— Так ось я вбив! — думав капітан. — Убив чоловіка, приятеля! Я убійця! Маю на совісті людське жите, а сам жию! Щож дальше? Куди тепер?

Вийшов на вулицю. Офіцери, що патрулювали тамечки, переждавши, поки перегомонів гук стрілів, покинули свої становища і поспішили до салі. Здибавши капітана на ганку запитали його про щось, та він не зрозумів їх і пройшов мимо них без відповіді. Коли вийшов за браму стрільниці, видалося йому, що з обсягу замешканого світа вийшов у якусь безбережну пустиню. Почув, що те, що було перед хвилию, що лишилося за ним, се є минувшина, є щось таке, що минуло безповоротно, обірвалося за ним як міст підмудлений водою, по котрім він пройшов на якийсь новий, незвісний беріг. Не верне вже там, відки вийшов, не побачить того, що лишив за собою. Те, що почнеться в слідуєчій хвилі, буде щось зовсім нове і незнайоме. Чи буде зле, чи добре? Не знав сего, не був цікавий знати. Ріжниця між добрим і злим затерлася в його душі, так як правого і лівого боку не має в безмежній безконсчности.

— Я вбив його! Вбив чоловіка! — повторяв капітан помалу ступаючи вулицю. Дивувався, що се сталося так ментально. Дивувався сам собі, що сей факт не зробив на него більшого вражіння, що викликав у його душі якесь зачудоване, хвилеве ошоломлене, але не справив йому ніякого болю, ніяких моральних мук. Чув добре, що се вбійство зовсім відмінне від тих убійств, що практикувалися там, у Боснії, серед гір і скал. Там була війна, взаємне мордоване, там убивати було обовязком і зовсім не доторкалося моральної істоти, не порушувало питання особистої відвічальности. Там треба було вбити і з супокійним сумлінням командувалося: „Фаер!“ З супокійним сумлінням задавалося кілька питань нещасливому зловленому з оружьем в руці, а потім видавалося засуд: розстріляти на місці! Тут ціна людської особи зовсім инша, питання особистої відвічальности встає перед сумлінням в цілій

своїй грізній величі. А про те він чує ся супокійним як чоловік, що сповнив те, чого не міг не сповнитн.

— Бо справді чиж міг я поступити инакше? Аджеж я не мав иншого вибору. Або без протесту лишити ся збезчещеним, без протесту дати паплюжити своє імя, свою честь, жіничину добру славу, або обмити її в людській крові. Страшна альтернатива, та на жаль неминуча.

Два червоні потічки крові, що з пробитих Редліхових грудий цюрком спливали на брудний, заболочений поміст і розпливали ся на нїм в кружок не більший від денця склянки, живо станули йому перед очима. Так і ввижало ся йому, що стоїть тут же над ними, приклякає на колїна, нахиляє ся лицем до помоста і вдивляеть ся в них, бере їх під люпу, аналізує, силкуєть ся віднайти мікроби тої моральної зарази, що так нагло, в такий загадковий спосіб затроїла серце його друга. „Блют іст айн ганц безондрер сафт”, — бренив йому в голові Гетівський вірш, оті іронїчні та притім глибоко символїчні слова Мефістофелеві. Чи до особливостей сего соку належить і те, що він може виполоскати на примір чиюсь заплямлену честь? Чи добре імя мое і моеї жінки буде тепер безпечне супроти всяких злобних нападів, коли на ньому спочило те пурпурове колїсце не більше денця склянки, притоптане ногами секундантив на брудному помості в стрільниці? Чи наша родинна честь через пролив отих двох червоних струмочків зробить ся на ново чиста і ясна як свіжо вишліфоване металеве зеркало, коли на примір уперед була брудна і заплямлена?

Ум капітанів позбавлений на хвилю можности реагованя назверх, вглублював ся, вгризав ся в непрохідну гущавину таких питань і протиставлень, знаходячи якесь уподобане в диких контрастах, та не шукаючи зовсім відповіді ані заспокоєня. В нїм відбувало ся тепер щось подібне до розколюваня світла в оптиці. Вдарившись о факт твердий, гладкий і ясний по своїй суті („я вбив чоловіка!”) його думка на разі не спосібна була опанувати і переварити всеї донеслости того факту, але розприскуючи ся на тисячі струмки і пасма, мінючи ся в ріжних колїрах миготїла мов веселка, прискала летючою піною.

— Людське житє, се сон. Хто і як мене збудить, се на одно вийде і-ж міг тепер так само лежати і судорожно заціпленими долоньями закривати прострілену грудь. Цікавий я, чи й до мене були би так сквапно прискочили на ратунок, чи

може далиб мені були здохнути як собаці? А Редліх стрілив мені по над головою. За се дістав від мене кульку в груди.

Тільки тепер капітан почув і в своїй груди якісь безмірно болючі уколи.

— За се? — мало що не зойкнув силкуючи ся побороти те нове, страшне почуте. — Не вже за се? Ні, ні, ні! За те, що вчора мовив! За нечесну, нечувану клевету, котрої не хотів відкликати. А чому не хотів? Чи з вродженої злоби? Чи може не міг? Не міг? Чомуж би не міг? А ну, тому, що те, що мовив, була чистісінька правда. Боже!

Се остатнє слово капітан скрикнув на голос і захитав ся на ногах. Туй-туй мав зомліти і був би впав, коли би майже несвідомо не був ухопив ся обома руками за стовп ліхтарні. Стовп був мокрий від талого снігу, холодний і ховський. Його дотик по хвилі довів капітана до повної притомности, та почуте болю і тривоги в його душі не затихло, а противно, змагало ся з кожною хвилию.

Та страшенна, вонюча безодня, що вчорашньої ночі по розмові з Редліхом отворилась була перед його ногами і в тій самотній боротьбі перед брамою помешканя мало що не довела його до якоїсь кровавої розв'язки, та безодня, котру він потім засипав і зарівняв велнчезним зусилем своєї волі і своєї любови, засипав і затоптав, бачилось, на завсігди, тепер знов роззявила перед ним свою пащечку. Була мов почвара голодна жертви. Редліхова кров не наситила, не замкнула її, а противно, зробила її більшою, глубшою, страшнійшою. А що, коли справді Редліх був невинний, а те, що він говорив, усе було правда? А! Аджеж Редліх говорив йому се не з власної охоти, не з якогось уподобаня до клевети. Говорив, бо мусів. Фатальна стріча з Юлією при обіді і зневага, яку йому зробив через се, змусили його оправдати ся. А хтож винен, що те оправдане витягнуло на денне світло таку безодню скандалу і підлоти? А зрештою — аджеж не сам один Редліх був і є в посіданю тої тайни. Аджеж всі офіцери очевидно знають про се, коли постановили виключити його зі свого товариства! Аджеж кождий з них готов був сказати мені те саме, що сказав Редліх. Значить? Коли так, то за щож я вбив Редліха? А радше чому він не вбив мене? Чому не зробив мені сего добродійства? Я був би вмер в тім переконаню, що вмираю як невинна жертва нечесної інтриги. А тепер? Чим я тепер?

Дійшовши до першої лавки на сквері перед намісництвом

сїв знесилений і думав дальше. Прохожі, що тут плили непереривною рікою до Волоської церкви або вертаючи з ринку на Личаків, заглядали йому в лице, немов бачучи на ньому сліди внутрішньої душевної боротьби, здвигали раменами або півголосом висказували якісь ідкі уваги про капітана, що певно троха над міру випив минулої ночі і тепер тверезить ся свіжим зимовим повітрям. Та капітан нічого не бачив, нічого не чув, зайнятий тою вбійчою боротьбою, що клекотіла в глибині його душі. В числі прохожих, були також вояки, що йдучи до казарми салютували перед ним, робили „лінкс шавт” і проходили випростовані як тики. Капітан глядів широко витріщеними очима, але не бачив їх і зовсім не відповідав на їх щімі повитаня. Ціле те муровлисько людий, що сиувало ся перед його очима, здавалось йому чимсь так безмірно далеким, чужим, ілюзійним, що даремно силував ся б видумати якийсь звязок між ним а своєю істотою.

— Та не вжеж моя жінка, моя Анеля до спілки з тою Юлією мала займати ся веденем дому розпусти? Моя жінка, Анеля — і дім розпусти!

Ся думка, котру ще вчора вважав просто смішною в її дивоглядности, чимсь неможливим і суперечним з усіми законами природи, тепер нараз видала ся йому чимсь таким простим, таким близьким, таким природним... Юлія, її товаришка, вдова, жінка практична і без скрупулів. Анеля — солом'яна вдова, двоє дітей, скупа пенсія, заробітку ні відки ні якого... Писала про лекції — аджеж се брехня! Грала колись на фортепяні, та зовсім не так добре, щоби могла давати лекції. Значить — спільне підприємство! Гарнецьке помешкане, меблі... паісіоник для дорослих панночок — і польоване на веселих пасажерів, маючих паіничів, що бажають рафінованої і дістінгованої роскоші. Польоване на золотих пташків, котрих можна скубти. В першій ряді на військових, офіцерів і висшій рангі! На аристократію! А доходи на половину. І отсе весь секрет її ощадности і доброго господарованя! І отсе ядро і суть історії з бароном Рейхлінгеном! О, так! тепер розумію! Аджеж виїзджаячи я остерігав її перед ним. Виявляв для неї велику симпатію, глибоку пошану, бував майже день у день в нашій домі. Держала його з далека від себе. В своїх листах ніколи не згадувала про него. Се мені видало ся підозрілим, та я не хстів робити її прикрости, розпитувати її докладно. А потім нараз ота моральна руїна баронова, ота шалена злість, що блискала в його очах при самій згадці про Анелю. Нази-

вав її на перемену ангелом і чортом. О, розумію, розумію! Визискала його наметність не задовольнивши її. Вона і її приятелька виссали його, довели до страти маєтку, честі і розуму. Як вони се осягли? Ах, чиж тяжко догадати ся?

І з шаленою бистротою, з якимсь чортівським ясновидженням капітан заглиблював ся в те море огиди, поринув у ньому, силкував ся змірити його глибину. Те, що ще недавно вдалось йому загадковим, запутаним, повним суперечности і тьмним, тепер розяснило ся нараз, зробило ся зрозумілим, ясним і виразним як сяжневі букви. І він сквапливо, з неситим лакомством прочитував ту страшну книгу, котрої кожде словечко перед годиною рад би був змазати кровю власного серця. З безмірним огірченем мусів повтаряти сам собі, що дозить утратити до тла всяку пошани для чоловіка, щоби наскрізь зрозуміти всі його найтайніші замисли і мотиви.

А всеж таки помимо сего песимістичного погляду, помимо численних і важких познак, що потверджували вину Аелі, капітан чув, що не персстав любити її, що в його біднім, неоправнім серці не перестала ще тліти іскорка привязаня до неї, ба навіть іскорка глупої, безглуздої надії, що все те може ще показати ся неправдою, лудою, дивоглядним сном, що її очи, її слова, вся її постать чародійським способом розібе, розгонять ті змори, розвіе хмарн, заблісне новим, гарним блиском.

— А дідусь! А старий Гуртер! — пригадав собі нараз. — Аджеж я переглядав її рахунки, де були виказані досить значні суми, які її прислав ріжними часами. Я бачив його листи, повиї вдячности, батьківської любови. Аджеж се не мана! І се вияснює все, все! Правда, тих сум я не справджував, не обраховував, листи переглянув побіжно. Чи до того мені було в ту пору! Рожеві хмарки щастя заслонювали мені очи. Я був упоенний блаженням почутем. Але ті документи існують, в них я маю непобориме оруже, з котрим буду міг виступити і завдати брехню клеветникам. Викличу процес, розпічиу боротьбу за свою честь, боротьбу вже не з одним бідолахою як ось Редліх, але з цілим зголом. Так, се буде найліпша дорога! Нехай собі та Юлія буде й сто разів винувата, що се мене обходить! Могла Аелія приймати її не знаючи про її огидний заробіток. Але очищення мушу добити ся, мушу — або...

Капітан встав і випростував ся. Новий дух вступив у него. Як потопельник хапає ся хиткої тростиини, так і його дух хопивши ся сеї думки про Аеліині листи і рахунки, шукав в них

опори і ратунку і знайшов на хвилину. А знайшовши хоч сю крихітку твердого ґрунту під ногами він міг бодай по троха вспокоїти ся, роздумати над тим, що дальше чинити. Що тут потрібні вчинки і то рішучих, про се не було сумніву. Кожда хвилинка вагання і непевности могла повести за собою найпогубніші наслідки.

А в такім разі поперед усього — димісія з військової служби коначно потрібна і то як стій. Не для того лише, що кожда стрічка з військовими тепер була би для него моральною тортурою а надто правдоподібно наразила б його на ряд нових конфліктів подібних до того, який вийшов у него з Редліхом, але також для того, що в тій акції, яку тепер мусів розпочати для реабілітації свого домашнього огнища, треба йому було повної свободи руху, свободи діювання своєю особою в такім розмірі, який зовсім не дав би погодити ся з обов'язком військової служби. А в кінці почував се капітан, що сама справа, яку тут прийдесть ся вяснити, така, що само її публичне піднесене зовсім не підхоже для військового чоловіка і що коли сам в тій хвилі не подасть ся на пенсію, то вже в найблизших днях може надіяти ся спенсіювання „екс оффо“, коли справа зробить ся голосною. Написане вчора подає о димісію, києне на папір, як йому здавало ся, тільки на те, щоби догодити дивному жінчиному капризови, тепер придалось йому дуже. Не гаючись аї хвилини капітан подав ся до генеральної команди, застукав до дверей „подавчого протоколу“ і вніс там своє подає на величезне чудо та диво присутних у канцелярії функціонерів, котрі бачили, як чемно і по приятельськи генерал позавчора витав прибувшого з Боснії капітана.

Вийшовши з канцелярії капітан рішив ся йти до дому. Була вже десята година. Мусить розмовитись з жінкою, поговорити з нею по щирости, розповісти її все, закласти її, щоби сказала правду. Мусить мати певність, знати все, зле і добре, щоби знав, проти чого боронити ся.

Та ледво уйшов кілька кроків, коли з протилежного боку вулиці якась людська постать, побачивши його, зняла шапку з голови, почала махати нею, клаяти ся і робити різкі гримаси. Капітан глипнув на того чудака, та не пізнавши його і думаючи, що се якийсь п'яний, відвернув ся і пустив ся йти дальше. Тоді чудака, очевидно, не наслідуючись кричати, підняв на собі плащ висше колін і кинув ся в вуличне болото, біжучи півперек за капітаном. Дігавши його чудака знов зияв

шапку і кланяючи ся всміхав ся широкими устами.

— Цілую ручки пана капітана! Пан капітан очевидно мене не пізнає? — мовив чужак.

Капітан з нехотя зирнув на него і буркнув:

— Ні, не можу.

— Я Сливінський, Віцко Сливінський. Я був приватдінером у пана капітана, ще в Боснії.

— А, Віцко — мовив капітан, подаючи йому руку, котру Віцко поцілував. — Ну, як же проживаєш? Що порабляєш?

— Добре мені, прошу пана капітана. — Вислуживши в війську я вернув до дому. А що в Боснії я був ранений і одержав відзначене за службу — памятають пан капітан, за ті патрони, що я ними виратував нашу компанію, — а тут не було з чого удержати ся, то дали мені місце доглядача при хорих в краєвім шпитали.

Капітан усміхнув ся, коли Віцко згадав про патрони. Тямив добре сю пригоду, що стала ся голосною серед цілої боснійської залози. Один цуг з його компанії, ганяючись за повстанцями Босняками, загнав ся був надто далеко між гори. На чолі цугу стояв капраль, добрий хлопчисько, відважний і рішучий, але не особливо інтелігентний. Інтелігенцію в тім цугу репрезентував Віцко і він иіс у своїй торбі кільканайцять динамітових набойв, що їх капітан зажадав був від військової команди для якоїсь воєнної потреби.

Не бачучи небезпеки вояки розложили ся в маленькім ліску, уставили карабіни в піраміди, розложили вогонь і почали пекти барана, що його зловили в часі походу через недалеку гору. Та коли спокійнісенько були заняті сею роботою, забувши про всякі средства осторожности, роздав ся вистріл ось-ось за їх плечима. Перелякані посхапували ся, похапали карабіни, та в тій хвили побачили, що цілий лісок з усіх боків був обставлений повстанцями.

— Не важте ся стріляти! — крикнув до них ватажко повстанців. — Бачимо вас всіх, кожного маємо на цілі. Коли тільки раз стрілите, в тій хвили відповімо по своєму і кождий з вас упаде пробитий що найменше чотирма кулями.

Всі вояки оніміли з переляку і стояли з карабінами в руках, безрадні, як барани призначені на заріз. Один тільки Віцко, львівська дитина, не стратив присутности духа. В одній хвилі окинувши оком терен побачив, що лісок був зложений з досить рідких великих дубів, підшитих густим але низьким хашем. Побачив дальше, що повстанці обставили лісок з усіх

боків, але очевидно побоювалися, чи в хащах нема засідки і для того не підступали занадто близько. В його голові заблисла спасенна думка.

— Слухай мене, Миколо, — шепнув до капрала. — Роби що тобі скажу, а все буде добре. Кажи нам тепер зробити „Дікт айх“! а сам балакай з тим Босняком. Подавай вид, що хочеш піддати ся, але торгуй ся як можеш найдовше. А сміло, не показуй по собі нічого страху!

— Дікт айх! — скрикнув капітан, обертаючись до своїх вояків, і ті в одній хвилі за Віцковим приміром присіли на поціпки і зeszли тим робом Боснякам з очей, хоч і не зовсім. Усе таки користь була та, що бодай не могли їх почислити і мати на цілі.

— Що робите? — крикнув Босняк, котрий не розумів команди, але бачив, що його становище було тепер далеко не таке корисне, як перед хвилиною.

— Аджеж не стріляємо, — добродушно відповів капраль. — Я казав їм сісти, щоби кому з них не прийшла охота вистрілити. Знаєш, часом чоловіка рука засвербить.

— Проклятий Шваб! — буркнув Босняк, додавши своє звичайне масне слово на адресу спеціального святого тих „Швабів“, котрі в додатку говорили чистою українською мовою і могли з Босняком досить добре порозумівати ся без товмача.

— Так чогось хочете від нас? — питає капраль.

— Піддайте ся! — мовив ватажко.

— Гм, одним словом багато жадаєш, — цідив звільна капраль таким тоном, як коли би в Дрогобичі на ярмарку з якимсь чужосільним циганом торгував ся за конину. — А знаєш, брате, що нас чекає від нашого генерала, коли піддамо ся з оружем в руках?

— А щож мене се обходить? — відгризнув ся Босняк. — А не можете з оружем в руках, то піддайте ся так: на сам перед зложіть оруже, а потім піддайте ся самі.

— Се ще гірше, — мовив капраль. — В таким разі нічого не виграємо.

— Як то нічого?

— А так, що коли ви нам голов не повідрізуйте, то нас пани генерал розкаже всіх порозстрілювати.

— Так щож маємо з вами робити? — питає ватажко, гвердо переконаний, що відділ не може йому висмикнути ся з лапки.

— Або я знаю, — говорив капраль, чухаючи ся в голову — Не хотів би я вам кривди зробити, але не маю охоти за для вас тратити свою голову. Знаєш що, брате, чи не приста ли би ви ось на яке: візьміть собі наші торністри і плащі всі гроші, які маємо, запаси пороху і набоїв се все вам при даєть ся, правда. А нас з карабінами пустіть, бо иам треба швидко дістати ся до нашого полку.

— Так? не маєте часу? — з насміхом крикнув Босняк і почав нараджувати ся зі своїми товаришами. В тій хвилі Віцко прирачкував до капраля і шепнув йому:

— Сховай ся за дуба і командуй: вогню!

В одій хвилині капраль скочив за дуба і крикнув:

— Фаер!

Гукинула сальва, аж гори залунали. Вояки укриті в хащах, стоячи на лопіпки ціляли вигідно і положили трупом кількох Босняків, а в тім числі й самого ватажка. Та се не булоб їм багато помогло, бо повстанців було занадто багато, а мале число „Швабів” додало їм відваги. Та в тій хвилі, коли вони й від себе хотіли дати вогню до вояків, роздав ся страшенний гук, аж земля задрожала. Один дуб иа самім краю ліса разом з корінем вилетів в повітре і з страшним хряскотом розлетів ся на тріски, що наче град посипали ся иа землю, досягаючи навіть деяких Босняків по головах.

— Гвалт! Швабам чорт помагає! — заверещали повстанці.

— Пали з другої! — крикнув осмілений капраль і в тій хвилі на другім кінци ліса вибухнув другий динамітовий патрон, справляючи так само могучий а для Босняків так само загадковий ефект.

— Бога мі! — заверещали всі вои. — Шваби мають гармати! Ратуй ся хто може! Тікаймо! Тікаймо!

Вибух третього патрона заглушив їх крик. Під ослоною сих могучих фаерверків цуг видобув ся з честію з иебезпечної позиції, без ніякої страти, ще й завдавши побою непри ятелеви. А Віцко за сей концепт одержав срібний хрест хоро брости і по вислузі місце доглядача в краєвім шпитали.

— А я за паном капітаном шукаю вже цілу годину, — го ворив Віцко.

— За мною?

— А так. Був в помешканю пана капітана. Вельможна пані сказала мені, що пан капітан певно є в офіцерськім касині. Пішов там, мені сказали: був вчера, а тепер нема. Може є в

полковій канцелярії на жолківській. Пішов из жолківське, мейі сказали, що тепер має урльоп і не приходить, але може...

Капітан здивований перебив йому се займаюче оповіда-

не.

— Але чогож тобі так нагло запотребило ся від мене, що так за мною пошукуеш?

— Та мейі самому, прошу пана капітана, нічого не треба, — відповів добродушно Віцко. — Але там у нас в шпитали... знають пан капітан... вчера привезли одного старого чоловіка... Пани капітани його знають, правда?

— Якого старого чоловіка?

— Він говорить, що пани капітани його знає. Впав вчера і потовк ся на тротоарі. Се би ще нічого не значило, нічого собі не зломив. Але показало ся, що він вже два дни нічого не їв, з сил вибив ся. В шпитали запав у горячку. Цілу ніч усе пани капітана кликав.

— Мене?

— А так. Се звернуло мою увагу. Все „Ангарович” і „Ангарович”! Я иочував при ім. Кілька разів питав його: „Чого, багьку, хочете від Ангаровича?” Та звісно, він в горячці нічого не розуміє. Аж нині рано троха прийшов до себе. І кличе мене і просить на милого Бога, щоб я відшукав пана капітана Ангаровича і просив доконче прийти до него і то як найскорше. А що я пана капітана знаю і власне мав іти до міста за иншими справунками, то й обіцяв йому се зробити.

— Але щож то за старий чоловік, що мене потребує? Як називає ся?

— Вчера не можна було від него нічого дізнати ся, такий був ослаблений. Навіть їсти не міг і ми мусіли годувати його як дитину. Аж нині рано сказав, що називає ся Михаило Гуртер.

Наглий удар грому ось тут коло него не був би так перелякав капітана, як виголошене сеї назви серед таких обставин. Що се знов за загадка якась? Гуртер, стотисячний богач, властитель кількох фабрик — два дни нічого не їв! Він має бути сей бідний старчик, що вчера впав на тротоарі перед його очима і для котрого він з мисолердя дав гульденів? Вихер думок, побоювань і підозрінь, що вже по троха був успокоїв ся, на ново загудів і завертів ся в його голові. Одним рухом руки попрощавши услужного Віцка, капітан кинув ся підбігцем на Бериардииську площу, скочив до першої стоячої там дорожки і казав вести себе до краевого шпи-

талю.

Гургер сидів на ліжку, з подушкою підложеною за плечима і при помочи сестри милосердя їв росіл, коли капітан увійшов до нумеру. Се була могуча, костиста, але дуже вихудла фігура в грубій шпитальній сорочці і плетеним із заплочікафтанику надітим по верх неї. Його лице пофалдоваєне зморщинами немов висушене яблуко мало колір старого пергамиу і було обведене довгою, розчіхралою сивою бородою. Був подібний до костельного діда і капітанови здавало ся, що почув від него легенький залах церковного кадила.

Побачивши капітана Гуртер увесь затряс ся і випустив ложку, що її власне їс до рота.

— Ах!... сиуку! капітане!... Таки ти прийшов!... пробубоїив тремтячим, перериваним і якимсь розбитим голосом. — Я просив Пана Бога... перед смертию... ох!... бо вже не довго, синку, не довго! Але сїдай! Сїдай ось тут, коло мене, близько! Маєш крісло? О, так! Подай мені руку!

Капітан мовчки взяв крісло і сїв у головах коло Гуртерового ліжка. Його серце стискало щось мов зелізними кліщами. Подав Гуртерови руку, котру дідусь притулив до своїх уст і обіляв слізи. Капітан силкував ся не допустити до сего; слёзи старого чоловіка пекли його як кроплі розпаленого слова.

— Що робите, татку? Дайте спокій!... скрикнув відриваючи свою руку від уст старого.

— Ні, ні! Не против ся! Дай руку, дай!... шептав Гуртер. — Я, старий дурень... старий дурень... (хлипає переривало йому бесїду) вини тобі... сю сатісфа... ох, ох!... факцію!... Бог мене карає... і справедливо... за мої гордощі... за мої клятї гордощі... і заслїплене!...

Капітан з жалем і співчутем слухав тих слів, хоч їх порядок, їх причиновий звязок був йому незрозумілий. Та проте не перебивав Гуртерови, що кінчачи при помочи милосердної сестри своє сїданє. постогнуучи і від часу до часу заходячи ся кашлем так говорив дальше:

— Дурний я був, синку! Гордощі заслїпили мене — ох! Знаєш, кого Бог схоче погубити... кахи-кахи-кахи!... Не можу! Не потягну вже довго, а так богато мав би тобі розповісти! Знаєш, чую, що серце в мені замерзло. Не вмерло, живе ще, але замерзло. Хотїло би розтяти, їколи стрепенеть ся, але само не може... Дурень, дурень!... Я сам заморозив його, а тепер від сего вмираю!

Перервав своє оповїданє а сестра заставила його зїсти

решту росолу, що й так уже був геть вистиг. Капітан сидів без думки і тільки механічно глипав очима на те, що діяло ся коло него. Тимчасом сестра нагодувала Гуртера, поклала подушку на її звичайне місце, а потім допомгла старому лягти, накрила його коцом і відійшла не говорячи ані слова і тільки злегка кинувши капітанови головою на прощане.

— Так ось... що то я мав тобі сказати, — зиов заговорив Гуртер підводячи на капітана свої очі без блиску, запавші глибоко і майже прислонені стреліхатими бровами. — Спасибі тобі, тисячний спасибі за те, що навідав ся! Подай мені руку... не бій ся... хочу тільки приложити її ось тут, до серця... Знаю, знаю, ти добрий, щирий чоловік! Я дізнав ся про се, та аж по часі. Давійше, коли я був маючий, коли я був сліпний, коли я морозив своє серце і огортав сталевим панцирем, — тоді не хотів я навіть ані знати про тебе. Я ненавидів тебе з глибини душі. Я погорджував Анельцею, що вийшла за тебе замож. Ох! Бог мене покарав. Спустив на мене два удари, синку, оди тяжший від другого. Відібрав мені маєток і відчинив мені очі!...

Хлипане без сліз, що потрясло цілим його тілом, не дало йому далі говорити. По тім надійшов довгий пароксизм кашлю, так що аж сестра милосердя прибігла, щоби переконатися, чи пацієнтови не грозить яка поважна небезпека. А коли кашель мннув, в кімнаті запанувала тиша і стояла кілька мінут, поки дідусь відхлипав ся і видихав ся на стілько, що міг говорити далше.

— Перед чотирма роками я стратив усе, що тільки мав, — говорив далі Гуртер.

— Перед чотирма роками! — скрикнув капітан, не могучи опанувати свого зворушення і кинув ся на кріслі мов опечений.

— Так синку, перед чотирма роками, — potwierдив Гуртер, не розуміючи того зворушення. — Довга се історія... Підвели мене, ошукали — нехай їм сего Бог не забуде! Я лншив ся без кусника хліба. Зробили мене костельним дідом... Ой, важкий се хліб, та щож, я мусів... Тоді я згадав про вас, про Анелю, про тебе... Я довідав ся, що ти в Боснії. Я написав до Анелі, вияснив її своє положене, благаючи її помочи. Не відписала... По році я написав другий раз. Не відписала нічого... Я занедужав... Утратив місце... Старий, ні до якої роботи не спосібний... кому хочеть ся держати дармоїда! Прийшло ся жебрати, простягати руку по кусник хліба. Тоді я поду-

мав, що всеж таки... Боже мій! аджеж воиа моя сестрінця! Аджеж я виховав, вивіував її! Адже чень не викниє мене за двері. Про Аиелю я так думав... і вибрав ся до взс. З Кракова... піхотою... по жебранів хлібу... в голоді і холоді... Ох, синку! Чую, що справедливо Паи Біг карає мене за мої гріхи. Алеж і кара його є тяжка-тяженька!

Капітан сидів при сих словах мов на тортурі. Кожде речене мов цвях вбивало ся йому в тіло. Кожний зойк старого мов шруба викручував йому сустав. Кожний напад кашлю палив його як вогонь смолоскипа. Він силкував ся не глядіти на Гуртера, щоби не зрадити ся перед ним з тим, які страшні муки завдають йому його слова. А старий викашлявши ся тяг дальше свою річ:

— Не відписала мені! Забула про мене і не хотіла пригадати собі. Може се і справедливо. Може так мені й належало ся за те, що я вперед забув був про вас. Та всеж таки повинна б була... Ох, синку, не дай Боже ані тобі, ані її коштувати того, що через ті чотири роки було моєю щоденною стравою!

Обтер важкі сльози, що покотили ся йому з очий і заблудили ся в глибоких зморщках лица.

— Але ти — ти мене не відіпхнеш, правда? Даси мені пристановок на решту моїх днів? — обернув ся Гуртер тремтячим голосом до капітана.

— Алеж батечку! — скрикнув сей, обнимаючи обі його висохлі руки своїми долоньями, — чиж могли ви хоч на хвилю сумнівати ся про се? Тільки видужайте на стілько, щоб могли відси рушити ся.

— О, видужаю, видужаю! — сквапно говорив Гуртер. — Чую, що Бог тебе посилає до мене. Сама твоя присутність додає мені сили і здоровля. Спасибі тобі, синку! Стократно спасибі!

А потім мелянхолійно киваючи головою додав:

— Але її бою ся.. Аиельці бою ся. Пильнуй її, синку! Добра була дівчина, розумна і енергічна. Та я проклятий, нещасливий затроїв її душу! Я вщепив в неї ту пиху, ту погорду супроти инзших, нуждених, упосліджених... Той страх перед недостатком і вбожеством... Ту погорду для бідноти... І бою ся, синку, щоби та хопта не приглушила в її душі благодатних зерен. Аджеж не відписала мені ані раз, коли я її признав ся, що я бідний і пропадаю в нужді. Не потішила мене, не простягла мені руки з підпорою. Се, синку, злий знак, ду-

же злий! Сним оружем, яке я її віткнув в руку, побила мене самого. Пильнуй її, бо се дуже небезпечне оружє!

Капітан блідий і холодний як труп глядів на Гуртера мертвецькими очима, а потім встав і почав сквалливо прощати ся зі старим. Чув, що довша його присутність на цьому місці, довше слуханє Гуртерових слів доведе його до стеклости, до божевіля. Обнятий трівогою, яку почуввають люди перед апоплектичним ударом, він хапав ся вийти геть відси, на свіже повітре.

— Йдеш вже, синку? — жалібно говорив Гуртер. — Ну, йди, йди! Знаю, маєш зайате, маєш обовязки. Але навідай ся до мене, коли будеш мати час! А потім, коли вндужаю, заклинаю тебе на всі святощі, синку, візьми мене до себе! Дай мені куточок у своїм домі і кусник хліба! Не довго вже буду тобі заваджати. Тільки не дай мені згинути з голоду під плотом!

— Значить, брехала! І в тій точці брехала! — вертіло щось у мізку капітана. — Обточила мене з усіх боків тентами брехії. Боже, як майстерно грав свою роль! Видала ся мені чистою, святою, невинною. Я був би голову свою дав за те, що ніяка лиха думка ніколи не доторкнула ся її душі. А вона тимчасом... Показала мені фальшиві рахунки, знаючи, що в зворушенню першої радості не буду в силі переглянути їх докладно. Показала мені фальшовані дідові листи, повні вдячності і ситої любови, а на дійсні листи голодного, нуждою побитого старця навіть не зволила відповісти. Що се за вдача? Що за серце? Чи чортиця, чи тільки комедіянтка?

А потім пригадав собі Гуртерові слова про затроєне Ангеліної душі пихою і погордою супроти бідних і почав міркувати холодно.

— Аджеж правда! Вихована в достатку і роскошах, в тісних середньовічних поглядах, здалека від дійсного життя і його боротьби, здалека від терплячих і уполіжжених людей, відкиж могла навчити ся співчуття до них? Не привикла до ніякої пожиточної праці в часі своєї молодости, на те тільки була приготована, щоби бути куклою, ідеалом, надземною істотою, божеством і забавкою мущини, але не людиною, не горожанкою. Її дали виховане релігійне, то значить, її вивчили катехізму, молитов, релігійних практик, але цілим вихованем, цілим життям, укладом, домашньою і шкільною традицією на завсідги попсовано її етичні основи. А потім стало ся те, що мусіло стати ся!

Вийшовши зі шпиталю капітан звернув у тісну та круту не то вуличку, не то полеву доріжку, що вела на Пекарську вулицю, щоби найкоротшою дорогою дістати ся до дому. Тремтів при самій думці, що швидко зустріне ся з жінкою, буде мусів говорити з нею, почує її нові викрутаси, нові брехії з новими доказами і буде мусів крок за кроком розпанахувати ту тужденну павутину. Почував безмірне обриджене до неї як до жінки спідленої, негідної його назви. Якеж

глибоко впала в його очач в протягу остатних дваццати і чотирьох годин! Люціфер зіпхнений з вершка небес на дно пекла не падав глибоше. І се була Анеля, мати його дїтий! І се була та жінка, що носила його імя і без ваганя втоптувала його в болото! Так ось як виглядала та його честь, для котрої віддав у жертву жите свого найвірнійшого друга!

Вулиця була пуста. Щоби втекти від думок, що мов пажирливі миши гризли його иутро, капітан силкував ся придивляти ся найзвичайнїшим річам довкола. Старанио читав написи на вивісках, виблїдлі та сполокані дощами. Числив стовпи і щєблі в штахетах. Довго вдивляв ся в лице гіпсованої статуетки Мадонни перед інтернатом Змартвихвстанців сьлкуючи ся в рисах сего гіпсового лица віднайти щось схожого з рисами Анелі.

А потім нараз без ніякої видимої причини прискорив ходу. почав поспішати, мало що не бігти до своєї квартири, немов би там лютив ся пожар і грозив комусь смертию або немов би загалом над кимсь там зависла якась страшна катастрофа, а він своїм вчасним приходом міг її відвернути. І тільки тепер, в тій хвилі шаленої тривоги, безвзглядного несуслокою, прискореного битя серця, що змагало ся по мірі його наближення до добре йому знакомої зеленої камениці, він почув, що не зважаючи на всі стражданя, не зважаючи на незатертий сором, яким окружила його імя, він усе так любить її, любить сю гарну, веселу, енергічну жінку, ті глибокі, чаруючі очи, рожеві уста, блискуче, розкішне волосє, той гнучкий стаи, той голос, ті рухи... Що зробить тепер, як розмотає той проклятий клубок, що його облутає, про се не думав. Почував близькість катастрофи, глухий гук надпливаючої тучі з клекотячими громами, але не знав, не силкував ся вгадати, в кого вдарить перший грім.

Наближаючи ся до камениці, де була його домівка, капітан побачив, як до тої самої камениці з супротилежного боку, від Панської вулиці, наближала ся досить незвичайна група зложена з пптьох молодих дівчат повбираних у сукні крикливих і негармонійних колірив у капелюхах з пірем, гілячками штучних квіток і величезними кокардами. Рухи і постаті тих дівчат від першого разу свідчили про ремесло, яким вони займають ся. Ідучи вони кидали визиваючі позирки на мушчин, сміяли ся голосно і загалом старали ся звертати на себе увагу всіх прохожих. Їх провадив один одинокий мушчина, чоловік середних літ, підсадкуватий, з лицем безсумнівно

семітського типу, одягнений у звичайну цнвільну, досить уже пришаштану та негарну одержу.

Ідучи тротоаром дівчата бігали очима по каменцях, а в кінці зупинивши ся напроти тої, де жив капітан, згідно показали пальцями:

— Тут! тут! В от сій зеленій каменці.

Чоловік з лицем семітського типу не мовлячи нічого кинув ся на півперек вулиці до брами каменці, а за ним пішли також дівчата хнхикаючи і високо, з очевидним кокетством піднимаючи спідниці. Капітан зупинив ся в брамі і з зачудованем поглядав на се незвичайне товариство. Чоловічок, що йшов на перед, увійшов до сінні і тільки тут, побачивши капітана, зупинив ся і по хвилевім ваганю, доторкаючи ся правою рукою до шапки підійшов до него.

— Перепрашаю пана капітана, — промовив з тою підсолодженою покірністю, що властива кельнерам і поліційним ревізорам, — чи пан капітан живе тут, у тій каменці?

— Так є.

— А не міг би мені пан капітан сказати, чи не живе тут яка пані капітанова?

— Пані капітанова? Яка капітанова?

— Якась вдова по капітані.

— О скільки знаю, ніяка капітанова вдова тут не живе.

— А що, не мовив я вам? — обернув ся чоловік з видом триумфатора до панночок, що стояли перед брамою каменці не входячи до сінні. — Аджеж я переглянув усю мельдуикову кингу в поліції! Ніяка капітанова вдова тут не живе і не жила ніколи.

— Тоді жила! — резолютно відрізала одна панночка і підкинувши в гору голову та зробивши визиваючу гримасу зирнула на капітана.

— Я б її зараз пізнала! — мовила друга.

— І я також! І я також! — хором обізвали ся інші.

— Але о щож тут ходить? — запитав капітан.

— Та то, прошу пана капітана, є таке діло, — відповів чоловік з лицем семітського типу, шкрябаючи себе по голові. — Я є ревізор від поліції, Гірш, а ті панночки, то є такі панночки, знають пан капітан...

І він моргнув значучо.

— Ні, не знаю, пане Гірш, — відповів капітан.

— То є такі панночки, що їм притрафило ся нещасте... знають пан капітан, вони тепер вернули просто з далекого

краю. А знають пан капітан, відки? Дві з Александрії, з тої що в Єгипті, а три з Константинополя. І знають пани капітан, як вони там дістали ся? Оповідають, що якась пани капітанова, вдова по капітані зі Львова, молода, гарно вбрана — назви не тямлять, — приїхалз до Стрия чи до якого там иншого місточка і шукала служниці, до Львова, вродливої, зручної дівчини по змозі сироти, обіцяючи їй добре удержане і добру плату. Ну, знають пани капітан, таких дівчат у Стрию і в кождім нашім місточку хоч из драбинний віз набирай. Зголосило ся їх кільканайцять. Вона вибрала одну, чи дві, що їй найліпше сподобали ся і взяла з собою до Львова. У Львові заїзджає з такою дівчиною до готелю і говорить їй, що вона сама на разі їй не потребує, але помістить її у своєї приятельки. Тота приятелька держить її кілька деиь, не дає їй нічого робити, годує її, — бідна дівчина просить роботи, а та жінка повідає, що сама її також не потребує, але власне оди знайомий із Станиславова просив її, щоби йому прислала служницю. Дівчина не має гроший на дорогу. Пані дає їй кілька гульденів на руку і сама їде з нею до Станіславова. Там зустрічає її той знайомий, що подобає на заможного дідича-Вірменина, обіцяє дівчині золоті гори і їде з нею дальше до Коломиї, до Черивець, до Серету. Дівчина дурна, не знає, що з нею робить ся і куди їде, тільки дивує ся, що воно тзк довго тягне ся. Дідич втикає їй в руку паспорт, що має показати на румунській границі, везе її через Румунію до Галацу, садить на корабель, везе до Константинополя — і продає... знають пани капітан, продає як шкапу. Продає до такого зкладу... знають пани капітан!... А котрих там не продасть... в Галацу у него був склад, відтам уже віз цілими партіями... Отже котрих там не продав, то віз до Смирии, до Александрії або висилав ще дальше, до Бомбею, до Ріо Жанейро і Бог знає ще куди.

— Алеж се страшенна історія! — скрикнув ззчудувзний капітан. -- Сему навіть вірити не хочеть ся!

— Ага, ага! — підхопив Гірш і потакуючи кивав головою, — не хочеть ся вірити, з про те воно чистісенька правда. Знають пани капітан, ми також з початку не хотіли вірити. Вже два роки тому наззд писало ся по газетах, що в Константинополі і по инших турецьких містах відбувзють ся зовсім явні торги на дівчата і що якісь агенти звозять там потаємно велику силу незлих галицьких дівчат. Знають пани капітан, як то газетярі пишуть... може там в тім і є якась зерно правди,

але коли його газетяр дістане в свої руки, то зараз таку купу набреше, набаламутить, пороздуває, що сю крихітку правди навіть її рідний батько не міг би пізнати. А поліція читає се і думає собі: як би се була правда, то був би хтось покритвджений, хтось би упімиув ся, поскаржив ся, ну, то в такім разі ми могли б узяти ся слідити сю справу. Але так, знають пан капітан, „во кайи клегер, да іст аух кайн ріхтер”. Газети собі пишуть, а ми мовчимо. Потім і газети перестали писати, знайшли собі щось нового до писання, а ми нічого.

В сїнях камениці було холодно, провівало. Ревізор Гірш, очевидно почувавши собі за велику честь, що капітан так зацікавив ся сею справою і слухає його так уважно, попустив поводи своїй балакливости і раз у раз гестикуючи, підморгуючи, переривави та перехалуючи малював широко цілий хід і стає сеї дивовижної історії. Дівчата тимчасом стояли на тротоарі перед брамою і почали вже нетерпеливити ся, не знаючи, що мають чинити і дожидаючи очевидно, що їм скаже ревізор.

— Знаєте що, пане Гірш, — перебив капітан безконечний потік його балакаїя, — дуже мене зацікавила отся історія. Пригадую собі, що перед кількома роками тут справді жила одна вдова по військовім — не тямлю вже чи то був капітан чи полковник. Може я буду міг допомогти вам відшукати її.

— А, я би за се пану капітанови був дуже, дуже вдячний! — мовив ревізор. — Бо знають пан капітан, чому? Се не проста справа. Се навіть дуже делікатна справа, не те, що проста крадіж або навіть убійство. А як ще тота пані капітанова має яких знайомих військових або як трафиш не на тоту, що треба, то... знають пан капітан, такий бідний ревізор від поліції, то дрібна муха. Роздавити її не трудно, коли хто має плечі.

— Ну, значить подвійна причина, щоби брати ся до діла осторожно. Я тут у військових кругах досить знайомий і може буду міг дати вам деякі інформації, та хотів би поперед усього знати, як стєїть ся справа. Я-б вас запросив до себе, та у мене там жінка, дитина недужа...

— О, ні, ні! — поспішно скрикнув ревізор. — Зовсім не хочу робити панству ніякого клопоту.

— Може би ліпше було зробити ось як? Відшліть ви сих паиночок — де вони живуть?

— В готелі, у Геккера.

— Значить, нехай ідуть до готелю. А коли винайдемо сю

злочинницю, тоді покличете їх, щобн станули її до очей. Добре?

— Думаю, що так буде найліпше! — говорив ревізор, рад, що раптом здобув союзника в такій знатній фігурі, як капітан і при тім дивуючися, що сеї незнакомий йому капітан так якось горячо бере собі до серця сю справу і ні відси ні відти накидаєсь йому зі своєю підмогою. І обертаючися до дівчат, говорив зовсім відмінним, острим і розказуючим тоном:

— Прошу йти до готелю і ждати на мене. Я там швидко надійду.

Дівчата пішли, розмовляючи голосно між собою, сміючися і частенько озираючися поза себе.

— А ми — говорив капітан по їх відході до ревізора — може би вступили де небудь тут близько до реставрації? Ви вже по обіді?

— О, ні! Де там при нашій службі думати так швидко про обід!

— Добре. Я також троха пригодув. Зімо разом обід і побалакаємо.

Ревізор чим раз більше почав набирати підозріння, та не давав нічого пізнати по собі, тим більше, що крім сподіваних інформацій йому всміхала ся надія на добрий обід в товаристві капітана. Вступили до Варшавського готелю. Капітан зажадав окремої кімнати, замовив обід і бутельку вина і сідаючи при столі побіч Гірша, що троха заклопотаний сидів тільки на половинні крісла, промовив як найсвобіднішим тоном:

— А, я забув вам представити ся, пане Гірш! Я капітан Ангарович. Перед кількома днями повернув з Боснії. Здається, що ви з якимсь підозрінням поглядали на мене, коли я обіцяв вам свою підмогу при відшуканю тої злочинниці...

— А леж пане капітане! — скрикнув Гірш мов ужалений схапуючи ся з крісла. — Відкнж я міг — —

— Сидіть, сидіть! — говорив капітан, беручи його за рамя і втискаючи на крісло. — Не маєте чого так дуже відпирати ся. Аджеж се ваше ремесло — підозрівати, догадувати ся ріжних таємних звязків. Не думаю брати вам за зле вашого підозріння, зовсім ні. Але поперед усього їджмо! — додав, коли кельнер приніс росіл і понанівав тарелі.

— На кілька минут перервала ся розмова. Чутн було тільки брязкане ложок о тарілку і хлюпане плину. Ревізор їв завзятю, добросовісно, бажаючи замаскувати своє внутрішнє заклопотанє в тім незвичайнім положеню.

— Я вам усе витолкую, — говорив капітан випорожнивши свою тарілку. — Є тут справді деякий звязок, є щось таке, що мене спонукує доложити всіх сил, щобн відшукати сю жєнцїну. Але докінчіть же насамперед своє оповіданє!

На лнхо, ревізор був вже тепер далеко не такий говіркий як вперед.

— Мое оповіданє? — запнтав з видом вднвованя. — Що я пану капітанови маю більше оповідати?

— Ну, про ту.. жєнцїну. Як вона називаєть ся?

— Е, як би ми се знали! — скрикнув ревізор. — Вже би вона була в наших руках. Тї дурні кози або зовсім не пнтали, як вона називаєть ся — капітанова тай капітанова! або хоч котра й знала, то забула.

— А відкиж знають, де вона жнла?

— Декотрі — власне тї, що приходили сюди зо мною — пригадали собі, що по приїзді до Львова капітанова воднла їх на хвнлю до свого помешканя на Пекарській Тїлько й усе-го знали, навїть нумеру дому не тямилн, аж треба було водити їх на місце, щобн пізнали каменнцю.

— Ну, а були у тої капітанової дїтн?

— Здаєть ся, що нї. Бодай нї одна з них нїчого про них не згадувала.

Капітан віддихнув троха лекше.

— Ну, і богато ж дївчат звербувала вона таким способом?

— А хтож се може знати? Бувала по всіх місточках, а де не була сама, там була її товаришка. Доси вернуло їх із Турції сїмнайцять, але говорять, що їх там лишнло ся далеко більше. Котру купнв богатнй Турок і запер у себе у гаремі, ся пропала на віки. А і з таких домів... знають пан капітан... дуже тяжко їм видобути ся. Тї що вернули, мусїли переборювати величєзні трудностн. Аж наша амбасада мусїла вмїшати ся в те, щоби тим нещасним жертвам уможливити поворот до рїдного краю.

— Алеж се страшєнне! — промовив капітан нємов сам до себе. — Вирванї з посеред рїднї, з круга знайомнх, з рїдного краю, кинєні в бездонне болото зїпсутя, засудженї на вїчну неволю, на забутє, на передчасну смерть або сто разів гїршу від неї нужду на чужинї!... Аджеж від самої думки про таке положєне можна одурїти. І та бєстїя не жїнка брала за се гроші!

— Амбасада розслїдила сю справу, на скїлько могла, — говорив далї Гїрш. — Туркн платили за гарнї, молодї і невиннї дївчата навїть по сто і по двїста дукатів. За инші менше, як до згоди.

— Ну, але того, хто їх продавав, того агента — —

— О, сего вже маємо! — гордо перебив ревізор. — О, се хитрий лис!

— Певно жид.

— Ну, розумієть ся! — якось нерадо процідив Гірш. — Такий інтерес тільки жидом може стояти. Я певнісінький, що без него аїї ота капітанова аїї її товаришка не була би й подумала про сей гешефт. Що він їх наклонив до него і платив їм тільки малу частину того, що сам заробляв, се вже розумієть ся само собою. Ну, та тепер йому урветь ся. Перед кількома днями на наше телеграфічне жадає його арештоваю в Будапешті. Від будапештенської поліції є донесене, що при нім знайдено богато паперів, рахунків, квітів і цілий довгий список його помічників і помічниць. То, пає, буде для нас робота! То будуть лови по цілім краю!

Капітан аж стрепенув ся з обридженя, побачивши на лиці сего чоловіка проблиск якоїсь звірячої радості, радості вовка, що бачить стовплеє в огорожі стадо овець і знає, що може рвати і дусити і гризти їх, і нії оди з них не здужає аїї втекти аїї супротивляти ся йому.

— Розумію вашу радість, пає Гірш, — промовив по хвилі, — та про те мені здаєть ся, що було би більше чого радувати ся, як би ви паєове перед тим були троха чуткіїші і не дали собі з перед носа вивезти і потопити в безвістях тільки невинних жертв.

— Чи то мое діло? — цілком розсудливо запитав Гірш беручи ся до принесеної печені. — Пає капітане, чи то я тут маю щось до розказу? Ми, ревізори, комісарі, є як ті пси: показуть нам звіря, спустять з припою — наш обовязок зловити його. А решта не до нас належить, а до тих, що кермують ловами. У нас і без того богато роботи — ой, так богато роботи, стілько біганини, що чоловік ледво дихає. От і вчора вечір! Чи увірять пає капітан, що тут у самім Львові, в середині міста через кілька літ діяло ся щось дуже подібне до тих історій з торгівлею дівчатами? І ніхто не знав про се!

— А се що таке? — запитав капітан.

— Жила тут коло Доміїкаїв така собі паєї Юлія Шаб-лїська, називала себе вдовою, а властиво була так собі, розвідка. Ще молода жієка, порядна, завсїгда з шиком олягненна, образоваєна, бувала в товариствах... Від кількох літ за урядовою концесією удержувала приватний пансіон для дівчат, що покінчили виділову школу. Мала їх приготувувати до матури

чи до якихсь там екзамінів. І подумайте собі, пане, перед кількома днями довідує ся поліція, що сей пансіон є властиво дім найстрашнішого зіпсутя. Там допускали тільки аристократію, богачів, висших офіцерів, але що там діяло ся в тім замкненім товаристві, се переходить всяку людську фантазію.

Кожде слово сего оповідання було иначе ніж застромлений у серце капітана і обернений у кровавій раїї. Облитий холодним потом, ледво дихаючи, мов на тортурях він ледво міг удержати ся на кріслі і блідими устами ледво видусив:

— Ну?

— Я тільки так для приміру говорю! — лепотів дальше Гірш упоравши печеню принесену для обох і попиваючи вино, котре очевидно чим раз більше розвязувало йому язика. — Аджеж годі навіть подумати, щоби не один із панів належних до нашої висшої власти не знав про се. Самі там ходили! По місті голосно вишіптують назви дуже грубих риб, що були там постійними гістьми. А про те все було тихо. Аж коли кілька дівчат із сего пансіону небезпечно розхорувало ся, а кілька померло в шпиталю, коли з ріжних боків почали роздавати ся різкі голоси обуреия, поліція мусіла рушити ся. Вчора арештували мн сю паню і цілий її пенсіон. Пане, кілько там з разу було крику і обуреия і омліваня і комедії! Ай, ай! А всіляких паперів, квітів, листів скілько забрано! Там то буде можна повичитувати гарні історії! Ба, але сего не пустять на світ. Вже там є такі, що подбають о те, щоби тільки те вийшло на денне світло, що їм буде догідне.

— Боже, Боже! — шептав капітан почуваячи, що щось страшенне стискає його горло, здавлює груди. Гірш прийняв се за захохоту до дальшого балаканя і випивши пів бутельки вина торочив дальше, тепер вже зовсім свобідним, а часом просто докторальним тоном.

— А на що я се говорю, пане капітане? На те, щоби вам вяснити політику. Бо се не політика — коли дерево ивите, взяти і позбавити цвіт або потім позбавити зелені завязочки плодів. Але вискати, аж грушечки достигнуть, а потім потрясти деревину і бачити, як усі вони спадають уже готові, гарні, соковаті — отсе радість! Отсе заслуга! А у нас, прощю панна капітана, инакше навіть не можна. Адже злочинець доки не сповнить злочину, не є й злочинцем. Щож би то мені було за те, як би я зловив того агента на примір в хвилі, коли він іхав з дівчиною зі Станіслава до Черновець?

— Уратували б дівчину! — мовив капітан.

— Е, дівчину! Що дівчина! Дівчині одна дорога! — цинічио сміючи ся відрізав Гірш. — Я б її сьогодні відібрав від одного агента, а вона би завтра і без него пустила ся на исп. І се ще питане, чи я б уратував її від него. Ви би мені сказав, що ианяв її до служби, дівчина потвердила б і який же я маю спосіб доказати йому, що се не правда? Ще би мене самого оскаржив, а досить двох-трьох таких припадків і бідний ревізор буде позбавлений кусиика хліба. Тепср, се вже ииша справа! Тепер я можу піти і зробити на примір у пана капітана домову ревізію і пан не сміє мені сего заборонити.

Капітан схопив ся немов опарений окропом.

— У мене? Чи ви сказали ся? У мене?

— Ха, ха, ха, ха! — реготав ся Гірш на пів пияим, на пів злорадим реготом. — Як пан перелякали ся! Ха, ха, ха! Не бійте ся, паночку, я тільки иа жарт так сказав, на той приклад, „цум байшпіль”.

Капітан помаленьку, смакуючи краплину за краплиною пив вино зі своєї чарки, щоби показати ся супокійним і замакувати смертельну блідість, що — чув се виразно — розливалася по всім його лиці. Гірш своїми малими блискучими оченятами вдивляв ся в нього і на пів пияно-добродушний, а на пів хитрий усміх грав на його лиці, розширюючи його грубі, м'ясисті губи і виказуючи за ними білі, крепкі зуби, немов готові рвати і шарпати живе мясо.

— То пан капітан цілих пять літ служили в Боснії? — запитав він нараз.

— Так е.

— Пригадую собі троха пана капітана ще з давнійших часів, ще яко поручника. Я був тоді кельисром у кавярні на Вірменській вулиці, знають пан капітан?

— Яюсь собі не пригадую, — відповів капітан подаючи вид, немов то він дуже пильно шукає в своїй памяти тої кавярні і того кельнера.

— О, так! Пан Аигарович! Памятаю дуже добре! Всі офіцери говорили про пана... про панову жінку, що така молода, гарна, що так пана любить...

— Пане Гірш! — скрикнув уражений капітан, — прошу вас, схойайте ті спомини для себе!

— Ах, який же бо пан капітан! — підхопив Гірш не виходячи зі свого щасливого настрою. — Аджеж я не сказав нічого злого. Крий мене Господи! Я тільки дивую ся, як пан капітан міг так довгий час видержати в Боснії без жінки.

— Ну, щож, служба, обов'язок, — з нехотя буркнув капітан.

— О, так знаю, що пан капітан завсїгдн пильнує свого обов'язку. Але за таку жертву повнннн бн пану капітанови дати золотнй хрест заслугн. Га, га, га! Се не кожднй потрафить! Лишнтн молоду жінку через пять лїт соломянок вдовою!...

Се остатнє слово, висказане без нїякого глубшого наміру, раптом мнгнуло в Гіршовїй головї як електричнз іскра і освїтнло такї рядн вражїнь, показало такї зв'язкн мїж фактами, якї вїн вперед, що правда, иеясно підозрївав, та котрї тепер його полїційннї ум побачнв ясно як на долонї. Вїн мовчав кїлька хвнли, комбїнуючн в душї все, що доси чув і бачнв. Чим довше думав, тнм бїльшою радїстю проясїювало ся його лнцє. Кндав ся на крїслї, робнв наглї а прудкї рухн, немов нараз уся шкура почала його свербїти і цїла його фігура виявляла таку радїсну перемену, що капітан прїднвляв ся йому з зачудуванем і обрїдженем.

— А вам що такого, пане Гірш? — запнтав нарештї.

— Ах, нїчого! Се тїлько так. Се у мене часом так буває, — радїсно вїдповїв Гірш, а рївночасно моргаючн з комїчїотаемннм вїдом давав до пїзаня, що ховає в душї якнїсь секрет і мусить робнти над собою наїбїльшї зусїля, щоби з ннм не зрадити ся. Та иараз прнхнлюючн своє лнцє, в тїй хвнлї подїбне до грецького Сатїра, бнлизько до капїтанового облнчя і довірливо моргаючн очима вїн запнтав майже шепотом:

— А прошу папа капїтана, чн пан капїтан справдї живе там, у тїй каменнї на Пекарськїй?

— Ну, так, — мовнв капїтан мимоволї вїдхнляючн голову.

— А на котрїм поверсї?

— На першїм.

— І паїї капїтанова також там жила тодї, як пана капїтана не було?

— Там.

— І днтнна у пана капїтанз справдї хора?

— Не знаю. Колн я внходнв з дому, була справдї трох не здорова. Та може вже їй лїпше.

Якесь иеприемне почутє обрїдження перед собою самнм прїшло по капїтановїй душї, колн внголошував сю брехню. Та вїн почував, що вїд разу не може випутатн ся і що сей проклятнй, на пїв п'яннй жнд з покїрного і заклопотаного жндка починає переходнтн в ролю небезпечногo протнвннка,

перед котрим треба мати ся на острозі.

Гірш усміхав ся на пів добродушно, на пів злобно, тим властивим жидівським усміхом, що так уміє допекти до дна душі, гірше ніж найрізкіша зневага.

— О, певно вже виздоровіла. Зовсім виздоровіла і пішла до школи. Ге, ге, ге!

Капітан аж зубами заскреготав і що сили стиснув у долонях поруче крісла, на силу вдержуючи себе самого, щоби не кинути ся на сего огидника і не розчерепати йому голови.

— Пане Гірш! — гаркнув яось, задихавши ся від здавлюваної злости.

— Нічого, нічого!... успокоював його Гірш. — Алеж я нічого злого... Аджеж я розумію! О, все, все розумію.

— Що таке розумієте?

— Се вже мое діло. Ну, але пан капітан обіцяли мені щось сказати і не сказали.

— Що таке?

— Як то, що таке? Пан капітан мали мені сказати, для чого так интересують ся тою брудною справою... тою торговлею дівчатами?

Капітанови похололо коло серця. Чув, що Гірш помаленько, та певною рукою вбиває йому ніж у груди. В його голові мішало ся.

— Ах, се буде довго оповідати...

— По що довго? По що довго? — по своєму всміхаючи ся цідив Гірш, не перестаючи ані на хвилю скося позирати на капітана. — Знають пан капітан, я се пану капітанови коротко скажу.

І Гірш положив руку на капітанових плечах, а в протягу дальшої бесіди почав навіть протекціонально клепати його по плечі. На горе, зміст того балаканя був такий, що капітан уже не міг встати, вхопити крісло або виломити ноги від стола і одним замахом зробитн кінець Гіршовим усміхам, балаканям і всім його плянам.

— Я знаю, пан капітан є добрий чоловік, службовий чоловік, гоировий чоловік. Одним словом — благородний чоловік. Пан капітан для мене був дуже людяний і чемний, і погордував моім товариством. Я для того пану капітанови хочу щось сказати.

І нахилиючи ся зовсім аж до капітанового вуха мовив:

— Нехай пан капітан зараз ідуть до дому! Нехай пан капітан добре перешукають всі шуфлядки, шафки, коробки і

комодки паїї капітаіової. І нехай паи капітаи повибираюь всі папери, листи, білети візитові — але то все чисто! Хиба метрики і урядові свідоцтва нехай лишать ся. А тамте все нехай паи капітаи завиинуть у стару газету, заиесуть до кухиї і кшуть у вогоиь. Але то зараз!

Капітаи сидів мов оголомшений.

— Що се значить? Чого ви хочете? — запнтав мов кризь сои.

Гірш не переставав плескати його по плечі.

— Ну, аджеж пан капітаи, — мудрий чоловік! Що пану довго говорити? Аджеж паи знають, я є ревізор поліції і вмію трошка думати. А тут прецінь не треба великої мудрости, що би зміркувати, що ота вдова капітаіова, що займала ся вербованем дівчат, се не хто инший, як тільки ваша жінка. А хто знає, чи та паїї Шабліська, що ми її вчора арештували, не була також і з нею в спілці? Се дуже можливе, а комісарі, що перебирають папери тої паїї, мусіли се вже її без мене віднайти. Нехай же паи капітаи квапить ся! Я йду тепер на поліцію і коли ще там без мене нічого не викрито, то вже я постаю ся — з чемности для паиа капітаиа се зроблю, бо паи капітан певно в тії цілій погаий історії зовсім невинний — що ревізія прийде до паиства хиба аж десь над вечір, або може аж завтра рано. Так значить — клаияюсь панови капітанови!

І не чекаючи капітаіової відповіди Гірш ухопив капелюх, і що духу вибіг з комиати.

Капітаи кільканайцять мінут сидів як скаменілий, без думок, без вражінь. Відчував глухо, що тепер усе скінчило ся, що нема вже куди далі, що ціль і іітерес житя знищені, що перед ним роззявлена бездоииа, нічим не заповиена порожиєча. Відчував, що те, про що навіть не осмілив ся б подумати — величезна, нічим незмита, віковічна ганьба впала на него і раздавлює його на шматочки своїм тягаром. Дізнавав такого почутя, немов би був зерном, що в шалених обертасах крутить ся в гирлі жорнового камія і нараз попадає під той камінь і моментально розприскуєть ся на тисячі частинок, на порошок, на муку, а кожда з тих частинок одну малесеньку хвилину відчуває ще безмірий біль справлений насильним вирванем її з її природиого звязку.

Та нарав прокинув ся зі свого остовпіня. Йог опанувала безумна трівога. Одно одісіньке слово держало в сїїх пазурах цілу його істоту, шарпало її, кидало його в дрозж і

в горячку.

— Поліція!

Задзвонив, заплатив і кинув ся бігти до дому. Мав тільки кількадесять кроків, та про те йому здавало ся, що власне в тих кількох мінутах може там без него стати ся щось нечувано страшне. Може прийти поліція застати цілі купи обридливих паперів — се іде тепер для него верхом усякої страховини. Які будуть наслідки сего факту — про се не думав. Сама хвиля, коли поліція входить до його помешканя, що ще вчора було для него земним раєм, сама ціль того приходу видавалась йому тепер пеклом, мукою, якої не може знести ніяка людська сила. Треба відповідно приготувити ся на сю хвилю! Треба зробити, що буде можна!

І добуваючи останніх сил капітан вбіг по сходах на перший поверх, швидко отворив двері і ввійшов до передпокою, а не заставши там нікого так само швидко, зовсім з таким самим поспіхом, як в день свого повороту з Боснії, відчинив другі двері і ввійшов до салону.

XII.

В салоні застав Анелю. Стояла при столику оперта о него лівою рукою з очима вліпленими в двері. Обое зиркнули одно по одному і рівночасно мимовільний окрик зачудування вирвав ся з уст обоїх. Не пізнали одно одного. Обом показало ся, що від учорашнього полудня, від хвилі коли бачили ся в останне, минули десятки літ, що отсе стоять наспроти себе не живі люди, а якісь мари, що тільки слабо нагадують давно минувші, гарні і щасливі часи.

Гляділи одно на одно мовчки, мов закляті. Кожде крутило ся в колісці своїх власних думок і спостережень, кожде мучило ся своїм власним стражданем, не почувуючи потреби ділити ся ним з другим.

— Чи се та сама Анеля, — думав капітан, — котру я вчора лишив у цвітї здоровля і свіжости, живу, енергічну, з блискучими очима? Чи се та сама зломана, зівяла і немов з хреста знята жінка, що її бачу перед собою? Лице її постаріло о десять літ, на висках зарисували ся морщини, волосе стратило свій полиск, очи зробили ся скляні! Чи чари якісь учора і позавчора застелювали мої очи і не давали мені бачити тої руїни, чи справді одна ніч, одна доба могла довершити такої великої переміни? Але щож могло бути сему причиною?

— Він зовсім посивів! — з переляком думала Анеля. — Його лице пожовкло, очи запали ся глибоко, повіки червої. Очевидно не спав усю ніч. Очевидно знає все. Очевидно все пропало. Ну, для мене нема вже ніякої несподїваики, але він бідний! Скількож він мусїв перетерпіти!

Капітан все ще стояв неначе вкопаний при дверях салону, не могучи відважити ся підійти ближше до жінки. Вона також не могла рушити ся з місця. В кінці капітан видобув з кишені квіт одержаний в канцелярії генеральної команди на своє подане о відставку і розвннувши його мовчки наблизив ся до стола і положив його перед Анелею. Вона уважно зирнула на ту зімняту чвертку паперу, а потім усміхнувши ся сумовито кивнула головою.

Капітан мовчки зняв плащ і кинув його на софу, відперезав шаблю, а потім ввійшовши до передпокою він відтам свою тяжку подорожню валізу, що її доси не розпаковував. Поклавши її на помості близько кафлевої печі прикляк коло неї, знайшов у кишені ключик і почав звільна відпинати ремені і відмикати замки.

Аиеля мовчки, мов зачарована, без руху придивлялася його роботі. Відчинивши валізу капітан нараз пригадав собі щось і не встаючи з помоста, в клячучій поставі і похилений лицем над валізою обернув голову і промовив до жінки рівнодушним голосом:

— А маєш там які папери?

— Які? — запитала Аиеля ледво чутно.

— А ну, які небудь листи від твоїх агентів, квіти, рахунки, загалом усе, що моглоб тебе компромітувати.

— Не маю нічого.

— Пригадай собі добре! — мовив капітан не підносячи голосу, — а як маєш що небудь таке, то спали. В кожній хвилиночці можемо тут мати поліційну ревізію.

— Не маю ніяких таких паперів, — відповіла Аиеля так само рівнодушно, немов би давно була приготована на таку пригоду.

Бачучи, що він починає шукати чогось у своїй валізі і не думає тягти далі розмови, вона сіла на кріслі, обернена до него лицем і пильно слідила за кожним його рухом.

Пошукавши кілька минут у валізі, капітан видобув із неї невеличкий, гарний, в слонову кість оправлений револьвер, почесий дарунок від товаришів, дарований йому на відізднім із Боснії. На ручці виднів ся виритий напис „Цум Анденкеи“. Дуло було майстерно цїзеловане, покрите богатым орнаментом в стилю босняцьких людових виробів. Капітан поклав сю гарну забавку на помості, а потім пошукавши ще хвилю в бокових торбинках валізи видобув із неї пачечку патронів, дібраних до сего револьвера. Знайшовши те, чого йому було треба, капітан не кваплячи ся, поскладав знов у валізі все в давнім порядку, замкнув її, позапинав ременями і вініс до передпокою. Вернувши назад узяв револьвер і патрони, поклав на столі, а потім обертаючн ся до Аиелі з виразом холодної рівнодушности, а навіть ненависти промовив:

— А тепер прошу тебе, вийди відсіля!

Аиеля, що тільки тепер зрозуміла його постанову, не рушаючи ся з місця запнтала:

— Що хочеш робити?

— Що се тебе обходить? Іди до дітей!

— А може мене се також обходить? — відмовила Анеля лагідним, несмілим голосом.

— Не має що тебе обходити! — понуро відмовив капітан розкрояючи цинову оболічку пачки і виймаючи патронн.

— Адже я твоя жінка! — ще несмілійше мовила Анеля, — значить, маю право знати — —

— Не маєш права, нікчемнице! — верескнув нараз капітан кндаючи ся до неї з кулаками. — Не маєш ніякого права, ти відьмо, що підкопала і знищила мое жите, мою честь, усю будучину моїх дітей! Іди геть відси! Іди геть і не спокушуй мене!

Плюнув і відвернув ся від неї. Тремтів увесь. Наглий вбух болю і розпуки розвіяв увесь його удаваний спокій, розсадив ту ледову шкаралюшу, якою хотів обціпити своє серце, щоби не затремтіло перед сповненем остатнього, рішучого вчиюку. Впав на крісло відвернений від неї плечима і закрив лице руками. Сльози бризнули з його очий. Важке ридане затрясло цілним його тілом.

Анеля тимчасом тихо як мара встала з крісла, взяла револьвер і патрони і на пальцях вийшла до сусідньої комнати. Капітан усе ще сидів у тій самій поставі, коли почув наближене дрібних кроків, колн мягкі, ніжні дитячі рученята з обох боків ухопили його руки, а прекрасні, невинні дитячі личка перехилиючи ся силкували ся зазирнути йому в очи. Капітан зірвав ся з крісла і з виразом найвисшої ненависти обернув ся до Анелі, що стояла на своїм давнім місці.

— Жінко! Сатано! Будь сто разів проклята за те, що в останніх хвилях життя ти не ошадила мені ще й сего болю! О, ти мудра, хитроумна! Щоб ані один нерв не лишив ся не розшарпаний, ані один мускул не перепалений пекольним вогнем! Старим майстрам тортури до тебе б іти на науку. Нехай тобі Бог сего ніколи не простить, так як я тобі не прошу в остатній годині!

Анеля мовчала, стояла як камяна статуя. Тільки Цеся чуючи такі страшні слова, котрих значіня нерозуміла і бачучи батька в таким страшнім розворушеню, відступила від него і прибігла до матері і тулячи ся до неї почала голосно плакати. Михась стояв зачудований усе ще держачи батька за руку.

— Татку! Що ти говориш! По що нас лякаеш? — промовив він заступаючи йому дорогу і шарпаючи його за руку.

Капітан глянув на сю маленьку людину і безмірна тоска

обгорнула його душу. Вхопивши Михася в свої обійми підняв його і обливаючи ся слізми почав обсіпати поцілуями його голову, лице і шию.

— Діти мої! Бідні мої діти! — простогнав він. — Що то буде з вами! Що — буде — з вами, коли мене не стане?

— Чи ти знов хочеш нас покинути? — запитав Михась.

В тій хвилі Анеля кинула ся до мужевих ніг. Припавши на коліна і похиливши ся лицем до землі обхопила його ноги раменами і з глибини своєї розпуки скрикнула:

— Антосю!

Голос її роздався мов із якоїсь великої глибини, видався капітанови чимось таким чужим, таким далеким...

Коли Анеля числила на те, що розмягчавши його душу видом дітий зможе тим лекше штурмом вдерти ся в його серце і перебороти його ненависть, то грубо помилила ся. Капітан супроти неї лишив ся непорушений.

— Іди геть! — мовив коротко. — Не роби комедії!

Анеля не вставала.

— Антосю! Заклинаю тебе на любов тих дітий, що їх хочеш осиротити, вислухай мене! Знаю, що я заслужила на острый засуд і що не мину того засуду. Я-ж не хочу оборонювати себе. Хочу тільки, щоби ти мене зрозумів. Аджеж ти любив мене, Антосю!

— О так! — гірко промовив капітан. — І вірячи тій моїй горячій, сліпій любови ти зрадила мене!

— Ні! Клену ся Богом, своєю душею, невинними душами отсих дітий! Я була тобі вірна! Навіть одним помислом я не зрадила тебе!

— Хто тобі повірить! Аджеж ти окружила мене з усіх боків тенетами брехні!! Аджеж ти грала передо мною комедію, удавала радість криючи пекло на дні свого сумління!

Анеля все ще стояла на колінах, бліда, з лицем піднятим до капітана, держачи його за ноги. Капітан лустив Михася на землю і троха лагіднішим голосом промовив:

— Ну, встань і говори, що маєш говорити! Діти, ідїть до свого покою!

Анеля помалу встала. Діти стояли в нерішучости, в кінці Михась обертаючи ся до батька мовив:

— А не будеш бити маму?

— Ні, сину! — поважно відповів капітан.

Діти вийшли. Анеля слїдила за ними довгим, наметним позирком, повним безграничної любови і невисказаної туги.

Бачилось, що бажала на віки вбити собі в тямку, затвердити в своїй душі кожду найдрібнішу рисочку, кождий рух, кождий погляд, кожде слово тих двох маленьких істот. Коли щезли в сусіднім покою, коли двері зачинили ся за ними, аж тоді розсїв ся лід, що, бачилось, доси обдавав її, зломала ся сила її духа і заливаючи ся гіркими сльозами безвладна і майже знетямлена вона упала на крісло.

Капітан сидів на своїм кріслі холодний, недвижний і понурий мов чорна хмара, не почував у своїй серці ані милосердя ані співчуття для тої жінки, що таким безпримірним способом зруйнувала щасте своє власне і його, кинула нестерту глямю на невинні голови сих дітей, ганьбою покрила їх імя. На дні його серця мов гадюка заворушила ся думка:

— Коли б ти була вмерла, заким мала зробити се все! Я був би оплакував тебе як ідеал жінки і матері! Але тепер навіть умерти тобі за пізно.

Анеля перестала плакати, обтерла сльози і обернула очи до мужа. Її лицє не являло вже тепер того ледоватого виразу остовпіння і німого болю, ані тої покірности, що такою поганою плямою падала на него перед хвилию. Яксь дивний вогонь починав помалу розгаряти ся в її очах і випалювати румянці на її так нагло і передчасно зівялих щоках.

— Так ти погорджуеш мною? Проклинаеш мене? — запитала звільна цідячи слово за словом.

Капітан тільки глухо застогнав замість відповіді.

— Ти хотів покинути мене і дітей без слова прощаня?

— Щоб я був ніколи й не бачив тебе!

— Значить, ти ніколи не любив мене?

Капітан стрепенув ся і кинув ся на кріслі. Шалена злість знов почала ворухити ся в його серці.

— Нікчемнице! Мовчи! Не згадуј мені про ту любов, котрої ти не гідна, котра нині стала ся для мене жерелом безконечного стражданя! — крикнув він.

— Так ти задля страждань одного дня, кількох години, проклинаеш цілі літа щастя, ціле пасмо жертв, які я перенесла для тебе?

— Що значуть усі ті жертви супроти сеї страшенної рани, яку ти завдала мені, відбираючи мені честь, пошану у людей, відбираючи мені охоту до житя, саму можливість людського істнованя? Аджеж бачиш, що тепер усе для мене скінчене?

Анеля випростувала ся і з погордою поглянула на него.

— Одно тільки бачу, що ти трус! Тростина, що хитаєть

ся з вітром! Се бачу, а більше нічого. Що для тебе скінчене? Що офіцери не хочуть приймати тебе до казина? Плюнь на них і не ходи там! Що військова служба буде для тебе неможливою? Плюнь на неї і виступи. Що побут у Львові буде для тебе за надто прикрий? Плюнь на Львів і осядь десь на селі, в горах!

— Але ганьба! Свідомість ганьби, що тяжить на тобі, на мені, на наших дітях! Ся страшенна свідомість, котру мушу завсігди носити з собою мов гадзку завішену при грудях! Чи й се нічого?

— О мій любий фарисею! Якеж то нараз делікатне сумління збудило ся в тобі! Страшенна, нечувана ганьба! А в чім же лежить ся ганьба? В тім, що твоя жінка була в тихій спілці з жінкою, що удержувала підозреиний дім, що вербувала дівчата призначені для таких самих домів. О страхітте! О встид! А скажи мені лише, ти благородна і незаплямлена душе, кілька разів за своїх кавалерських або й некавалерських часів подавав ти практично помічну руку такому ганьбному промислови, давав більше або менше щедрий заробіток таким жінкам? А ті твої благородні приятелі, що так люто обурюють ся на мій ганьбний промисл, — чи не для того се чинять, що самі аж надто часто підлягали його покусам, аж надто богато грошей видавали на його піднесене? О нікчемі, підлі, брехливі! Аджеж із тих, що вчора веліли увязнити Юлію, що швидко й мое ім'я з чортівською радістю вивісять на шибеїцї ганьби і видадуть на наругу світу, — аджеж із них майже кождий давно знав, що діяло ся у Юлії, а декотрі були там щоденними гістьми! Ні, я за мало сказала! Декотрі були прямо ініціаторами сего підприємства, заслонювали його своїми плечима, своєю родовою або урядовою повагою! А тепер, коли годі вже його дальше заслонювати, — о, так! тепер ціле пекло ганьби і публичного осуду нехай паде на голови тих жінок, що — — О, як я погорджую вами! Як я ненавиджу вас, ви фарисеї, ви брехуни і лицеміри! Вчинок навіть найогидніший, найбільша підлота не є для вас нічим. Вас лякає тільки осуд юрби, привид відвічальности. Добре схована підлота перестав бути підлотою, утаєний злочин є тільки доказом відваги і зручности!

Замовкла, бо духу її не стало в грудях. Трясла ся як в лихорадці. Капітан вдивляв ся в неї зачудуванім, майже божевільним поглядом; йому здавало ся, що її постать перед очима росте, розростає ся, перемінює ся на привид якоїсь

грізної фурії з лицем таким страшним, що один її позирк може вбити чоловіка. Він зовсім не надіяв ся такого обороту розмови, чув себе оголомшеним, пригнобленим, бо в душі мусів тим словам признати багато правди.

Аиеля присунула своє крісло ближше до капітанового, сіла як раз насупроти него і дивлячись йому в очи заговорнула зовсім зміненим, м'яким, жалібним голосом:

—А ти, Аитосю!... І ти осуджуеш мене, проклинаєш, ненавидиш! Ти перший кидаєш на мене каменем погорди. Тн, кого я так горячо, так вірно любила, для кого я не завагувала ся посвятити все, все на світ! Аджеж для тебе я покниула дідуся і його маєток, пішла з тобою на вбожество, на недостаток, до якого вперед не була звикла. Любов побудувала мені золотий міст на тій дорозі. Ані на хвилю я не пожалувала свого кроку. Ані один докір не вийшов із моїх уст. Спокійно зносила я те, чого була би злякала ся моя душа, коли б я була давнійше могла собі се уявити. Я бачила, що ти відчуваєш мое положене, що турбуєш ся, що силкуєш ся вчинити так, щоби мені нічого не бракувало, та не знаходиш способу. Прийшли діти і наш стаи значно погіршив ся. Потаємно писала я кілька листів до старого Гуртера, укорюючи ся перед ним, унижуючись, навіть упідлюючись і благаючи його о поміч. Безсердечний, засліплений старець звертав мені мої листи нерозпечатані. Покликано тебе до Боснії. Я лишила ся тут сама з дітьми, на половині пеисії. Чи можеш уявити собі мое положене? В кількох листах я натякала тобі на него, та бачучи з твоїх листів, що ті натяки гризуть твою душу і затроюють спокій а мені не приносять ніякої помочи, я постановила собі мовчати, писати тобі тільки про веселі річн, а сама собі радити. Я почала шукати лекції. Чи думаєш, що з твоїх приятелів, із тнх панів військових, що тепер так ярко палають святим вогнем обуреня на мою ганьбу, хоч один зголосив ся, хоч один забажав бодай у чім небудь допомогти мені? Ах, ні! Один зголосив ся, один предложив мені свою поміч! Се був барон Рейхлінген. Але ціною його помочи мало бути те, про що сама думка наповнює мене огидою і обрідженем. Я відіпхнула його, та він не хотів відчепити ся, волочив ся за мною, говорив мені виразно, що бажає самою своєю присутністю і невідступністю скомпромітувати мене в очах світа, а потім... потім мав надію, що оклеветана і засуджена загальною опінією ще перед сповненем проступка, кінець кінців упаду там, де він хотів мене мати. Що мала я чинити? Не хотячи ви-

кликати скандалу, як потапаючий бритви я вхопила ся того способу, який піддала мені Юлія. Я подала внд, буцім то склоюю ся до його бажань, запросила його, щоби бував у мене, та рівночасно я запрошувала завсїгда кілька резолютивних панючок з Юльциного паисіону. Держачи ся з далека як хозяйка дому я лишал його в їх руках. Результат перевершив мої сподіваня. Зіпсований до шпіку костей барои швидко за-смакував у їх товаристві лїпше як у моїм. Пив, сипав грїшми, одурював себе і силував ся одурювати нас усїх. Я приймала його гроші і дарунки знаючи, що коли їх не прийму, він кине їх у перші лїпші, може зовсїм не такі потрібні руки. Я бачила, що він руйнував себе, та який же інтерес мала я здержувати його на тій похилій площі? І чиж могла я се вчинити? Остаточіо Юлія взяла його в свої руки і при його помочи її пансіон зробив ся тим, чим був до вчора. Спроваджував її инших людей, лакомих роскоші, що шукали нагоди, щоби викидати гроші. А коли в кінці барои вичерпав свої фонди і впав так низько, що компромітував цілий офіцерський загал, постарали ся, щоб його переиесено до Боснії. Коиєць його знаєш!... Такий був початок моїх злочинів і моєї ганьби. Знаю, що й тут я не без вини, та знаю також, що були й инші винуваті, та на стілько зручійші, що вміли заховати все шито-крито, сховати кінці, користати зі злого та не нести за него ніякої відвїчальности.

Капітан сидів похиливши голову в важкій задумі. Жіничине оповїданє зробило на него пригнобляюче вражіє. Не збуджувало співчуття, не загрїло серця, обурювало його навіть розкриваючи ту брутальність, котрої якийсь запас лежить из дії душі кожного чоловіка, та з котрою кожний більш або менше старанио криє ся навіть перед самим собою, а для її замаскованя люди повинаходили богато приличних та делїкатних слів. Безоглядне, спокійне розкритє тих низьких вчинків і мотивів в устах його жінки було для него чимсь дивовижним, несподіваним, болїло його як свіжо завдані рани. Та про те він вдумував ся в її положенє, починав розуміти її і тим самим — починав судити її не так дуже остро.

— А про сю другу історію з дівчатами що маю тобі сказати? — провадила дальше свою річ Анеля. — Раз утративши пошану для людей, навчивши ся грати їх чутями і віруванями і вважати їх гілько матеріалом для визисканя я пішла дальше тєю дорогою. Чи тисячі не роблять так само, гілько в иншій формі? Знаєш, я придивляла ся не раз, як ось там у

трафіці бідні жінки, зарібниці і жебрачки ставлять на лотерію. Рікою пливе те бідарство до трафіки, а кожда з них пераз через цілий тиждень уриває собі по крейцару на хлібі, уриває дітям на соли або на картофлі, щоби тільки могли в четвер відложити того „шістака” і поставити його на лотерію. „Може дасть Матінка божа” — шепче і хрестить ся і молить ся тисячу разів. Аджеж держава обіцює її за її шістачка сотки, тисячі гульденів, маєток, добробут, запевниений достаток для цілої родини, koniecь нужди і непевиности, одним словом — рай на землі! А що з того виходить? Тиждень за тижнем, рік за роком пливе оте бідарство до трафіки як ріка, плывуть шістачки до кас державних і творять міліони, а сума нужди, ошуканих надій, ущипнених бідним дітям шматків хліба, полін дерева і кришок соли не тільки не меншає, але росте, росте до величезних розмірів. І щож иншого робила й я, обіцюючи тим дівчатам добру службу і легку роботу?

Капітан стрепенув ся при тім супротиставленю.

— Жінко! — скрикнув він, — сам Сатаана говорить твоїми устами! Застанови ся!

— Видно мій любий, що ти не застаювляв ся! — опокійно мовила Анеля. — Я мала досить часу, щоб обдумати се все. А в тім чиж то я перша, одинока в тій торговлі? Ведеть ся воиа то явио то тихцем від соток літ і наша шляхта частеиько вела її до спілки з жидами. Не від инні йдуть наші дівчата на торги до Коистантинополя, Смирни та Александрії, а тепер повно їх і в Індії і в Єгипті і в Турції і в Бразилії. І знаєш, коли подумаю, в яких обставинах, в якій нужді, в якім занедбаню і понижеию жила тут неодна з них, то мені здаєть ся, що не богато тратять, а може не одна богато й зискує идучи там. Чи думаєш, що перед усіми я мусіла брехати, говорити, що їх потребую до служби? Десятки були таких, котрі прямо говорили мені: „А хоч би ви чайі продали нас иавіть у турецьку неволю, то будемо вас благословити, щоби тільки видобути ся геть звідси. Аджеж тут не лишає ся нам ніщо инше, як тільки з моста в воду, або на шлях ганьби, тай то иавіть сей шлях не охоронить нас від нужди, голоду та неволі!”

Урвала. Якийсь неспокій пробіг по її лиці. Кілька хвилин надслухувала. В коридорі чути було стук мужеських кроків. Надближували ся до дверей передпокою, але потім знов віддалили ся горі сходами. Анеля вийшла і замкнула двері передпокою, а потім знов сіла насупроти мужа.

— Та що там я буду довго говорити про те, що стало ся

і не може відстати ся? — мовила свобідио, майже весело. — Щось инше я хотіла тобі сказати. Подай мені руку. Так! І другу! Ну, бачиш. Аджеж знаю, що мусимо розстатн ся. може навіть на довго. Будь мужем! Памятай, що у тебе є дітні! Я... не можу... їх більше...

Тут голос її задрожав, уста перекривили ся судорожно і сльози знов бризнули з її очий. Та вона пересилувала своє зворушенє і не обтираючи сліз, усе ще держачи мужеві руки в своїх долоях говорила поспішно:

— Памятай про дітий, Антосю!... Я виховала їх, як уміла і думаю, що не лихо. А дуриць иїяких з тим револьвером і так далі не роби! Не маєш права! Розумієш се? А про мене... коли часом... спогадаєш...

Надсильне, довго здержуване хлипанє перервало її мову. тулячи ся до мужових грудий вона шептала урваним голо-
сом:

Сльози з очий полляли ся потоком. Мов перелякана дитина

— Антосю! Антосю! Коли б ти знав!... Ти назвав мене... иїкчеминицею... без серця... без сумліня... Твоя правда, та не зовсім, Бог мені свідком, що не зовсім! Я здавлювала своє сумліє, се правда, та не позбулась його. Погляиь на мене! Аджеж я бачила, що вступивши до покою ти перелякав ся мойого виду. Скільки я перетерпіла від учора!... Не тільки за тебе... не тільки за наших дітий... але і за тих! Аджеж я відчуваю їх долю, їх упадок, їх сором!... О, вір мені, радо віддала б я своє тіло на иайстрашнійші муки, віддала би свою кров і своє жите, щоби віддати їм те, що стратили через мене!

Капітан слухав тих слів, уриваних, поспішинх, що дихали раз пристрастю, иїжиною любовю, то знов розпукою і щирим жалем. Пізнав у тих словах давию Анелю, свою Анелю, котру недавно ще любив, так горячо. Та рівночасно якась невмолима, незрнма рука відпихала його від неї, якийсь таємний голос шептав йому в душі:

— За пізно! За пізно! Все пропало!

В тій хвилі брязнула клямка в передпокою, а в слідуючій хвилі хтось торгнув за дзвінок. Анеля стрепенула ся і відскочила від мужа. Сльози тремтіли ще у неї на віях.

— Га! Ідуть уже! — шепнула.

— Хто?

— Поліція. Чую, що се вони.

— Ні, не бій ся! Не придуть так скоро. Ревізор Гірш обіцяв мені...

— Гірш? О, коли він замішав ся до сеї справи, то се певно воли. Ну, бувай здоров! Памятай про дітий, Антосю! А при поліційниках... знаєш... держи ся неутрально, спокійно! Решту здай на мене!

І обнявши його правою рукою за шню витиснула на його устах, довгий поцілуй.

Дзвінок забрязкав ще раз, з подвійною силою.

— Ну, йди, йди і відчини їм, — мовила Анеля, — бо дріт урвуть! Іди!

Капітан машинально встав і вийшов до передпокою. Відсунувши замковий ретязь відчинив двері. Перед дверима побачив комісара поліції в мундурі і при шпаді, обік него Гірша і ще одного ревізора, а за ними звісних йому вже з видження дівчат. Комісар салютував перед капітаном входячи до передпокою. Решта компанії вийшла також.

— Перепрашаю пана капітана, — мовив чемно комісар, — але ми маємо тут залагодити маленьку урядову справу.

— Прошу, чим можу служити? — запитав капітан.

— Чи тут живе пан... (вняв записну книжочку і пошукавши в ній мовив далі) Анеля Ангаровичева?

— Так. Се моя жінка.

— А можемо бачити її?

— В якій цілі, коли вільно запитати?

— В цілі скоифроитоваия її з отсими панночками а евеи-туально в цілі переслуханя.

— Щож діяти! — мовив капітан. — Коли пани комісар має такий наказ...

— О, так, так! Маю виразнісінький. Прошу переконатися! — мовив сквапливо комісар показуючи капітанови поручене з підписом директора поліції.

— В такім разі прошу! — мовив капітан відчиняючи двері до салону.

В тій хвилі в покою сумежнім з салоном роздав ся легенький стук, немов би чимсь острим ударено о дубовий стіл. Минувільний окрик вирвав ся з капітанових грудий. Він знав сей стук і ціле значіне його недавньої розмови з Анелею стануло перед ним ясне, в своїй страшній донеслости. Не звертаючи більше уваги на своїх неіаивистих гостей він напруго кинув ся до того покою. Комісар і всі новоприбувші побігли за ним.

Нічого так дуже страшного не побачили. На софі в куті покою сиділа супокійно пані Анеля. Та не встала, коли до

покою вийшли гості. Її голова злегка похилена на бік спочивала на подушці софи оббитої репсовою матерією коліру бордо. Можна б подумати, що дримала, як би не широко отворені, скляної подобі очі і не отворені уста, на котрих, бачилось, тільки що завмер окрик тривоги або розпуки.

Капітан кинув ся до неї. Підняв її голову і тільки тепер побачив, що в правім виску знаходив ся невеличкий отвір, з котрого плила кров помішана з білявою, густою матерією. Револьвер лежав на софі прикритий фалдою її сукні. Не було ані найменшого сумніву, що Анеля аж до остатньої хвилини заховала повну ясність ума і певність руки. Вистріл був влучний і в одній секунді зробив кінець її стражданням і покусам. Капітан довго вдивлював ся в те лице, спокійне тепер, та поранене нестертими слідами перебутої від учора внутрішньої боротьби. Чуте облекшення, що в першій хвилині блисло в його душі, зараз же затьмило ся якимсь несказано гірким докором і почутем встиду. „Воно відважила ся на се! Відважнлась, на що я не відважив ся!“ Ті слова блиснули у него в голові. Та на диво, жалю в його душі не було, а тільки якесь тупе почуте болю і безмірної втоми. На силу перемагаючи те почуте він мов сам не свій обернувся до остовпілого комісара і промовив рівним, тихим голосом:

— Пане комісарю, се моя жінка!

Комісар стояв мов у воду опущений.

— Пане капітане, — мовив по хвилі. — безмірно мені прикро, що наш прихід став ся причиною сеї страшної катастрофи, але се не моя вина. Очевидна річ, що супроти такого факту наше урядоване скінчене.

— Перепрашаю пана комісара, — скрикнув Гірш висуваючи ся наперед. — Аджеж маємо тут сих панночок. Скоистантоване головиного факту, о котрий нам ходить, ще й тепер може бути докопане.

Капітан зирнув на Гірша поглядом повним дикої ненависти. Був би розшарпав сю погаю ящірку, що навіть в тій хвилі, супроти маєстату смерти не зуміла бути нічим більше, як тільки поліцаїником.

— Ну, так, се правда, — мовив комісар трохи нерадо і ображений Гіршовою увагою, хоча мусів признати її справедливою. — Дівчата — обізвав ся до панночок, що в нім переляку придивлялися ся тій сцені, — підійдіть ближше і придивіть ся тій пані!

Дівчата підійшли ближше до Анелі. Капітан підняв на них

очи з виразом розпучливого благаія.

— Скажіть тепер, чи се та сама пані, що вас вербувала до служби?

— Ні, — відповіли дівчата в один голос.

Гірш аж підскочив, аж почервонів зі злоти.

— Се не правда! — скрикнув. — Се не може бути!

— Паіе Гірш! — строго упімнув його комісар. — Маєте мовчати! Прошу мені ще раз, рішучо сказати — мовив далі обертаючи ся до дівчат, — чи отся пані вербувала вас до служби чи не ся?

— Ні, не ся! — рішучо відповіли дівчата.

Комісар поклонив ся капітанови.

— Пане капітане, мій обовязок сповнений. Супроти рішучого зізнання сих дівчат усяке підозріє супроти вашої жінки упадає. Ніяких паперів ані зізнань, котрі би прямо обтяжували її, ми не маємо, а за отсі наші відвідини вся відвічальність паде на Гірша. Я не чую себе управненим робити в вашім домі ревізію. В те, що стало ся в вашім домі в хвилі нашого приходу, ми також не маємо права близше входити. Мое поважане.

Капітан стиснув подану йому руку і вклонив ся на відхідним панночкам. Якимиж благородними, майже святими видались йому в тій хвилі ті упавші його жінкою так страшно покривджені дівчата, що в тій тяжкій для него минуті знайшли в своїх серцях на стілько людськоти і самовідреченя і прощєня, щоб одногласно, рішучо висказати се однісіньке, а в своїх наслідках таке важне слівце „ні!“. Се одно слівце погодило його з людською природою, з житєм, додало йому нового духа, нової надії. А коли ті нещасні, покривджені і втоптані в болото могли простити його жінці, то якеж право мав він розставити ся з нею з гірким, ненависним почутєм? І обливаючи ся рясними слізмами він кинув ся на коліна перед трупом Анелі і цілував і обливав слізмами її холодні, костейючі руки...

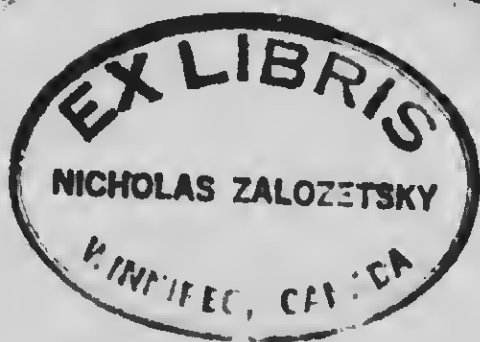
Сензаційний процес против Штернберга, Юлії і їх спільників відбув ся геть пізнійше. Назви Анелі ані разу не згадано в тім процесі і її самовбійство лишило ся тайною для всіх посторонних. По виясненю, а радше загребаню тої нещасної справи капітанови явила ся можливість узяти назад свое пода-

не о димісію з військової служби. Склонив його до сего головио Редліх, що по кількамісячій недузї виздоровів з раии завдаюї йому в поединку і перейшов жити до Ангаровича. Раиа зробила його нездатим до військової служби і він обияз на себе обовязки гувернера Ангаровичевих дітий. І старий Гуртер, вийшовши зі шпиталю і оплакавши смерть Анелї, поселнв ся у капїтана і благословить його імя, та пильнує його дітнй, як ока в голові. Капїтан швидко авансував. Дїти оплакують ще свою маму, шанують її память як святощі, а капїтан слухаючи їх жалїбних спогадів про неї тільки сльози ковтає та шепче:

— Бїдна ваша мама. Бїдна ваша мама! Покинула вас не натїшнвши ся вами!

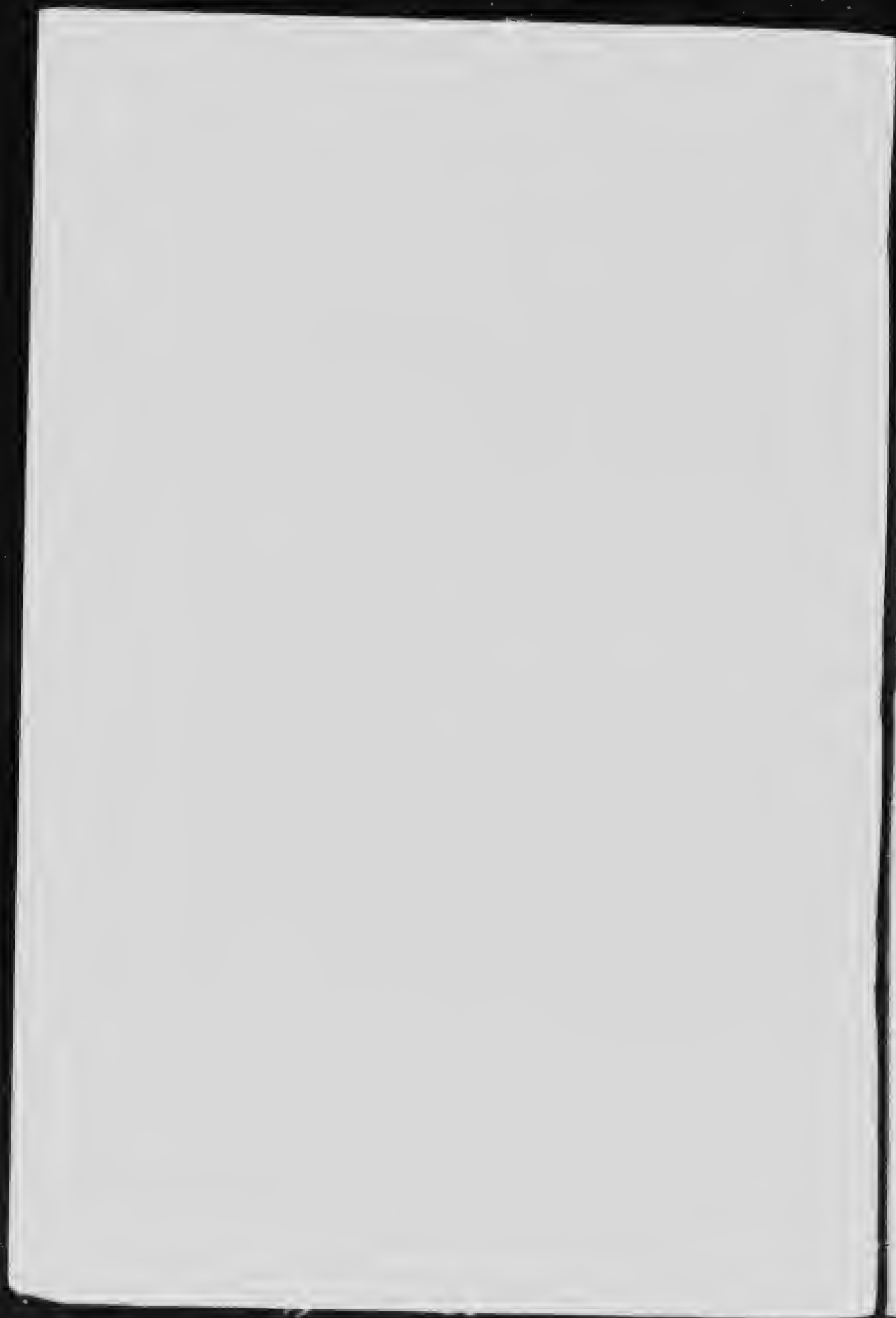
На Анелнній могилї нема нї хреста нї плити з написом, тільки високнй кипарнс, огорожений зелїзнимн штахетамн, знимає ся в гору рївно мов свїчка в своїй густій, вїчній зелени — вїрний образ замкненої в собі енергїї і незломної рїшучости.

Вїдень, у падолистї 1892 р.

117

Книжки, Які Можете Купити в Книгарни „УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”

Цар-голод	35 ц.
Україна без хлопа і пана	10 ц.
Шляхотські забави	20 ц.
Як закладати читальні і інші розвідки	15 ц.
Які є люди на землі, з образками	40 ц.
Як живуть люди в Норвегії і інші розвідки. Дуже цікаве	20 ц.
Царська Росія і Українська Справа — Левинського. Ціна	50 ц.
Що то є книжка і інші оповідання	20 ц.
Причта про Садівника — Мстислава Руса, дуже інтересне	40 ц.
Словар чужих слів. — В гарній оправі	\$2.00
Таємниця Америки, огляд америкаиської культури з пе- ред часів Хр. Колумба	15 ц.
Вогонь на услугах чоловіка і інші розвідки	15 ц.
Українсько-англійський Кухар	\$1.00
Про жіночу неволю в історичнім розвою, М. Ганкевича	30 ц.
Причини аграрної революції на Україні	05 ц.
Національне відроджене Австро-Угорських Українців ...	30 ц.
Рухові забави і гри	30 ц.
Український Співанник без иот	40 ц.
Сокільський Співанник з иотами	60 ц.
Методичний Підручник для науки нотного співу	75 ц.
Кобзар (твори Т. Шевченка)	\$3.00
Вибір творів Т. Шевченка (Кобзар вид. К. Русина) ...	\$1.00
Трагедія Галицької України	\$1.00
Розбійник Квртмелюк, великий роман Старицького, 6 т.	\$2.40
Камінна Душа, велика повість	\$1.50
Соняшний Промінь,	80 ц.
Грішники — займаючий роман	80 ц.

В Книгарни „Українського Голосу” дістанете всі українські книжки. — Замовляйте книжки і опийте за каталогом, який вшеччасмо даром, на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626.

WINNIPEG, MAN.

CANADA.

ЧИТАЙТЕ

передплачуйте

найбільшу народну часопись на цілу Канаду і
Америку

„УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС”

яка виходить в Вінніпегу, Канада, що тижня
на 16 сторін і коштує на рік

в Канаді	\$3.50
в Америці	\$4.00

„УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС”

се часопись поступова, незалежна, — подає
найцікавіші статі, розвідки, повники і повісті,
як мало котра інша українська газета.

Кожний Українець, без огляду на переконанс,
повинен бути передплатником Українського Го-
лосу. Ще нині присилайте річну передплату на
адресу:

UKRAINIAN VOICE

Box 3626,

Winnipeg, Man.

(В „Українськiм Голосi” дiстанпете всi украiн-
ськi книжки, якi тiльки знаходять ся на амери-
канськiм контiнентi).

